

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Bengü ÇETİN
104203011002

İktisat Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KARAMAN – 2014

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Bengü ÇETİN
104203011002

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sinem YAPAR SAÇIK

İktisat Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KARAMAN – 2014

EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİ : TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi:21.07.2014

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan: Doç. Dr. Mehmet ALAGÖZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Sinem YAPAR SAÇIK

Üye: Yrd. Doç. Dr. Elifhan KÖSE

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03.07.2014 tarih ve 2014-17/100 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü : Doç. Dr. Zülfi GÜLER

ÖNSÖZ

Kalkınma sadece ekonomik değil sosyal açıdan da değerlendirilen çok boyutlu bir kavramdır. Bu nedenle ülkeler gelişmiş ya da gelişmemiş olarak değerlendirilirken sosyal, siyasi ve Ekonomik bütün koşullar göz önüne alınmaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik kriterlerine bakılırken değerlendirilen en önemli kriterlerden biri de eğitimidir. Eğitim tüm ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalar ve görüşler eğitim ile kalkınma arasında sıkı bir bağın olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada eğitim ve kalkınma ilişkisi değerlendirilmiş olup, Türkiye’de kalkınmışlık kriterleri açısından eğitim durumu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında görüş ve katkıları bulunan sayın hocam Yrd.Doç.Dr. Sinem YAPAR SAÇIK’a, yine kendisiyle fikir alışverişinde bulunmamı sağlayan sayın hocam Doç.Dr. Mehmet ALAGÖZ’e ve tüm aileme sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

İktisat biliminin en yeni anabilim dalı olarak kalkınma iktisadı, iktisadi literatürde yerini giderek genişletmektedir. Bunun nedeni, ülkelerin kalkınma kavramına ve dolayısıyla bireysel refaha atfettikleri önemin artmasıdır. Bu amaçla da ülkeler kalkınmak için çeşitli politikalar geliştirmekte ve uygulamaya çalışmaktadır. Kalkınmayı etkileyen ve ülkenin azgelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmiş olmasına sebep olan çok çeşitli faktörler mevcuttur. Bu faktörlerden biri de eğitimidir ve eğitim ile kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir. Bu çalışmada eğitim ve kalkınma arasındaki ilişki çeşitli göstergelerle ortaya konulacak ve Türkiye açısından bu ilişkinin durumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Azgelişmişlik, Kalkınma, Eğitim

THE RELATION OF EDUCATION AND DEVELOPMENT: THE SAMPLE OF TURKEY

ABSTRACT

As being the newest department of the economics, development economics has been expanding its place in economic literature. The reason is that, the importance the countries attributed to the concept of development and accordingly to the individual prosperity has increased. For this purpose, countries have made various policies to develop and have tried to carry out them. There are several factors that affect the development and that cause a country to be underdeveloped, developing or developed. One of these factors is education and it has been accepted that there is a positive relation between education and development. In this study, the relation between education and development will be presented with various indicators and the status of this relation will be examined in terms of Turkey.

Keywords: Underdevelopment, Development, Education

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I-KALKINMA SORUNSAлина GENEL BAKIŞ	3
I.1. Kalkınma Kavramı Tanımı ve Boyutları.....	3
I.2. Kalkınma ve Büyümenin Kavramsal İlişkisi.....	5
I.3. Azgelişmişlik Kavramı.....	6
I.4. Azgelişmiş Ülkelerin Özellikleri.....	8
I.4.1. Ekonomik Özellikler	10
I.4.1.1. Kişi Başına Düşük Gelir.....	10
I.4.1.2. Büyük Oranlı Yoksulluk	12
I.4.1.3. Eğitim	13
I.4.1.4. Sağlık.....	15
I.4.1.5. Yüksek Oranlı İşsizlik ve Eksik İstihdam	17
I.4.1.6. Tarım Sektörünün Hakim Niteliği.....	19
I.4.2. Demografik Özellikler	20
I.4.2.1. Nüfus Artış Hızı	20
I.4.3. Kültürel, Siyasal ve Sosyal Özellikler	21
I.4.3.1. Sosyal Yapı Özellikleri	21
I.4.3.2. Siyasal ve Yönetmel Özellikler	23
I.5. Azgelişmişliğin Ölçülmesi	24
I.5.1. Uluslararası Gelişme Farklılıklarına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi	24
I.5.2. Kaynak Kullanımına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi.....	25
I.5.3. Bireysel Temel İhtiyaçlara Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi	26
BÖLÜM II-EĞİTİM VE KALKINMA İLE İLİŞKİSİ	27
II.1. Eğitim İle İlgili Kavramların Açıklanması	27
II.1.1. Eğitimin Tanımı.....	27
II.1.2. Eğitimin Önemi ve Amacı	29
II.1.3. Eğitim Politikası	31
II.1.4. Eğitim Planlaması	32

II.1.5. Eğitim ve Ekonomi	34
II.1.5.1. Eğitimin Yatırım ve Tüketim Özelliği	34
II.1.5.2. Eğitim Yatırımları	35
II.1.5.3. Eğitimde Maliyet	37
II.1.5.3.1. Eğitimin Dolaylı Maliyeti	37
II.1.5.3.2. Eğitimin Dolaysız Maliyeti	38
II.1.5.4. Eğitim Harcamaları	39
II.2. Eğitim ve Kalkınma İlişkisi	40
II.2.1. Eğitimin Kalkınma Üzerine Doğrudan Etkileri	40
II.2.1.1. Beşeri Sermaye Kavramı	42
II.2.1.2. Beşeri Sermayenin Kalkınma Açısından Önemi	44
II.2.2. Eğitimin Kalkınma Üzerine Dolaylı Etkileri	48
II.2.2.1. Eğitimin Gelir ve Refah Seviyesinde Artış Yaratması	48
II.2.2.2. Eğitimin İstihdam Üzerine Etkisi	49
II.2.2.3. Eğitimin Teknoloji Üzerine Etkisi	50
II.2.2.4. Eğitimin Üretim ve Verimlilik Üzerine Etkisi.....	52
II.2.2.5. Düşük Doğurganlık ve Bebek Ölüm Hızı	53
II.2.2.6. Demokratikleşme	54
II.2.2.7. Suç İşleme Oranlarında Azalma	55
BÖLÜM III-TÜRKİYE’DE EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKE	
ÖRNEKLERİ İLE KARŞILAŞTIRMA	56
III.1. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Okullaşma Oranı.....	57
III.2. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları....	64
III.3. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Eğitim Harcamaları	70
III.4. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye’de AR-GE.....	73
III.5. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Eğitimin Kalitesi (PISA)	81
SONUÇ VE ÖNERİLER	86
KAYNAKÇA	91

KISALTMALAR LİSTESİ

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

ARGE: Araştırma Geliştirme

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

YÖK: Yüksek Öğrenim Kurumu

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü

AR-GE: Araştırma geliştirme

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

PISA: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 Seçilmiş Ülkelerde Gini Katsayısı	11
Tablo 2. Beşeri Kalkınma Endeksi (2012)	47
Tablo 3. AR-GE Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı.....	51
Tablo 4. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Okullaşma Oranları (İlköğretim) %	58
Tablo 5. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Okullaşma Oranları (İlköğretim) %	59
Tablo 6. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Okullaşma Oranı(ortaöğretim) %	61
Tablo 7. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Okullaşma oranı (Ortaöğretim) %	63
Tablo 8. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (İlköğretim)	65
Tablo 9. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de Öğretmen Başına düşen Öğrenci Sayısı (İlköğretim).....	66
Tablo 10. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de Öğretmen Başına düşen Öğrenci Sayısı (Ortaöğretim).....	68
Tablo 11. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de Öğretmen Başına düşen Öğrenci Sayısı (Ortaöğretim)	69
Tablo 12. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülke ve Türkiye’de Toplam eğitim Bütçesinin Genel Bütçe İçerisindeki Payı %.....	71
Tablo 13. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülke ve Türkiye’de Toplam Eğitim Bütçesinin Genel Bütçe İçerisindeki Payı %.....	73
Tablo 14. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülke ve Türkiye’de Eğitim Harcamalarının GSYİH içerisindeki Payı %.....	75
Tablo 15. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülke ve Türkiye’de Eğitim Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı %	76
Tablo 16. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de AR-GE Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı %	79

Tablo 17. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de AR-GE Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı	80
Tablo 18. Orta düzey gelir grubu seçilmiş ülkeler ve Türkiye’de PISA sonuçları (2012).....	83
Tablo 19. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de PISA Sonuçları (2012)....	84

GİRİŞ

Kalkınma kavramı nicel araştırmalarla birlikte nitel araştırma ve gözlemleri bünyesinde bulundurmaktadır. Kalkınma, bir ÷lkeledeki milli gelirdede meydana gelen artışın yanı sıra refah artışını da kapsamaktadır. Bundan dolayı ekonomideki kalkınma kavramı ve büyüme kavramı birbirleriyle karıştırmakta ve bazen aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak kalkınma ve büyüme kavramları aynı konular üzerinden tespit edilse de birbirlerinden bazı ciddi noktalarda ayrı şeyleri ifade etmektedirler. Büyüme, sadece bir ÷lkeledeki milli gelirdede meydana gelen artışını ifade ederken, kalkınma aynı zamanda sosyal, siyasi ve kültürel durumları da göz önünde bulundurmaktadır.

Kalkınma kavramıyla birlikte, ÷lkeler kalkınmışlık durumlarına göre gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ÷lkeler olarak adlandırılmaktadır. Kalkınma hızı yavaş olan ÷lkeler az gelişmiş ÷lkeler olarak belirlenmektedir. Bu bağlamda da bu ÷lkelerin neden gelişmemiş olduğu birçok iktisatçı tarafından değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler sonucunda ortaya birçok neden çıkmaktadır. Az gelişmiş ÷lkelerin gelişmiş ÷lkelerin sömürsü altında olduğu, kapitalizmin bu duruma etkili olduğu, bu ÷lkelerin gelir düşüklüğünden dolayı bir kısır döngüde oldukları yönünde gerekçeler ortaya konulmuştur. Bu değerlendirmeler sonucunda az gelişmiş ÷lkelerin neler yapması gerektiği vurgulanmıştır.

Az gelişmiş ÷lkelerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan birbirlerine benzer birçok özellikleri bulunmaktadır. Genel anlamda ekonomik açıdan az gelişmiş ÷lkelerin kişi başına milli geliri gelişmiş ÷lkelere oranla daha düşük olmaktadır. Altyapı yetersizliği, yetersiz beslenme, düşük kalitede eğitim, yüksek doğum oranları sağlık koşullarının yetersizliği, hızlı nüfus artışı, geleneksel toplum yapısı, yüksek işsizlik oranları, siyasi otoriteye duyulan güven eksikliği ve bunlara benzer birçok ortak noktası bulunmaktadır.

Günümüzde pek çok gelişmiş veya gelişmekte olan ÷lke olarak adlandırılan ÷lkelerin kalkınmışlık açısından değerlendirilmelerinde sadece ekonomik etkenler göz önüne alınmamaktadır. Aynı zamanda siyasi, sosyal ve beşeri faktörlerde değerlendirilmektedir. Bu bakımdan son dönemlerde eğitim olgusu iktisadi kalkınma açısından önemli bir noktaya gelmiştir.

Eğitim olgusu yalnızca bir okuma yazma olgusu olarak algılanmamaktadır. İktisadın içindeki eğitimin taşıdığı amaç beşeri sermayesi yüksek insanlar yetiştirmektedir. Bu bağlamda eğitime verilen önemde gün geçtikçe artmaktadır. ÷lkeler artık eğitime yapılan harcamaları ve verilen emeği geleceğe dönük uzun vadeli yatırımlar olarak düşünmektedirler.

Yani sadece parasal anlamda bir sermaye değil aynı zamanda beşeri sermayenin de önemi üzerinde durmaktadırlar. Bir ekonomide verimliliğin artırılmasında yalnızca parasal kavramlar makine ve teçhizatlar değil aynı zamanda insan faktörü önemli rol oynamaya başlamıştır. Bu insan faktörü de beşeri sermayesi yüksek, ülkenin yeni ürün ve teknoloji üretimini sağlayabilecek bir donanımına sahip olan değer olarak görülmektedir.

Bu sebeple eğitim insanların bilgi düzeyini arttırmanın yanında aynı zamanda ülkelerin ekonomik kalkınmasına dünya ülkeleri ile rekabetten sağ çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Genel anlamda kalkınma ile eğitim olgusu arasında sıkı bir bağ olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda ülkelerin gelişmişlikleri incelenirken de eğitim de temel alınan bu olgular ve durumlar değerlendirilmektedir.

İktisadi kalkınma ve eğitim arasında pozitif bir bağ olmasının yanı sıra aynı zamanda eğitimin siyasi, kültürel faktörlerle arasında da pozitif ilişkileri olduğu görülmektedir. Ülkeler özellikle ileri düzeyde kalkınmış ülkeler eğitime büyük önem vermektedir. Eğitime verilen önem sadece bireylerin okuma yazma bilmesi ya da bilgi edinmesi değil aynı zamanda üretici ve yenilikçi beyinlerin gelişimine verilen önemle kendini göstermektedir. Bu sayede ülkede üretilen ürünlerin geliştirilmesi, yeni ürünler ve teknolojilerin üretilmesi ve bununla birlikte ülkelerin hem ekonomik hem de sosyal ve siyasi anlamda gelişmesinin meydana gelmesine büyük katkıda bulunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde azgelişmişlik ve kalkınma olgusu detaylı bir biçimde açıklanmış, azgelişmiş ülkelerin özelliklerine değinilmiştir. Azgelişmiş ülkelerin ekonomik, siyasal ve sosyal özellikleri geniş bir biçimde ele alınmış ve kalkınma teorileri incelenmiştir. Bu bağlamda ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ayıran faktörler ve bunların nasıl değerlendirildiği konusunda bilgiler ele alınmıştır.

İkinci bölümde eğitimle ilgili temel kavramlar detaylı bir şekilde açıklanmış ve eğitimin tanımı, önemi ve amaçları üzerinde durulmuştur. Devamında eğitim ve kalkınma arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Bu bulgular dolaylı ve dolaysız etkiler olarak iki grupta incelenmiş aynı zamanda bazı grafiksel ülke örnekleriyle kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Son bölüm olan dördüncü bölümde ise gelişmiş ülkelerde kalkınma ile ilgili eğitim göstergelerine ve açıklamalarına yer verilmiştir. Son olarak Eğitim ve kalkınma ile ilişkilendirilen ve kalkınmada uluslararası kalkınma göstergeleri olarak kabul edilen veriler Türkiye açısından yaklaşık son on yıllık dönemlerde incelenerek açıklamalar yapılmıştır.

BÖLÜM I: KALKINMA SORUNUNA GENEL BAKIŞ

Kalkınma kavramı tüm dünya ülkeleri açısından önemli bir konu haline dönüşmüş ve güncelliğini korumuştur. Kalkınma sonlu bir süreç olmadığından tüm ülkelerin kalkınma sorunu sürekli olarak devam etmektedir. Ancak süreç pek çok boyutu içerdiği için kalkınma kavramının açıklanması güçtür. Ekonomik büyüme ile arasındaki yakınlık, kavramın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenlerle çalışmaya giriş niteliğinde olması adına kalkınmanın tanımı, büyüme kavramı ile farklılığı, kalkınma sorununu en çok hissedilen az gelişmiş ülke kavramını, bu ülkelerin özelliklerini ve az gelişmişliğin nedenlerini ortaya koymak gerekmektedir.

I.1. Kalkınma Kavramının Tanımı ve Boyutları

Kalkınma kavramı ile ifade edilmek istenen bir ulusun arzu edilen şekilde ekonomik gelişme süreci ortaya koyabilmesi amacıyla ulusal ekonominin bir bütün olarak düzenlenmesidir. Daha geniş bir anlamda kalkınma bir toplumda ekonomik toplumsal ve siyasal alanda arzu edilen her türlü değişim ve gelişim olarak tanımlanabilmektedir. Tarihsel olarak kalkınma, az gelişmiş denilen ülkelerde ortaya çıkan büyük ölçüde beşeri acıların azaltılması ve maddi refahı arttırmaya yönelik potansiyelin harekete geçirilmesi anlamını içermektedir (Tok, 2010: 2).

Kalkınma halkın zenginleşmesi için bölgesel ekonominin kapasitesini arttırmaktadır. Bir bölgenin gelişimi de emek, sermaye ve ekipmanlar, bilgi, arazi, diğer fiziksel kaynaklar, kamu ve özel altyapı gibi yapı taşlarına bağlı olmaktadır (Kane, 2004: 1).

Kalkınma maddi refahın artırılması, yoksulluğun tamamen ortadan kalkması ve üretimdeki girdi ve çıktıların kompozisyonunun değiştirilmesi süreçlerini içermektedir. Toplumun var olan hayat standardının korunması ya da yükseltilmesi için daha etkin ve farklılaştırılmış metotlarla üretimde bulunmaya yönelik bir hareketin olmasıdır. Yani kalkınma aslında sadece ekonomik verilerle anlatılan bir kavram değil aynı zaman da sosyal yönü de kuvvetli olan bir kavramdır (Berber, 2006: 9).

Kalkınma kavramına tarihsel açıdan ele alındığında ise az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan beşeri acıların azaltılması ve maddi refahı arttırmaya yönelik potansiyelinin harekete geçirilmesi çabası olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel süreçte ekonomik ilişkilerin toplumsal yaşam içerisindeki konumuyla, kalkınma kavramının kullanım biçimi arasında yakın ilişki vardır. İktisadi ilişkilerin toplumsal yaşamın bir parçası olarak değerlendirildiği dönemlerde kalkınma kavramı iktisadi olandan daha geniş bir içerikte kullanılmış; bu kavramın içeriği ekonomiyle sınırlandırılmıştır. Fakat kalkınma olgusunun ekonomi dışı alanlarla olan içiçeliği

ve kavramla anlatılabilen geri kalmışlığın ekonomik faktörler dışında da bir takım nedenlere bağlı oluşu; kavramın sadece ekonomik olarak değil farklı alanlarda da açıklanabileceğini göstermektedir. Fakat bu durumda da yakın kavramlarla olan farklılığında problemler yaşanmaktadır. Gerçek anlamda kalkınma kavramı yapısal değişim kavramıyla büyüme kavramına; sanayileşme kavramıyla da modernleşme kavramına yakınlaşmaktadır (Yavilioğlu, 2002: 74).

Kalkınma esasen bir meydan okumayı ifade etmektedir. Ekonomik ve toplumsal yaşama bir iradi müdahale ve sonunda bir zenginlik yarışı halini almaktadır. Bu müdahale doğaya olduğu kadar, bölüşüm ilişkilerine de yöneliktir. İnsani boyutuyla iktisadi kalkınma yaşam standartlarının, bir başka deyişle, refah düzeyinin yükselmesi, yani, gelir dağılımının daha adaletli şekle getirilerek büyüyen pastadan daha çok kişinin pay almasını sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Üretim miktarının artması ve niteliğinin gelişmesi çok büyük önem arz ediyor olsa bile bu durumun sonucunda ortaya çıkan zenginliğin o toplumda yaşayan gelir grupları arasında adil dağılımı da o kadar önem arz etmektedir (Kaynak, 2011: 83).

Genel olarak aynı bakış açılarıyla açıklanan kalkınma kavramında büyük önem taşıyan diğer bir özellik ise, ülke ekonomisinde meydana gelen olumlu artışlar ile birlikte sosyal bazı ölçütlerin de değişiklik gösterebilmesidir. Üretim artarken verimliliğin de artması, altyapı ve sosyal yatırımların ülkenin belirli bir kısmında değil de ülkenin bütün bölgelerine yayılmış olması, eğitimde çağdaş teknolojiyi kapsayan sistemlerin gelişmesi, halkın manevi yönden zenginleşmesi, insan hakları bilincinin yerleşmesi, vb gibi diğer sosyo- kültürel faktörlerin de olumlu yönde gelişmesi kalkınma kavramının açıklanmasına bir bütünlük kazandırmaktadır (Aydın, 2006: 29-30).

Sosyal bir içerik taşıyan kalkınma kavramı öz olarak toplumun yaşam koşullarının iyileşmesidir. Toplumun refah durumunu gösteren dolayısıyla fiziksel bir ölçü birimiyle ölçülebilmesi mümkün olmayan kalkınma, birçok sosyal, ekonomik, kültürel ve hatta siyasi göstergelerle açıklanabilmekte olup, bu göstergeler kişi başına düşen milli gelir, eğitim durumu, sağlık göstergeleri olarak sınıflandırılabilir. Birbiriyle sıkı ilişkili olan bu göstergeleri en iyi noktaya çıkarabilme veya bu sorunları çözebilme durumu o ülkenin kalkınmışlık derecesini ortaya koymaktadır (Tokat, 1994: 69-71).

Genel bir ifadeyle kalkınma kavramında gelişen ekonomik durumların göz önüne alınmasının yanı sıra ekonomik olmayan koşulların gelişimi de büyük bir önem taşımaktadır. Günümüzde kalkınma, bir ülkedeki milli gelirin artışıyla birlikte sosyo- kültürel yapının bu artışla beraber ne kadar geliştiği, aynı zamanda ülkedeki refah düzeyinin hangi seviyede

arttığı ile ilgili nitel göstergeler ile açıklanabilmektedir. Bu bağlamda bir ülkede meydana gelen her türlü maddi veya manevi gelişme kalkınma kavramını yakından ilgilendirmektedir.

I.2. Kalkınma ve Büyümenin Kavramsal İlişkisi

Kalkınma kavramı ile ilgili geçmişten beri çok farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Yapılan tanımlamaların birçoğu modernleşme, sanayileşme ve özellikle büyüme tanımlamalarıyla oldukça sık karıştırılmaktadır. Bunun sebeplerinden biri de bu kavramların birbirlerinden çok ince bir çizgiyle ayırt edilmiş olmalarıdır. Özellikle de ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır (Kaya, 2008: 34). Fakat bu iki kavram nicel ve nitelik açısından farklılık arz etmektedir. Büyüme kavramından bahsederken kişi başına reel hasılda meydana gelen sürekli artış değerlendirilmektedir. Kalkınmanın özüne bakıldığı zaman ise bir ülkede yaşayan bireylerin refah düzeyleri ve sosyo-ekonomik durumları da göze çarpmaktadır. Görüldüğü gibi kalkınma nicel değişimlerin yanında nitel değişimleri de kapsamaktadır.

Büyüme ve kalkınma süreçleri birbirlerini tamamlayan süreçlerdir, her ekonomik büyüme doğrudan ekonomik kalkınmayı kapsamayabilir ancak, her ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeyi de beraberinde getirmekte ve kapsamaktadır. Bu yüzden ekonomik gelişme ölçütü olarak kısa dönemler için büyüme kavramı kullanılsa da, uzun dönemde ana değerlendirme kriteri büyümeyi de kapsayan ekonomik kalkınma kavramı olmaktadır (Işık, 2009: 853).

Bir ülkede kişi başına gelir büyürken, her zaman refah artar diye bir zorunluluk bulunmamaktadır. Örneğin, dünyada görece yüksek kişi başına gelire sahip olan ülkelere biri olan Kuveyt'teki ortalama bir Kuveytli ile kişi başına gelirin yüksek olduğu İtalya, İngiltere, Fransa ve Amerika gibi ülkelere yaşayan ortalama bir kişinin yaşam standartları aynı değildir. Dolayısıyla, Kuveyt'teki refah, Amerika ve benzeri yaşam standartlarına sahip diğer gelişmiş ülkelerle bir değildir. Çünkü Kuveyt ile diğer ülkelerdeki yaşam tarzları arasında modernleşme yönünden de önemli farklar olduğu gibi gelir dağılımındaki adalet yönünden de farklar bulunmaktadır. Oysa bir ülkedeki refah artışından ve kalkınmanın genel düzeyinden söz edebilmek için mutlaka gelir dağılımı da dikkate alınmak zorundadır. Bir ülkede kişi başına gelir çok yüksek oranda büyüyebilir ve bundan nüfusun ufak bir bölümü yararlanabilirken; büyük bölümünün yaşam düzeylerinde herhangi bir yükselme görülmeyebilmektedir. Böyle bir durumda ise, iktisadi büyümeden söz edilebilirken iktisadi kalkınmadan söz edilmemektedir (Kaynak, 2011: 83).

Karşılaştırmalar, ekonomik büyümenin daha çok üretim faktörlerinin en yüksek verimi sağlayacak şekilde bir araya getirilmesini içeren bir denge sorunuyla ilgilendiğini göstermektedir. Ekonomik kalkınma ise iki aşamalı bir süreci ifade etmektedir. Birinci aşama, üretim faktörlerinin yaratılmasıdır. Bu aşamada, üretim faktörlerinin oluşturulabilmesi için ekonomiyi de içine alan kurumsal/yapısal bir değişimin olması gerektiği vurgulanmaktadır. İkinci aşama ise üretim faktörlerinin en uygun bileşimini içerisine almaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma kavramı, iktisadi nitelikte olan yapılar yanında sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişim, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçlere de işaret etmektedir. Yani iktisadi kalkınma sadece ekonomik boyutlarla sınırlanmayan, toplumu sosyolojik, psikolojik ve politik tüm boyutlarıyla kuşatan karmaşık bir süreçtir. Kalkınma her ne kadar iktisadi büyümeyi içerirse de var olanın sayısal olarak büyümesi anlamına gelmemekte, olumlu anlamda yeni bir yapının kurulmasını öngörmektedir (Yavilioğlu, 2002: 66).

Ekonomik gelişmişlik bakımından belli bir seviyeye gelmiş ülkeler için sorun, üretim kapasitesinin artırılmasıdır. Bu konu büyüme kavramının içine dahil olmaktadır. Ancak, gelişme sürecini henüz tamamlayamamış olan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için sorun, sadece üretim kapasitesini artırmak değil, aynı zaman da sosyo-ekonomik kültürel yapının da iyileştirilmesidir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin sorunların çözümünü kalkınma kavramı oluşturmaktadır (Taban, 2008: 1-2).

Ülke ekonomilerinin sağlıklı bir çizgi içerisinde yer almasına rağmen, kalkınma açısından bu konu düşünüldüğünde sadece olumlu ekonomik gelişmelerle yetinilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Ekonomide olumlu gelişmelerin elde edilmesi ile ekonomik büyümeden söz edilmekte, fakat kalkınmadan söz edilmemektedir. Zira ülke kalkınması çok boyutlu bir olgu görünümünde olup daha çok niteliklerle ilişkilidir.

I. 3. Azgelişmişlik Kavramı

Her ülke bir değerine göre sosyal siyasal ve kültürel özellikler açısından farklı konumda bulunmaktadır. Bu farklılıklar da bize ülkelerin kalkınma düzeylerini göstermeye yardımcı olmaktadır. Bu kalkınma düzeyleri ise ülkeler arasında gelişmiş, azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırılmaları ile ortaya koyulmaktadır. Bu sınıflandırmanın temeli Dünya Bankasının hesaplamalarıdır. Dünya Bankası ülkeleri, satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelire göre en alt gelirli, orta gelirli ve en üst gelirli ülkeler olarak üç gruba ayırmaktadır. En alt gelir grubunda yer alan ülkeler dünyanın en fakir ülkeleri olarak azgelişmiş, orta gelirli ülkeler gelişmekte olan ve en üst gelir

grubundaki ülkeler gelişmiş kabul edilmektedir. Bu sınıflandırma literatürde geniş kabul görmesine rağmen sorunlu bir yaklaşımdır. Bu gelişmişlik kriterlerini ortaya koyan birçok faktör bulunmaktadır. Örneğin, bir ülkenin gelişmiş ya da azgelişmiş olduğu sadece ulusal gelire belirlenmemektedir. Bunun yanında birçok faktör buna etki etmektedir (Tolunay, Akyol, 2006: 117). Yani bir ülkenin azgelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke diye kıyaslayabilmemiz için sadece sayısal veriler değil o ülkedeki sosyal kültürel değişimlerde bize yol göstermektedir. Kalkınmanın ölçütlerine bakıldığı zaman bu açıkça görülmektedir. Bu yüzden bir ülkenin hangi düzeyde olup olmadığını anlamak için birçok ölçütü göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneğin, petrol zengini olup en üst gelir grubunda yer alan ve dolayısıyla gelişmiş ülke olarak nitelendirilen pek çok Arap ülkesi kalkınmışlık göstergeleri açısından sınıfta kalmaktadır.

Gelişmiş ve azgelişmiş olarak adlandırılan terimleri ülkeler arasında sınıflandırma ve tanımlamada pek çok kavram kullanılmaktadır. Bu kavramlardan az gelişmiş, geri kalmış ve gelişmemiş kavramları benzer mantığın ürünleri olarak bulunmaktadır. Azgelişmişlik kavramının tanımlaması sorunu 1950'lerden sonra birçok bilim adamı ve politikacıların tartıştığı konulardan biri haline gelmiştir. Bu konuyla ilk zamanlarda sadece ekonomistler ilgilenirken ilerleyen dönemlerde ilgi diğer sosyal bilim dallarına da sıçramıştır. Azgelişmişlik sorununun disiplinler arası bir kimlik kazanmasının nedeni az gelişmişliğin sadece bir ekonomik sorun olmadığını anlaşılmasıdır (Berber, 2006: 241).

Azgelişmişlik; geri kalmışlık, gelişmemişlik, sanayileşememiş, tarımda makineleşmeye geçememiş, şehirleşme ve genel nüfus içinde okuma yazma oranı düşük, bilimsel ve sanatsal etkinliklere fazla kaynak ayıramayan ülke ya da bölgeleri ifade etmektedir. Azgelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin kaç yıl gerisinde bulunduğu kişi başına düşen milli gelirden hareketle hesaplanmaktadır. Dünya Bankası da bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirlerken gayri safi milli hasılayı bir gösterge olarak almaktadır. Böylece, aslında kolayca kaçan bir yaklaşım sergilenir ve gelişmekte olan ülkelerin kendi içlerinde ve birbirileri arasındaki türdeş olmayan toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik çeşitlilik görmezden gelinmektedir (Chan ve Costa: 2004:4). Sadece bu milli hasılayı dikkate alan yaklaşım sorunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bir kere, gelişmiş ve azgelişmiş denilen ülkeler arasındaki sömürü, bağımlılık, hâkimiyet ve şartlandırma ilkeleri dikkate alınmamaktadır. Bu da dünya ekonomisinde yanıltıcı sonuçlar doğurmaktadır (Başkaya, 2011: 23-24).

Azgelişmiş, gelişmemiş ve geri kalmış kavramları iktisadi ya da sosyal açıdan azgelişmiş ya da geri kalmış şeklinde nitelendirilmedikleri durumlarda pek açık olmayıp

ülkelerin her alanda geri kalmış oldukları kanısını uyandırmaktadır. Oysa az gelişmiş ülkeler olarak tanımladığımız ülkeler bazı alanlarda (spor, sanat, gibi) ileri düzeyde olabilmektedirler (Berber, 2006: 242).

Bunlara ek olarak yüksek kırsal nüfus, hızlı nüfus artışı, ortalama ömrün kısa oluşu gibi birçok faktörde az gelişmiş olmanın diğer bazı özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında temeline inildiği zaman kalkınma çok boyutlu bir süreci meydana getirmektedir. Ekonomik, kültürel ve tarihsel yönleri de bulunmaktadır. Bütün bu farklı etkilerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan az gelişmişlik ise refah düzeyinin düşüklüğü biçiminde kendini göstermektedir (Seyidoğlu, 2007: 509).

Az gelişmişlik olgusu kalkınma kavramının öznesini oluşturmakta, kalkınma ise büyüme ile birlikte az gelişmiş toplumların gelişmesi anlamında sunulan yapısal değişimi ifade etmektedir. Birçok benzer özellikler sıralanan az gelişmiş ülkeler için kullanılan diğer bir kavram “gelişmekte olan ülkelerdir”. Ülkenin gelişme yolunda olduğunu ifade eden dinamik bir anlam içeren bu kavram aynı zamanda uluslararası politik alanda daha olumlu algılanması nedeniyle de daha çok tercih edilmektedir (Palabıyık, 2009: 9-10).

Tüm tanımlamaların sonucu olarak az gelişmişlik, çeşitli türde yetersizlikler ve sorunların çokluğu ile kendisini göstermektedir. Maddi anlamda yoksulluk olarak da ortaya çıkmış olan az gelişmişlik, beşeri gereksinimlerin karşılanmasında yetersizlik anlamına gelmektedir. Gelirin düşüklüğü, büyümenin yavaş olması, istikrarsızlık, eşitsizlik, işsizlik, yurtdışına bağımlılık, hammadde işlenmemiş tarımsal ürün üretiminde uzmanlaşma, sağlık problemleri ve buna benzer birçok özellik az gelişmiş ülkelerin özellikleridir. Fakat az gelişmişlik olgusu belirlenirken veya az gelişmişliğin özellikleri belirlenirken genel olarak mukayeseli yöntemlerle hareket edilmektedir. Genel olarak sanayileşmiş kapitalist ülkelerin özellikleri dikkate alınmaktadır. Sanayileşmiş ülkelere uygun olmayan ve görülmeyen özellikler az gelişmiş ülkelere bağlı özellikler olarak sıralanmaktadır (Sondül, 2005: 12-13).

Bu konuyla ilgili verilen tanımlamalar oldukça fazladır. Dolayısıyla herkesin ortak noktada birleştiği bir tanımlama vermek oldukça zor olmaktadır. Amerikalı iktisatçı H.W. Singer’ in deyiimiyle az gelişmişlik “görüldüğü zaman tanınması kolay, fakat tanımlanması güç olan bir zürafaya benzemektedir.” (Han, Kaya, 2008: 6).

I.4. Az gelişmiş Ülkelerin Özellikleri

Az gelişmişlik kavramı, ülkelerin hem ekonomik hem de sosyo- kültürel açıdan gelişime sahip olan ülkelere göre yeterli seviyeye ulaşamamış olduklarını belirtmektedir.

Ülkelerin hangi kıstasa göre gelişmiş ya da azgelişmiş olduğunu belirlemek bir hayli güç olmaktadır. Çünkü ülkelerin birçok kriterleri iyi bir seviyeye sahip iken bazı kriterleri de negatif seviyelerde dolaşmaktadır. Bunun için belirlenen en önemli ölçütlerden birisi de milli gelir olmaktadır. Ancak sadece milli gelire göre bir ülkenin azgelişmişliğini belirlemek mümkün değildir. Milli geliri oldukça yüksek ancak gelir dağılımındaki adaleti sağlayamamış bir ülke için gelişmiş veya gelişmekte olan ülke olarak adlandırmak doğru bir ölçüt olarak görülmemektedir.

Toplumların gelişimine baktığımızda aşağı yukarı aynı evrelerden geçtiği görülmektedir. Bu itibarla, azgelişmiş ülkeler tarihsel gelişme sürecinde de geri planda kalmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin su anki yaşadığı durumu gelişmiş ülkeler de birkaç yüzyıl önce yaşamış olduğu görülmektedir (Işık, 2006: 15).

Bu gibi durumların yanı sıra azgelişmiş ülkelerin ölçütlerine bakıldığı zaman birbiriyle benzer birçok yönü de ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerden bazıları niceleyici olarak ölçülebilirken bazıları sadece bu konudaki gözlemlere dayandırılmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin özellikleri iktisadi kalkınma temeline oturtulmaktadır. Bu nedenle özellikler arasında karşılıklı etkileşimler söz konusu olmaktadır. Herhangi bir özellik açıklanırken diğerinin alanına girilmesi bazen zorunlu bir durum halini almaktadır (Berber, 2006: 246).

Leibenstein'e göre azgelişmiş ülkelerin temel özellikleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır;

- Ekonomik ve yapısal özellikler (Kişi başına düşen gelir, gelir dağılımı, yoksulluk, eğitim, sağlık, işsizlik, vb.)
- Demografik özellikler (nüfus artışı)
- Kültürel, siyasal ve sosyal özellikler (toplum yapısı, kadının sosyal yaşamdaki yeri, siyasal yapı)
- Teknolojik özellikler (Mevcut teknolojiler, faktör verimliliği, haberleşme ve ulaşım araçları)

Yukarıda da tanımlandığı gibi azgelişmiş ülkeler bilimsel olarak saptanmış olan kriterlere uyum sağlayamamış ülkeler olarak görülmektedir. Bu kategoriye giren ülkelerin hepsinin gelişmişlik düzeyinin aynı olması beklenmemektedir, fakat birçok yönden de birbirleriyle benzerlik göstermektedirler. Bu benzerlikler de azgelişmiş olan ülkelerin özelliklerinin açıklanmasına yardımcı olmaktadır.

I.4.1. Ekonomik Özellikler

Ekonomik açıdan azgelişmiş ülkeler çarpık ve dengesiz bir yapıya sahip olmaktadır. Bu çarpık yapıdan kaynaklanan birçok sorun gelişme sürecinde aşılması gereken çeşitli engellere dönüşmektedir. Çoğu az gelişmiş ülke de var olan bu engelleri ortadan kaldırmaya çalışarak gelişmiş bir ülke statüsüne kavuşmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte azgelişmişliğin ekonomik özelliğini taşıyan ülkeler de birbirlerine karşı benzerlik göstermektedirler (Berber, 2006:246).

Kişi başına düşen gelir seviyesinin düşüklüğü, tarıma dayalı üretim biçimi, bağımlı ticaret yapısı, alt yapı yatırımlarının yetersizliği, teknolojik yoksunluk ve gelir bölüşümünün hakça paylaşılamaması, dış borcun ve işsizliğin sürekli artması azgelişmiş ülkelerin ekonomik özellikleri arasında gösterilmektedir.

I.4.1.1. Kişi Başına Düşük Gelir

İnsanların refahının, bir ülkenin gelişmişliğinin en iyi göstergesi kişi başına düşen gelir olarak kabul görmektedir. Kişi başına düşen gelir açısından gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında büyük bir uçurumun olduğu dikkat çekmektedir. Yüksek gelirli ülkelerin ortalama kişi başına geliri 26.310 \$ olup, düşük gelirli ülkelerde kişi başına düşen gelir miktarı 430 \$ dır. Görüleceği üzere aradaki gelir arasında 60 kat fark bulunmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin gelir seviyesi aslında gelişmiş ülkelerin gelir seviyesinden çok yüksek miktarlarda düşük değildir, ancak bu ülkelerin nüfus artış hızı gelişmiş ülkelere göre yüksek olduğu için dolayısıyla kişi başına düşen gelir de azalmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin gelir seviyesinin düşük olmasında yetersiz sermaye, niteliksiz işgücü teknolojiyi kullanamama, eğitim düzeyinin düşük olması ve buna bağlı olarak nüfus artış hızının yüksek olması sayılmaktadır. Gelir seviyesinin düşük olmasından dolayı tasarruflar da düşük kalmakta, bu itibarla yatırımlar da azalmaktadır. Yatırımların istenilen seviyede olmaması nedeniyle de yoksulluk aşılamamaktadır (Işık, 2006: 17).

Kişi başına düşen gelirin azgelişmişliğin bir göstergesi olması kaçınılmaz bir durum olmaktadır. Ancak sadece kişi başına düşen gelire göre bir ülkenin gelişmişlik düzeyi belirlenmemektedir. Çünkü azgelişmişlik ölçütünde gelir dağılımındaki adalet büyük önem taşımaktadır. Eğer bir ülkede kişi başına gelir oldukça yüksek ancak gelir dağılımındaki adaletsizlik de onun kadar yüksek ise bu tür ülkelere gelişmiş ülke tanımlaması yapılmamaktadır. Gelir dağılımının tamamen adaletli olması hiçbir gelişmiş ülkede bile mevcut değildir. Ancak belli bir seviyede olması yeterli olmaktadır (Berber, 2006: 247).

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin ölçülmesi için iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi Lorenz Eğrisi ikincisi de Gini katsayısı olarak ifade edilmektedir. Gelir adaletsizliği olarak adlandırılan kavram, belirli bir orandaki nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay ile aynı orandaki bir başka nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay arasındaki farklılığı göstermektedir (DPT, 2001-a : 5).

Lorenz eğrisi gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmede kullanılan geometrik bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Lorenz eğrisi gelirin ne kadarının nüfusa gittiğini göstermektedir. Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaştıkça gelir dağılımındaki adaletsizlik de büyümektedir Gini katsayısı olarak adlandırdığımız kavram ise, toplam nüfusun toplam gelire bölünmesi yoluyla elde edilmektedir. Buradaki oran 0-1 aralığında olmaktadır. Bu katsayının 1'e yaklaşması gelirdeki adaletsizliğin arttığını, 0' a yaklaşması ise gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaldığını göstermektedir. Gini katsayısı oluşturulurken aynı zamanda Lorenz eğrisinden de faydalanılmaktadır (Top, 2006: 110-138).

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerde Gini Katsayıları

Kırgızistan (2009)	Etiyopya (2005)	Hindistan (2005)	Mısır (2008)	Çin (2005)	Rusya (2009)	Meksika (2010)	Türkiye (2008)	Norveç (2013)	İngiltere (2012)
0,36	0,30	0,33	0,31	0,43	0,40	0,48	0,39	0,23	0,33

Kaynak: Worldbank,2014.

Yukarıdaki tabloya bakıldığı zaman Gini katsayılarına göre ülkelerin mevcut gelir dağılımındaki adaletsizliği gösterilmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin boyutu o ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Orta gelirli ülkelere gidildikçe gelir dağılımındaki adaletsizlik azalmaktadır (Berber, 2006: 248). Bu durum gini katsayısı ile kişi başına gelir arasındaki ilişkiyi gösteren “Kuznets Ters U Eğrisi” ile açıklanabilir. S. Kuznets 1963 tarihinde yayınlanan çalışmasında, kişi başına gelir düzeyi arttıkça belirli bir noktaya kadar (eşik gelir düzeyi) gini katsayısının da yükseldiğini, kişi başına gelir artmaya devam ettikçe gini katsayısının azaldığını ortaya koymuştur (Kaynak,2011:19). Yukarıdaki tablo Kuznets'in teorisini doğrulamaktadır. Kırgızistan ve Etiyopya gibi azgelişmiş ülkelerde ve Norveç ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı, Meksika ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere göre daha adaletlidir.

Bir ülkenin gelir dağılımındaki adaleti o ülkedeki faydanın eşit dağıldığını göstermektedir. Gelir dağılımı adaletli olmayan ülkelere ise geçim bölgeden bölgeye fark yaratmaktadır. Örneğin, Paris'te yaşayan bir orta sınıf ailenin gelirinin Güney Doğu Asya'da

kırsal kesimde yaşayan bir ailenin gelirinin yüz katını aşması, New Yorklu bir avukatın bir saatlik gelirinin Filipinli bir köylünün iki yıllık gelirine denk düşmesi, ABD'nin bir yıllık Pepsi Cola ve Coca Cola tüketim harcamalarının nüfusu yüz milyonu aşkın Bangladeş'in GSMH' sının neredeyse iki katına ulaşması ve dünya nüfusunun en varlıklı bölümünü oluşturan %20'lik kesimin dünya toplam üretiminin %84'ünü, en yoksul bölümünü oluşturan %20'lik kesimin ise sadece %1.4' ünü tüketiyor olması bu gelir farklılıklarını çok çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu iki kesim arasındaki tüketim düzeyi farkının 1960'larda 30'da 1'den, 1991'de 60'ta 1'e yükselmesi ve dünya nüfusunun %5'lik bir kesiminin toplam servetinin %80-90'ını elinde tutması ve bu durumda son kırk yılda kayda değer bir değişiklik görülmemiş olması dünyada bölüşüm açısından büyük ve artan bir kutuplaşma olduğuna işaret etmektedir (Öztürk, Göktolga, 2010: 4).

I.4.1.2. Büyük Oranlı Yoksulluk

Yoksulluğun objektif ve üzerinde görüş birliğine varılan tam anlamıyla tanım sayılabilecek bir açıklaması bulunmamaktadır. Zira zenginlik ve yoksulluk, temelde şahsi nitelikte olmaktadır. Bu konuda tek bir tanım yapmak, tek bir kriter bulmak, tek bir yaklaşım geliştirmek mümkün olmamaktadır.

Genel anlamda yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını (beslenme, barınma, eğitim, sağlık, vb) karşılama olanağına sahip olamaması, aynı zamanda bu insanların yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının olmaması olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, Çetin, 2009: 2664). Bu durumda yoksulluğa farklı bir açıdan bakarsak iki türlü tanımlamak mümkün olmaktadır. Bunlardan dar anlamda yoksulluk; açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk; gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder. Böylece yoksulluğun görel ve mutlak tanımları ortaya çıkmaktadır (TÜİK, 2008: 32). Bu durumda görel yoksulluk, toplumdaki çoğu insanın sahip olduğu maddi olanaklardan yoksun olmak yani sosyal açıdan kısıtlı bir biçimde yaşamak, mutlak yoksulluk ise bir insanın fiziksel varlığını tehlikeye düşürecek şekilde temel gereksinimlerini yeterince karşılayamaması durumu olarak tanımlanmaktadır (Karaman,1998: 40). Yani yoksulluğun farklı boyutlarını ele aldığımız zaman mutlak yoksulluğun fakirlik kavramıyla bağdaştığı ayrımı yapılabilmektedir. Fakirlik olgusunda bireyler günlük beslenme ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaktadırlar.

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. O halde yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır. Birleşmiş

Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise yoksulluğu, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlayarak, kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemektedir (Uzun, 2003: 156).

Ülkelerin gelişmişlik dereceleri, işgücü yapılarındaki farklılıklar, geleneksel dayanışma kurumlarının varlığını sürdürüp sürdürmemesi ve daha bir dizi etken, yoksulluk konusunda tek bir yaklaşım geliştirilmesini engellemektedir. Nitekim gerek Afrika'da kuraklık nedeniyle açlık yaşayan bir kadın, gerek Latin Amerika'da teneke evlerde oturan ve çoğunlukla biçimsel olmayan sektörde çalışan bir işçi, gerekse de Paris'te yaşayan ama yakacak parası olmadığı için ısınma sorunu yaşayan bir yaşlı yoksul kategorisine girmektedir. Yukarıda verilen örneklerden de görülebileceği gibi her bir örnekteki yoksulluğun çözüm yolları farklı olmaktadır. Bunlara ilaveten yoksulluğun ölçüm koşulları ve sınırları ülkenin ekonomik yapısı ve gelir dağılımına bağlı olarak değişiklikler göstermektedir (Öztürk, Çetin, 2009: 2664).

I.4.1.3. Eğitim

Genel olarak kalkınma, hem ekonomik hem de toplumsal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda eğitimin ülkelerin kalkınmışlık ölçütlerinin yüksek seviyelerde olmasına katkısı oldukça büyük olmaktadır. Birçok sayıda genç insanın, kalkınan bir ekonomi ve anayasa hedefine uygun olarak yetiştirilmesi eğitimin, toplumsal, kültürel ve psikolojik etkilerinin yanı sıra ekonomik etkisinin olduğunu gösterir. Ülkedeki ekonomik duruma yansıyan bu etkilerde ülkelerin azgelişmiş ya da gelişmiş olarak sınıflandırmasına neden olmaktadır (Çakmak, 2008: 36).

Bu açıklamaların sonucu olarak azgelişmişlik, bir ülkedeki gelir yoksulluğundan ziyade kimi temel yeteneklerin yetersizliği olarak kabul edilmektedir. Bir ülkedeki okur-yazar oranı, okullaşma oranı, öğrenci başına düşen öğretmen, eğitime ayrılan harcama payları, vb birçok durumun değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bununla birlikte ülkedeki oranlar tespit edilerek ülkenin azgelişmişlik ya da gelişmişlik düzeyinde olduğu belirlenmektedir. Günümüzde gelişen ülkelerin başarılarındaki en büyük payın eğitim olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Yukarıda saydığımız kriterler bir ülkenin gelişimini belirleyen unsurlar olmasına karşın tek başına sayısal verilerin yüksek olması yeterli olmamaktadır. Birçok az gelişmiş ülkede bu oranlar oldukça düşüktür. Ancak bununla birlikte bu ülkelerdeki beşeri sermayeye sahiplik durumu da yeterli olmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu oranların yüksek olmasının yanı sıra araştırma ve geliştirmeye verilen önem de oldukça fazla olmaktadır. Buda

nitelikli işgücü yani beşeri sermayesi yüksek ülke anlamına gelmektedir (Baş, 1994: 136-138).

Beşeri sermaye olarak adlandırılan kavram nitelikli işgücü yani, sahip olunan bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Beşeri sermayeye yoğun olarak sahip olan ülkelerde hem diğer üretim faktörleri daha verimli kullanılması hem de yeni teknolojilerin geliştirilmesi sağlanmaktadır. Bu durumda az gelişmiş ülkelerin genel anlamda sahip oldukları beşeri sermaye yeterli olmamaktadır. Bu da ülkelerin geri kalmışlıklarına sebep olmaktadır (Atik, 2006: 6).

Bir üretim için geleneksel üretim faktörleri yanında beşeri sermayeye de sahip olmak gerekir. Bu nedenle, yeterli beşeri sermayeye sahip olamayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, yeterli vasıfsız emek ve fiziki sermayeleri olsa bile bazı malları üretememektedirler. Oysa beşeri sermayeleri nispi olarak daha güçlü olan gelişmiş ülkeler, ileri teknoloji gerektiren bu malları rahatlıkla üretebilmektedir. Bu nedenle bir ekonomi tıpkı fiziki sermaye yatırımları gibi, beşeri sermaye yatırımına da ihtiyaç duyulmaktadır (Özyakışır, 2011: 54).

Eğitime yapılan yatırımların getirisinin, bireylere yapılan eğitim yatırımı sonucunda sağladıkları ek gelir cinsinden bir takım hesaplamalar yapılmış ve bu hesaplamaların tümü eğitim yatırımlarının en az fiziki sermaye yatırımları kadar verimli olduğunu göstermiştir. Bu eylemin eğitim gördükten sonra elde ettikleri kazanç farklılıkları, eğitilmiş kişilerin milli gelire katkılarını olduğundan daha az olarak göstereceğinden -az eğitim görmüşlerin verimliliğini de aynı zamanda artıracaklarından- gerçekte eğitim yatırımlarının verimliliği, fiziki yatırımların ortalama getirisinden oldukça fazla olmaktadır. Bunun sonucu olarak eğitim sürecinden geçen kişilerin zaman kaybının gelişmiş ülkelere daha az değer verildiği ve beceri kazanmış ve eğitilmiş kişilerin gelir farklılıklarının gelişmiş ülkelere daha fazla olduğu az gelişmiş ülkelere, eğitim yatırımlarının getirisi gelişmiş ülkelere daha yüksek bile olabilmektedir (Singer, 1971: 58).

J.S.Coleman, bir ülkenin ekonomik kalkınma düzeyi ve derecesini anlamakta kullanılacak ölçütlerden biri de eğitimidir, diyor. Ekonomik göstergelerin yanı sıra, ülkelerin demokratik yapıları ve bunu sağlıklı şekilde sürdürebilmeleri de gelişmişlik ölçütlerinden biri olmaktadır (Coleman, 2005; Aktr, Ergün, 2011: 8).

Ekonomik kalkınma, üretimi artıracak teknolojinin gelişmesi, kaynakların ve sermayenin en iyi ve akılcı bir şekilde kullanılması ile mümkündür. Bunu sağlayan ise eğitilmiş ve beşeri sermayesi yüksek insan gücüdür. Az gelişmişlikle ilgili belirlenen okuma

yazma oranı geri kalmış ülkelerde de yükselmeye başlamıştır, ancak bu durumun ülkenin ekonomik durumuna fazla bir katkısı bulunmamaktadır. Buradaki amaç okuyabilen, okuduğunu değerlendirebilen araştıran ve yorumlayan bir eğitim düzeyine sahip olabilmektir. Bu durum da az gelişmiş ve gelişmiş ülkeleri birbirinden ayıran etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, günümüzde çok değerli bir doğal kaynak olan petrolün bulunduğu birçok ülke, beşeri sermaye gücüne sahip olmadığı için bu kaynaklarından yeterince yararlanamamaktadır. Buna karşı, doğal kaynakları çok sınırlı olan Almanya ile Japonya beşeri insan gücü sayesinde sahip oldukları kıt kaynaklardan en iyi biçimde yararlanarak ekonomik yönden büyük gelişme gösterebilmektedir (Çakmak, 2008: 37).

Öztürk (2005)' göre eğitim ülkelerin kalkınmışlık seviyelerini arttırmaktadır ve Birçok az gelişmiş ülkelerin ortak özellikleri olarak gösterilen eksiklikleri giderme de bu ülkelere yardımda bulunmaktadır. Buna göre eğitim;

- Gelir düzeyinde artış yaratma
- Gelirin adil paylaşımını sağlama
- Emeğin verimliliğini artırma
- Suç işleme oranlarında azalma
- Siyasal istikrar ve toplumsal dayanışmanın sağlanması
- Demokratikleşme
- Düşük doğurganlık ve bebek ölüm hızının sağlanması
- Teknoloji yaratma ve kullanımını kolaylaştırmanın sağlanması

İşlevlerine sahiptir.

Yukarıdaki unsurlara bakıldığı zaman azgelişmiş ülkelerin birçoğunda bulunan eksikliklere eğitim faktörünün sağladığı katkıları bize göstermektedir. Bu durumda azgelişmiş ülkeler sadece okur-yazar oranına değil aynı zamanda kaliteli bir eğitimle nitelikli insan sermayesine sahip olursa gelişmiş ülkelerin düzeyine çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

I.4.1.4. Sağlık

Azgelişmiş ülkelerin ortak sayılabilecek özelliklerinden bir tanesi de bu ülkelerin yaşamış olduğu sağlık problemleri olmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin birçok özelliklerini sırladığında bu ülkelerdeki dengesiz gelir dağılımı ve yoksulluğu da içine kattığımız zaman olumsuz sağlık koşulları göz ardı edilmemektedir. Azgelişmişliğin kriteri olarak baktığımızda

sağlıkla ilgili ölüm oranları, hastane sayıları, hasta başına doktor ve yatak sayısı, sağlık harcamalarının milli gelir içerisindeki payı, vb ölçütler değerlendirilmektedir. Bu durumlarla ilgili birçok veri az gelişmiş ülkelerde bu koşulların yetersiz olduğunu göstermektedir (Han, Kaya, 2008: 23). Bu ölçütlere ek olarak ortalama yaşam beklentisinin düşük olması da az gelişmiş ülkelerin temel problemlerinden bir tanesi olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkelere baktığımız zaman bu oran yaklaşık olarak 78-80 yaş aralığında olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde bu oran daha düşük seyretmektedir.

Sayılan unsurların yanı sıra sağlık denildiği zaman sadece fiziksel anlamda değil başka yönlerden de büyük önem taşımaktadır. Buna göre sağlık; sadece hastalık ve sakatlığın yokluğu değil bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam iyilik halleri olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2006: 1). Bir bireyin fiziksel anlamda sağlıklı fakat psikolojik anlamda sağlıklı bir yapıya sahip olması bireyde olumsuz sonuçlara yol açmakta ve ülke ekonomisine ve kendisine herhangi bir katkısı bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında ülkede yaşayan bireylerin her açıdan tam olarak sağlıklı bir bedene sahip olması gerekmektedir. Bu durum da ülkede yaşayan bireylerin tamamen sağlıklı bir yapıya sahip olması ülkedeki verimliliği ve refahı arttırmaya sebep olmaktadır.

Toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik kalkınma arasında yakın ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ekonomik gelişmesini belli bir seviyeye ulaştırabilmiş toplumlarda sağlık için ayrılan kaynaklar arttığı gibi, bireylerin sağlık konusunda farkındalıkları da artmaktadır. Bununla birlikte sağlık düzeyinin gelişimi de ekonomik gelişimi hızlandırmaktadır. Yapılan çalışmalarda, ekonomik göstergelerde meydana gelen iyileşmelerin sağlık göstergelerini pozitif yönde etkilediği gözlenmektedir. Ülkeler sanayileştikçe ve gelir seviyesi yükseldikçe sağlık hizmetlerine daha çok kaynak ayırmaktadırlar (Ersöz, 2008: 96). Bu durumda gelir seviyesi düşük olan az gelişmiş ülkeler sağlık harcamalarına yeterli payı aktaramamaktadır. Bunun sonucunda ülkedeki sağlık hizmetleri yetersiz kalmakta ve bireylere yeterli sağlık hizmeti verilememektedir.

Ülkelerin gelişmişlik seviyesini belirlemede kullanılan sağlık alanındaki sorunlar, sadece az gelişmiş ülkelere özgü olmadığı gibi gelişmişlik seviyesi ile de sınırlı olmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelerde de sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır. Böylece ABD, Kanada, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde de sağlık hizmetlerinde kalite beklentisinden finansman sorununa, kronik hastalıklardan farklılaşan tedavi ve bakım süreçlerine kadar birçok alanda sorun ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ABD'nin büyük sağlık sorunlarından biri dengesiz beslenme sonucu oluşan obezite sorununu oluşturmaktadır. Ülke

genelinde fazlasıyla yayılmış olan bir sağlık sorunu olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin de sağlık alanında sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunları düzeltmek için değişik reformlar ortaya koydukları görülmektedir (Can, Taş, Bal, 2010: 5).

Temelde insan sağlığı, insan aktiviteleri ile biyolojik ve fiziksel çevre arasında gerçekleşen etkileşim sürecini yönetmede, toplumun ne kadar yetenekli olduğuna bağlı olmaktadır. Çünkü bu etkileşim süreci o kadar iyi yönetilmelidir ki, bu süreçte sağlık seviyesi geliştirilirken çevre sağlığı kötüleşmemelidir ve aynı zamanda fiziksel ve biyolojik çevrenin bağımlı olduğu doğal sistemlerin bütünlüğüne de zarar verilmemelidir. Bu, dengeli bir iklim ve çevresel kaynakların (tuz, temiz su, temiz hava gibi) sürekli olarak devam ettirilmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu süreç, insanlar tarafından üretilen atıkların doğal sistemler tarafından fonksiyonel bir şekilde yok edilmesini de içermektedir (Çelik, 2006: 28). Bu bakımdan insan sağlığının sürdürülebilmesi ve koşulların yeterli olabilmesi için dış kaynakların yeterli olması da son derece önemli görülmektedir. Çevre kirliliği, altyapı, su, vb problemler tüm dünya ülkelerinde ele alınan konulardan birisi olmaktadır. Bu problemler az gelişmiş ülkelerin yaşadığı büyük sorunlardan biri haline gelmektedir. Günümüzde birçok az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin altyapı problemleri hala bulunmaktadır. Bu da sağlıklı yaşam konusunu büyük ölçüde tehdit etmektedir.

I.4.1.5. Yüksek Oranlı İşsizlik ve Eksik İstihdam

Az gelişmişliğin göstergelerinden birisi de üretim faktörlerinin tam ve etkin kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik ve sosyal yönden yarattığı etki nedeniyle iş gücü problemi de bir üretim faktörü konumunda bulunmaktadır. İstihdam ve işsizlik kavramlarının tanımlarına baktığımızda; istihdam hem geniş hem de dar anlamda tanımlanmaktadır. Geniş anlamda istihdam, bir ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinin (emek, toprak, sermaye ve doğal kaynak) bir yıllık süre içindeki ne ölçüde kullanıldığı, dar anlamda istihdam ise, bir ülkede, bir yıllık bir süre zarfında ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün kullanılma, çalışma veya çalıştırılma derecesini göstermektedir. Dar anlamda, üretime katılan faktörlerden yalnız emek (işgücü) ele alınmaktadır. İstihdam kavramı, genel olarak dar anlamda yani emek için kullanılmaktadır (Tatar, 2006: 2). İşsizlik ise, emek faktörünün fiili olarak üretime katılmaması olup, en yaygın tanımıyla da çalışma arzusunda ve gücünde olan ve cari ücretten çalışmaya razı olmasına rağmen iş bulamayan işgücünün varlığı olarak açıklanmaktadır. Yani işsizliğin temelinde çalışma durumunda olup çalışmamayı tercih eden yani iradi bir durum söz konusu olmamaktadır. (Yıldırım, Karaman, 2001: 308).

Az gelişmiş ülkelerde işgücünden yeteri kadar yararlanamama durumu farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi eksik istihdam olarak karşımıza çıkmaktadır. Eksik istihdam, Bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamının üretimde görev almaması, bir kısmının atıl kalması haline eksik istihdam denir. Dar anlamda ele aldığımızda ise, eksik istihdam ekonomide çalışmak istediği halde iş bulamayanların yani işsizlerin olmasıdır. Bir ekonomide eksik istihdam var ise üretilen mal ve hizmet miktarı, gelebileceği en üst sınırın altında gerçekleşmektedir. Bu durum, ekonomide refah kaybının olacağını, tüketilecek mal ve hizmet miktarının azalacağını göstermektedir. Bu nedenle, eksik istihdam durumunda, milli gelir olması gereken düzeyin altında gerçekleşmektedir (Dinler, 2003: 447).

İkinci olarak karşımıza çıkan yararlanamama durumu gizli işsizlik olmaktadır. Gizli işsizlik, bir ekonomide emeğin üretime katkı sağlamadığı halde istihdam edilmesi anlamına gelmektedir. Gizli işsizliğin hakim olduğu ekonomilerde bir iş üretim için yeterli sayıda değil çok daha fazla insana verilmektedir. Kısacası bir kişinin yapmasıyla yeterli olabilecek bir işin üç kişi tarafından yapılması anlamına gelmektedir. Bu çalışanların bir kısmının üretimden çekilmesi halinde üretimde hiçbir değişiklik meydana gelmemektedir. Gizli işsizlik halinde bu durumu yaratan kişilerinde marjinal verimliliği sıfıra yakın olmaktadır. Genellikle az gelişmiş ülkelerde meydana gelen gizli işsizliğin sebeplerinden en önemlisi de ülkelerdeki sermaye yetersizliği olmaktadır (ayvaz, 1990: 22).

Az gelişmiş ülkelerin işsizlikle ilgili karşılaştıkları bir diğer sorun ise iş gücüne katılım oranıdır. Şöyle ki, bu ülkelerde toplam nüfus içinde çocuk nüfusu (0-14 yaş grubu) ile okul çağındaki genç nüfus çok yüksek oranlara varmakta, bu durumda çalışma yaşındaki nüfusu göreceli bir şekilde azaltmaktadır. Diğer taraftan çalışma yaşındaki nüfus grubu gelişmiş ülkelerde, yüksek işgücüne katılma oranları ile ekonomik faaliyetlere olumlu katkıda bulunurken, az gelişmiş ülkelerde bu oranların düşüklüğü iş gücü hacmini olumsuz yönde etkilemektedir (Han, Kaya, 2008: 126).

Bu bilgilere dayanarak gelişmiş ülkelerde sahip olunan üretim faktörü yani iş gücü ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadır. Aynı zamanda gelişen teknoloji ile birlikte emek daha verimli hale gelmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise; sahip olunan iş gücünün büyük bir kısmı eksik istihdam, genç nüfusun yoğun olmasıyla birlikte artan talebin karşılanamaması, yetersiz sermaye veya gizli işsizlik sorunlarıyla birlikte ülke ekonomisine gerekli katkıda bulunmamaktadır.

I.4.1.6. Tarım Sektörünün Hakim Niteliği

Az gelişmiş ülkelerin gösterdiği özelliklerden birisi de tarım sektörünün ülke ekonomisi içindeki payı olarak karşımıza çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda nüfusun büyük bir kısmı kırsal alanlarda yaşamını sürdürmektedir. Bu orana bakacak olursak az gelişmiş ülkelerde nüfusun yaklaşık %65 lik bir kısmı kırsal kesimde yaşarken, gelişmiş ülkelerde bu oran daha düşük görülmektedir. Bu durumda kırsal üretici kavramı ortaya çıkmaktadır (Berber, 2006: 258).

Kırsal kesimde yer alan grup geçimlerini genel olarak, toprağa dayalı bir üretim dalı olan tarımsal üretimden sağlamaktadırlar. Tarımsal üretim parasal gelir elde etmekten çok genellikle bireylerin günlük gıda gereksinimleri ve güvenliğin sağlanması için yapılmaktadır. Yani herhangi bir üretim tüketim piyasalarını birleştiren mekanizma yeterli derecede bulunmamaktadır. Profesyonel üreticilik veya gelir kaynağı sağlayan bir yatırım olarak gerçekleştirilmemektedir (Tolunay, Akyol 2006: 121).

Kırsal yörelerde nüfusun hızla artmasıyla tarımsal işletmeler devamlı olarak parçalanarak küçü işletmeler haline gelirken tarım işletmelerinin ellerindeki parça sayısı da artmaktadır. Aynı yörede birden fazla arazi parçasına sahip olan işçi zaman ve enerji kaybına uğramaktadır. Ayrıca üretim tekniklerinin geri ve ilkel oluşu yani teknolojik gelişimi takip etmemiş olması istenilen düzeyde verim alınmamasına, dolayısıyla ülke ekonomisine yani ulusal gelire katkıda bulunmamasına sebep olmaktadır (Dinler, 2000: 109).

Az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün payı, sanayi ve hizmet sektörlerine göre daha fazla olmaktadır. Aynı zamanda bu ülkelerde gelişme yolunda sanayi sektörünün payı artarken, gelişmiş ülkelerde hizmet sektörünün ekonomideki payı artmaktadır. Bu ülkelerdeki gelir seviyesi düştükçe tarımın ekonomide aldığı pay yükselmektedir. Tam tersine gelir seviyesinin yükselmesiyle birlikte tarımın ekonomide aldığı pay da düşmektedir. 2006 yılında gelişmiş ülkelerin tarım sektörünün milli gelirden aldığı pay %2 iken, üst orta gelirli ülkelerde %6, alt orta gelirli ülkelerde %14, düşük gelirli ülkelerde ise % 27 olarak meydana gelmiş bulunmaktadır.

Tarım kesiminin diğer sektörlerle göre daha fazla oranda yer alması sonucu bu ülkelerde, doğa koşullarına bağlı üretim yapılması nedeniyle yıldan yıla değişen milli gelir ve gizli işsizlik yaşanmaktadır. Ayrıca tarımda modern teknoloji kullanılmaması, çevre koruma önlemlerinin bu ülkelerde yeterince yapılmaması, gerekli yasal düzenlemelerin olmayışı nedeniyle tarımdan gelişmiş ülkelere kıyasla daha az verim alınmaktadır (Işık, 2006: 26).

Sonuç olarak her ne kadar son yıllarda düşüş gösteriyor olsa bile az gelişmiş ülkelerde ekonomideki tarım yüzdesi gelişmiş ülkelere oranla daha fazla olmaktadır. Tarımın payının yüksek olması ülke gelirine daha az katkıda bulunmaktadır. Bu da az gelişmiş ülkelerin ortak özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

I.4.2. Demografik Özellikler

I.4.2.1. Nüfus Artış Hızı

Az gelişmişliğin göstergelerinden bir tanesi de bu ülkelerde meydana gelen hızlı nüfus artışıdır. Gelişmiş ülkelere oranla az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı büyük oranda artış göstermektedir. Bu durum da beraberinde az gelişmiş ülkelere birçok sorun olarak geri dönmektedir. Çamurcu (2005)' e göre herhangi bir ülke veya bölgede harekete geçirilebilmiş olan kaynakların orada yaşamakta olan nüfusa yetmemesi, birtakım ekonomik ve sosyal sorunların yaşanması durumuna "aşırı nüfuslanma" yani hızlı nüfus artışı denilmektedir. Aynı zamanda nüfus artış hızı bir ülkede doğum oranından ölüm oranının çıkarılması ve buna göçün eklenmesiyle belirlenmektedir. Eğer bir ülkede doğum oranı yüksek ölüm oranları da düşükse bu ülkenin nüfus artış hızı yüksek olmaktadır. Bu durumda genel olarak az gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Nüfus artış hızını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Doğum oranı, ölüm oranı, eğitim, sağlık koşulları, vb durumlar etki etmektedir. Doğal olarak nüfus faktörü de ülkelerin kalkınmışlığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Nüfus artış hızının ülkeler açısından olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ancak az gelişmiş ülkelerde olumsuz etkileri daha ağır basmaktadır. Hızlı nüfus artışı genç neslin toplam nüfustaki payını arttırarak milli gelirin daha büyük payının tüketime ayrılmasına, kalkınma hızının düşmesine, hızlı kentleşmeye sebep olmaktadır. Nüfus artışı eğer insanca yaşama standardını yakalayamamış, ekonomik gelişimini sağlayamamış ülkelerde meydana gelirse ancak gelişmiş güzel bir nüfus kalabalığına sebep olmaktadır (Eren, 2008: 6-7).

Az gelişmiş ülkelerin kentsel kırsal nüfus dağılımına baktığımız zaman nüfusun büyük bir bölümünün kırsal kesimde yaşadığı ve çalıştığı görülmektedir. Bu oran az gelişmiş ülkelerde %65 civarındayken, gelişmiş ülkelerde ise %27 dolayında seyretmektedir. Ancak kırsal kesimin altyapı, sağlık, eğitim, işgücü, vb yetersiz koşulları sonucu kentlere olan göçler artmakta ve bu da beraberinde bu ülkelerde ki verimliliğin düşmesine ve çarpık kentleşmeye sebep olmaktadır. (Işık, 2006: 21).

Bilindiği gibi nüfus bir üretim faktörüdür ve belirli yaş gurupları arasında çalışma potansiyeli olan işgücü niteliğindedir. Fakat üretim faktörlerinden birisi olan nüfusun, diğer

üretim faktörleriyle uygun gelişme seyrine sahip olması gerekmektedir. Geri kalmış ekonomilerin yetersiz sermaye birikimlerinin var olduğu düşünüldüğünde, artan nüfusun çalışan azınlık tarafından beslenmesi zorunlu hale gelir. Bu durum zaten çok sınırlı olan tasarruf eğilimini daha da azaltır ve ekonomik değişim için gerekli sermaye birikiminin sağlanması mümkün olamaz (Aydın, 2006: 32).

Nüfusun büyüklüğü, yapısı ve dinamikleri, kalkınmanın meydana gelebilmesi veya refahın artması için kullanılacak “kıt” kaynakların kişi başına düşen miktarını belirleyen temel faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık kalkınma da, nüfus üzerinde, demografik göstergelerin birçoğunda dönüşümler meydana getirmek başta olmak üzere, kırsal ve kent dağılımı ve göç örüntüleri, istihdamın yapısı ve sektörlere dağılımına kadar pek çok alanda etkilidir (Atauz, 2002: 1).

Hızlı nüfus artışı, gelişmekte olan ülkelerde kaynakların yetmemesine, kalkınma hızlarının yavaşlamasına, ekonomik ve sosyal sorunların artmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise, bu artışın dünyanın sosyo-ekonomik dengelerini ve istikrarını bozabileceği endişesini taşımaktadırlar (Çamurcu, 2005: 88). Azgelişmiş ülkelerdeki kaba doğum oranları binde 35-40 gibi oldukça yüksek kabul edilebilecek bir düzeyde iken gelişmiş ülkelerde bu oran binde 20'nin altını seyretmektedir. Ölüm oranları ise gelişmiş ülkelerde daha az oranda olmaktadır. Ancak bu durumda az gelişmiş ülkelerde artış göstermeye başlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde bunun doğal sonucu olarak genç nüfus dediğimiz oran yüksek olmaktadır (Berber, 2006: 256).

I.4.3. Kültürel Siyasal ve Sosyal Özellikler

I.4.3.1. Sosyal Yapı Özellikleri

Azgelişmiş ülkelerin sosyal yapılarına bakıldığında gelişmiş ülkelere farklı birbirleriyle benzeyen farklı diyebileceğimiz bir yaşam tarzının olduğu görülmektedir. Sosyal yapı kavramının biraz daha detayına girecek olursa toplumdaki aile yapısı, kadın ve erkek eşitliği, kadının toplumdaki yeri, gelenekleri inançlar, vb birçok unsur karşımıza çıkmaktadır.

Birçok azgelişmiş ülkede geleneklere ve dinsel temellere dayalı toplumsal bir yapı göze çarpmaktadır. Bu şekilde olan toplumlarda akrabalık, soydaşlık, aynı cemaate bağlı olma gibi toplumsal ilişkilere sahip gruplar büyük önem taşımaktadır. Genel olarak her şeyi devletten bekleyen kamucu bir anlayış, bireyciliği, bireyin girişim ve yeteneklerini köreltmektedir. Oysa günümüz gelişmiş ülkelerinde bireycilik ön planda tutulmaktadır. Aynı

zamanda gelenekçilik duygusunun ağır basması modern uygulamalar ve yeniliklere karşı bir direnme özelliği göstermesine neden olmaktadır. (Han, Kaya, 2008: 24).

Bu ülkelerin aile yapılarına bakıldığı zaman gelişmiş ülkelerin sahip oldukları çekirdek aile yapısı karşısında azgelişmiş ülkelerde genişletilmiş aile kavramı kendini göstermektedir. Dededen toruna kadar uzanan birkaç kuşak bir arada yaşamaktadır (Berber, 2006: 260). Aynı zamanda nüfus yapısına baktığımız zaman bu ülkelerde genç nüfus oranının fazla olması nüfus bağımlılık yükünün artarak geri dönmesine sebep olmaktadır. Yani beş kişilik bir ailede genellikle bir kişi çalışmakta geriye kalan dört kişi de ona bağlı olarak yaşamaktadır.

Sosyal yapıdaki kadın erkek eşitliği ve kadının toplumdaki yerine bakarsak, kadının sosyal yaşamda ve politik hayat içindeki yeri bir toplum için gelişmişlik göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yasalar önünde kadın erkek eşitliğinin kabul edilmesine karşın sosyo-ekonomik koşullar azgelişmiş ülke kadınına geri plana itmektedir. Azgelişmiş ülkelerde kadınların sosyal yaşamdaki rolü; gelenekler, eğitim seviyesi düşüklüğü kendi ekonomik bağımsızlığını kazanamaması gibi birçok neden sonucunda kırsal kesimde işgücü kentte ise ev isi ve çocuk bakımıyla kısıtlı bir alan oluşturmaktadır (Palabıyık, 2009: 28).

Klasen (1999: 23), gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik gelişmeyi azaltıp azaltmadığını ekonometrik araştırmalarla saptamaya çalışmış ve özellikle eğitimde var olan cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik gelişmeyi engellemede direkt ve çok önemli bir etkisi olduğunu bulmuştur. Kadın erkek arasında var olan eğitim eşitsizliği genel anlamda ortalama olarak o ülkenin insan kaynaklarının kalitesini düşürmektedir. Kadınların eğitim seviyesinin düşük olması aynı zamanda doğurganlığın azalmasını engellemekte ve çocuk ölümlerinde artışa neden olmaktadır ve dolayısıyla bu faktörlerde ekonomik gelişmişliği olumsuz etkilemektedir

Araştırmalara bakıldığı zaman bir toplumda güven zayıfsa o toplum geri kalmış toplumdur tanımlaması yapılmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin bir diğer özelliği de güven eksikliğinin oluşmasıdır. Güven derecesi yüksek olan toplumlarda sosyal sermayeden söz edilmektedir. Sosyal sermaye olarak bahsedilen kavram rağmen en basit şekliyle, en az iki kişi arasında, güvene dayalı bir şekilde kurulabilen iletişim imkanı, biraz daha geniş bir tanımlamayla, toplumu oluşturan fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştırarak toplumun üretkenliğini arttıran, güven, norm ve iletişim ağı özellikleri olarak tanımlamak mümkündür (Temple, 2000: 23). Bu bağlamda

baktığımız zaman sosyal sermayesi yüksek olan ülkelerde güven duygusu da yüksek olmaktadır.

I.4.3.2. Siyasal ve Yönetmel Özellikler

Az gelişmiş ülkeler siyasal bağımsızlıklarını kısa zaman zarfında geçmişler ve bu nedenle uzun yıllardır etkisinde kaldığı gelişmiş ülkenin siyasal ve yönetim özelliklerini benimseme yolunu seçmiş olmaktadır. Ancak belirli bir kültürün ürünü olan batı demokrasisi bunu benimseyen az gelişmiş ülkede tam anlamıyla başarılı olamamış, siyasal istikrarsızlıkları ve diktatörlükleri beraberinde getirmiştir. Siyasal anlamda demokrasinin hakim olduğu ülke sayısı 36-40 arasında gösterilmektedir. Bu ülkelerin sahip oldukları demokrasi kavramı bile hala tartışılmaktadır.

Genel olarak bakıldığında az gelişmiş ülkelerin politik kontrolü nispeten küçük bir kesimin elinde toplanmaktadır. Bu grubun içinde hükümet üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkisi olanların (yüksek rütbeli amirler, politik liderler, vb) yanı sıra, toprak ağaları, büyük iş adamları ve mesleklerinde önde gelenler yer almaktadır (Berber, 2006: 261). Yönetim, çoğunlukla bu kesimin elinde bulunduğu içinde halkın istek ve arzularının göz önünde bulundurulması yerine kendi istek ve arzuları daha çok ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla halkın refahı ve yaşam koşullarında oluşan sorunlara, arzu ve isteklere de cevap bulunmamaktadır. Buda yönetici sınıf ve yönetilenler arasında bir farkın doğmasına sebep olmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler devlet yönetiminin aşmak zorunda olduğu birtakım engeller bulunmaktadır. Devlet bir yandan geleneksel yönetim işlevlerini yerine getirmeye çalışırken, öte yandan da iktisadi kalkınma ile ilgili sorunları çözümlenmeye çabalamaktadır. Özellikle iktisadi kalkınma için uygun bir ortamın yaratılması, yönetimin en önemli görevi olmaktadır. Bu alanda göze çarpan başlıca aksaklıklar, planlamanın etkin olmaması, geniş anlamıyla altyapının yaratılmaması, vergi sistemi ile bütçe uygulamasının başarısızlığı olarak karşımıza çıkmaktadır (Han, 2011: 17).

Az gelişmiş ülkelerde yönetimin yetersizliklerinden iki konu da tutarsızlık ve düzensizlik olarak görülmektedir. Tutarsızlık özellikle görevlerdeki kötü dağılışı, aşırı bir merkeziliği ve keyfe bırakılmış bir idari örgütü ifade etmektedir. Örneğin, yeterli bir eşgüdüm sağlanamaması ve düşünce ile gerçekleştirme arasındaki kaçınılmaz ilişkilerdeki eksiklikler olmaktadır. Bunlar belirli bir ülke üzerinde yapılan çok sayıda incelemelerle ortaya çıkan ana çizgilerdir ve daha önceleri girişilmiş kararsız reform çabalarından daha fazla göze

çarpıcı olmaktadır. Düzensizlik ise kendisini çeşitli yerlerde göstermektedir. Yetersiz bir örgütlenme eksikliği yüzünden idare çoğu zaman çalışması için gerekli temelleri sağlamakta çok büyük güçlüklerle uğramaktadır. Bu karışıklık sayısı gereğinden fazla işyeri iyi saptanmamış personelin varlığı halinde daha da çok artmaktadır (Yves, 1966: 105).

I.5. Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Bu tanımlamalara bakıldığı zaman genel anlamda azgelişmişliğin bir değil birçok kriterinin bulunduğu ve aynı zamanda bu kriterlerin sadece ekonomik bağlamda değil siyasi, sosyal, kültürel ve bunlar gibi birçok kritere bağlı olduğu görülmektedir. Yani bir ülkenin gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan bir ülke olarak sadece milli gelire veya başka ekonomik kriterlere bakarak adlandırmak çok da doğru bulunmamaktadır. Azgelişmişliğin ölçülmesi bu bağlamda az gelişmişliğin tanımlanması ve ölçülmesi S. Kuznets tarafından üç temel kıstasa göre yapılmaktadır, bunlar:

- I. Uluslararası gelişme farklılıkları
- II. Ekonomik kaynakların kullanım potansiyeli
- III. Bireysel temel ihtiyaçların karşılanması

I.5.1. Uluslararası Gelişme Farklılıklarına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Azgelişmişliğin ölçülmesinde çok sık kullanılan yaklaşımlardan birisi olmaktadır. Bu ölçüte göre az gelişmiş ülkeler, mevcut tüm ülkelere ilişkin gelişme çizelgesinin en alt sıralarında yer alan ülkedir. Bu durumda belirlenen kriterlere göre ülkeleri bir sıralamaya sokmak ve gelişmişlerle az gelişmişleri ayıran sınırları tanımak yeterli olmaktadır. Bu yaklaşımda az sıralamanın ortalarında yer alan ülkelerin durumu belirsizlik göstermektedir. Ayrıca, kullanılan kıstaslar değiştikçe, kimi ülkelerin sıralamadaki yerlerinin değerlemek de güçleşmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde az gelişmişliğin tanımlanmasında, gelişmiş ülkelerin yapısal özelliklerinden de hareket edilebilmektedir (Han, Kaya, 2008: 6).

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini, ülkede kişi başına düşen milli gelir, milli gelir içinde sermayenin payı, okuma yazma oranı, kişi başına gerçekleştirilen çelik üretimi ve buna benzer bir çok kriter bu ülkenin az gelişmiş veya gelişmiş ülke olmasının sonuçlarını vurgulamış olmaktadır (Başkaya, 2011: 25).

Milli gelir uluslararası düzeyde kalkınmanın büyük bir ölçütü olarak görülmektedir. Milli gelir ile yapılan karşılaştırmalarda kişi başına gelir bir ortalamayı göstermektedir. Yaşam standartlarını görebilmek için milli gelirin kişilerin ve gruplar arasında nasıl

bölüşüldüğüne bakmak gereklidir. Azgelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirden belirli bir grubun faydalanması olası bir durum olmaktadır. Ancak esas nokta milli gelirin yüksek olması değil, yüksek gelirin herkese adil bir şekilde dağıtılması olmaktadır. (Işık, 2006: 41).

Bir başka ifade ile azgelişmiş ülkeleri kişi başına düşen gelire göre sınıflandırmak bir gelenek haline gelmektedir. Bunun en anlaşılır örneği, Dünya Bankasının ülkeleri düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli olarak gruplara ayırmış olmasıdır. Bu sınıflandırmaya bakılırsa yüksek gelirli ülkeler genellikle gelişmiş sanayi ülkelerini, düşük ve orta gelirli ülkeler ise azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri ifade etmektedir. Ancak bu iki özelliğe göre yapılacak sınıflandırma arasında tam bir paralellik bulunmadığına işaret etmek gerekmektedir. Örneğin, çoğu petrol ihracatçısı olan ülkeler yüksek gelirli grubuna girmelerine karşın, yeterli bir sanayi yapısına sahip olmadıkları için gelişmiş ülke olarak kabul edilmemektedir (Seyidoğlu, 2007: 536).

Bu yaklaşımda önemli olan bir ülkenin ulaştığı mutlak gelişme düzeyi değil, uluslararası alanda elde ettiği sıra olmaktadır. Genel anlamda bakacak olursak bu ölçütün temel noktası tamamen ekonomik verilere dayanmaktadır. Belirlenen ölçütlere göre bir ülkenin azgelişmiş ya da gelişmiş olduğu belirlenmektedir.

I.5.2. Kaynak Kullanımına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Bu yaklaşım bize ülkede var olan üretim faktörlerinin kullanım miktarına ve yararlanmasına göre az gelişmişlik ölçütünü belirtmektedir. Buna göre dar anlamda üretim faktörleri geniş anlamda ise ülkenin sahip olduğu bütün kaynaklardan gerektiği şekilde yararlanamayan ülkeler azgelişmiş olarak tanımlanmaktadır. Kaynak kullanım ölçütleri ise; kapasite kullanım oranı, işsizlik oranı, ekilebilir arazilerin kullanım oranı, hammadde ihracat oranı ve buna benzer oranlar olmaktadır (Berber, 2006: 245).

Bilindiği gibi bir ülkenin ekonomik kaynaklarını tam ve etkin bir şekilde kullanılmasıyla ulaşabileceği düzeyi üretim olanakları eğrisiyle gösterilmektedir. Ülkenin ürettiği mal bileşimlerinin düzeyi, bu eğrinin altında kaldığı takdirde bu ülke az gelişmiş ülke olarak görülmektedir (Han, Kaya, 2008: 6).

Ekonomi alanında kalkınma teorisinin iki sorunu olduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki kalkınmayı gerçekleştiren faktörlerin neler olduğunu belirlemek diğeri de üretim faktörlerinin en yüksek kalkınma hızına ulaşmak için nasıl kullanılmalı gerektiğini ortaya koymaktır. Yüksek kalkınma hızına ulaşmak için üretim faktörlerinin alternatif kullanım alanlarından en yüksek verimi sağlayacak bir tahsisat içinde olması gerekmektedir. Üretim

faktörlerinin alternatif kullanım alanı denildiği zaman birkaç seçim söz konusudur. Bunlardan birisi de üretim faktörlerinin sektörler arasında nasıl dağıtılacağı ile ilgili olmaktadır (Tolunay, Akyol, 2006: 120).

Sonuç olarak baktığımızda ülkelerin sahip olduğu üretim faktörlerinin ne derece etkin ve yeterli kullanıldığı az gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu da bize gelişmiş ülkelerin ellerinde bulundurdukları kaynakları yeterli ve etkili bir biçimde kullandıklarını göstermektedir.

I.5.3. Bireysel Temel İhtiyaçlara Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara göre az gelişmişliğin ölçütü ile insanların beslenme, eğitim, konut ve buna benzer ihtiyaçların karşılanması konusunda sınırlar belirlenebilmektedir. Bu asgari sınırlara ulaşamayan ülkeler az gelişmiş olarak tanımlanmaktadır. Ancak burada belirlenen asgari ölçütlerin hangi aşamada ve sınırdaki belli olacağı çok da açık ifade edilememektedir. Çünkü ihtiyaçların sınırını bilmek mümkün olmadığı için bunu belirlemek de oldukça zor olmaktadır. Burada miktar unsurunun yanında kalite unsurunun da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu durumu belirlemedeki bir diğer kriterde gelişmiş ülkelerin ulaştıkları düzeylerin temel alınması olmaktadır (Berber, 2006: 246).

Bu kriterlerin nasıl değerlendirildiği ile ilgili kesin ve net bir seviye belirlemek mümkün olamamakla birlikte belli başlı bazı verilerden yararlanılmaktadır. Örneğin, Dünyadaki nüfusun dörtte birini oluşturan gelişmiş ülkeler gıdanın yarısını tüketmektedir. Dünya nüfusunun kalan kısmı ise yetersiz beslenmektedir. Üretimdeki yetersizlik ile gelir dağılımında adaletsizlik dengesiz beslemeyi boyutlara taşımaktadır. Beslenmenin yetersiz oluşu azgelişmişliğe sebep olmaktadır. Geri kalmışlıkta etkili olan açlık ve yetersiz beslenme eskiden olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir (Işık, 2006: 15).

Azgelişmiş ülkelerde besinsel malların talebinin gelir esnekliği, gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek olmaktadır. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak, Hindistan'da besinsel ürünlerin talebinin gelir esneklik katsayısı bire yaklaşıırken, Amerika Birleşik Devletleri'nde bu oran 0,16'a kadar düşmektedir. Ekonomik kalkınma ile birlikte milli gelirin artması ve gıda maddeleri talebinin giderek küçülmesi, tarım dışı sektörlerin büyüme hızını tarım sektörünün büyüme hızının üzerine çıkması, tarım sektörünün milli gelir içindeki payının zamanla azalması sonucunu doğurmaktadır (Dinler, 2000: 80-81).

BÖLÜM II: EĞİTİM VE KALKINMA İLE İLİŞKİSİ

II.1. Eğitim ile İlgili Kavramların Açıklanması

II.1.1. Eğitimin Tanımı

İnsanoğlu ve onun oluşturduğu bugünün uygarlığı, sürekli olarak yaşanan değişimlerle gerçekleşmiştir. Bu evrim-değişim, insanoğlunun yeryüzünde var oluş tarihinden başlayarak günümüze kadar ürettiği tüm bilgi ve değerlerin kuşaklar arasındaki geçişi ile sağlanmıştır. Bu da ister planlı isterse plansız olsun bir eğitim sürecinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla insanoğlu, yeryüzündeki varlığını ve gelişimini eğitim olgusunun oluşmasına borçludur (Kaya, Demirel, 2007: 25). Bu bağlamda eğitim denen olgunun da birçok tanımlaması mevcuttur. Geçmişten günümüze eğitim kavramı hakkında oldukça fazla tanımlama bulmak mümkün olmaktadır.

Eğitim, “Bireyin davranışlarında kendi tecrübesi yoluyla istenilen değişmeyi meydana getirme sürecidir” şeklinde tanımlanmaktadır (Taş, 2007: 3).

Yetişkin nesiller tarafından sosyal hayata hazır olmayan nesiller üzerinde uygulanan bir işlem olarak ifade edilen eğitim, kültür aktarımını ve sosyal hayatın sürekliliğini sağlamaktadır. Eğitime bir süreç olarak bakanlara göre, eğitim hürriyeti genişletici bir süreç olmaktan çok, ferdi kendi dışındakilerden haberdar eden, asgari müşterekleri kavrayan, bunlar üzerinde ortak fikir sağlayıcı bir faaliyet olmaktadır. Eğitim, eğitimden faydalananların sosyal tabakalaşma piramidinde yukarı doğru hareketlilik kazanmalarıyla elde edecekleri sosyal statü sayesinde meslek sahibi olmalarına da zemin hazırlamaktadır. Eğitim, bilgi, davranış ve kabiliyetlerin de geliştirilmesi ve kazandırılması için uygulanan sürekli faaliyetler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Toplum hayatını bu derece kapsayan eğitim gibi bir disiplinin bir sistem içinde sosyal hayatta oynadığı rol büyük olmaktadır (Özpolat, 2009: 11-12).

Eğitimin tanımını yaparken farklı düşünürler de eğitim olgusuna farklı açılardan yaklaşmaktadırlar. Bu durumun sonucu olarak da eğitim konusunda farklı tanımlamalarda bulunmaktadırlar. Örneğin, Aristo’ya göre eğitim, bireyin ahlaki davranışlar kazanma aracı, Çiçero’ya göre insan zihninin disipline edilmesi, Descartes’a göre aklın doğru kullanılmasını öğrenme süreci, Rousseau’ya göre doğuştan insanda bulunmayan ve yetişkinler tarafından kazandırılan her şey olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda eğitim kavramı aslında insanoğlunun yaşamının her alanında katkı sağlamaktadır. Eğitim insana sadece sosyal alanda değil ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere pek çok alanda kolaylık sağlamaktadır. Bu durum gelişimi beraberinde getirmektedir (Tezel, 2010: 53).

“Eğitimin asıl amacı öğrenme olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bireyin davranışlarında kalıcı bir değişiklik olduğu zaman onun yeni davranışı öğrendiği kabul edilmektedir”. Bütün toplumlarda eğitimin amacı, gelen kuşaklara bir kültür birikimi aktarmak, gençlerin davranışını yetişkinlerin hayat tarzı yönünde biçimlendirerek onları gelecekteki toplumsal rollerine doğru yöneltmektir. Buradaki amaç bireyin gerek kişisel, gerek toplumsal ve gerekse ekonomik anlamda yaşamdaki yerini oluşturmaktır. Doğru ve sistemli bir eğitim, kişinin yaşamdaki yerini alması için kişinin yetenek ve ilgi alanlarını saptar ve uygulamalarını bu yönde yapar (Taş, Yenilmez, 2009: 158).

Eğitim; bireyin ve toplumun gelişmesini sağlayan, ekonomik kalkınmayı destekleyen, kültürel değerleri koruyup geliştirerek gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan ertelenemez ve vazgeçilemez çok önemli bir süreç olarak belirtilmektedir. Bunun içindir ki bir ülkenin eğitim sistemi, o ülkenin kendisini nasıl tanımladığının ve kendisine nasıl bir gelecek hazırladığının en önemli göstergesi olmaktadır. Bir ülkede eğitimin var oluşu ve gelişimi o ülkenin de gelişimine büyük katkıda bulunmaktadır.

Bilgiyi kullanan insanlardır. Ancak insanların bu bilgileri kullanabilmeleri için öğrenmeleri gerekmektedir. Eğitim insanlara bir yandan bilgi verirken bir yandan da bilgi üretme, anlama ve yorumlama yeteneği yani analitik düşünme yeteneğini kazandırmaktadır. Toplumun üyelerine verilen eğitim, insan sermayesine yapılan bir yatırımdır; çünkü eğitim sayesinde insanlar ömür boyunca daha üretken olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim insan üzerine yapılan bir yatırım olduğundan diğer yatırımlardan daha farklı olmaktadır. Aynı zamanda bireyin eğitime yapılmış olan yatırım olumlu sonuçlar doğurarak aslında topluma yapılmış bir yatırım olarak geri dönüş kazandırmaktadır (Karaarslan, 2005: 36).

Eğitim kavramı sosyolojik, psikolojik, siyasal ve ekonomik olmak üzere pek çok açıdan tanımlanmaktadır. Eğitim olarak bahsedilen olgu bütün bu konuları genel olarak ilgilendirmektedir. Aslında eğitim bireyden başlayarak bütün bir toplumun etkisi altına alabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bir bireyin eğitiminden başlayarak yola çıkıldığında bu bireyin bilgilerini geliştirip üretkenleşerek bütün bir topluma katkı sağlaması söz konusu olmaktadır. Yani eğitim eğitilene kazandırdığı pozitif etkilerin yanında topluma da pozitif etki sağlamaktadır. Aynı zamanda eğitim nesilden nesile kültürün aktarılmasını sağlayan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda gelişimin sağlanmasındaki yararlanılan en önemli yol olmaktadır.

II.1.2. Eğitimin Önemi ve Amacı

Eğitim kavramı bütün insanlık açısından büyük derecede önem taşımaktadır. Bireyin öncelikle kendini geliştirmesi ardından da çevreye karşı fayda sağlaması bu konunun temel taşı olarak sayılmaktadır.

Eğitim; siyasal ve demokratik toplum bilincini geliştirme, karmaşık sorunların anlaşılmasını sağlama, teknolojik ilerlemeye yardımcı olma ve kültürel yetenekleri keşfetme gibi çok yönlü etkilere sahip olmaktadır. Değişen ekonominin ihtiyaçlarına daha uygun nitelikli işgücünü, yaratıcı düşünce ve ileri tekniklerin gelişmesine katkıda bulunarak sosyal uyum, ekonomik büyümenin sürmesi ve değişim için önemli temelleri hazırlamaktadır. Bu nedenle eğitime yatırım yapma düşüncesi sosyo-ekonomik ve politik gelişmenin sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır (Özpolat, 2009: 12-13).

Eğitim faktörünün etkisiyle ülkelerin küresel rekabette öne çıkmasını sağlayan beşeri sermaye kavramı oluşmaktadır. Beşeri sermayesi yüksek bireyler yetiştiren ülkeler hem ekonomik hem de sosyal anlamda büyük gelişme sağlamaktadır. Toplum olarak verimliliğin artması açısından büyük önem taşımaktadır. Verimliliğin artması aynı zamanda bir toplumda gelişime de katkı sağlamaktadır. Eğitimin önemi ise, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde yarattığı farklılıkların görülmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bilgi ve nitelikli işgücünün birleşimi ulusal ekonomilerde büyük farklılıklar yaratmış ve her ülke öncelikle eğitim ve beşeri sermaye dengesini sorgulamaya başlamıştır (Çolak, 2010: 110).

İnsan doğal olarak üretici olmaktadır. Ancak bu üretici gücün verimli ürünler verebilmesi için eğitimle geliştirilmesi, biçimlendirilmesi gerekmektedir. Eğitim, insanın özünde çekirdek halinde bulunan yaratıcı yetenekleri ilk olarak keşfeder, sonra da en elverişli olan yeteneklerinin gelişip yayılmasına öncülük etmektedir. İşte olanaklar varlığı olan insanı hayvandan ayıran en önemli farklılık burada karşımıza çıkmaktadır. Hayvana tüm yetileri onu kullanması için hazır olarak verilmişken, insana yetileri olanak olarak verilmiştir. İnsanın bu olanaklı yetilerini geliştirebilmesi içinde eğitime ihtiyacı olmaktadır. Eğitim sayesinde insan, doğal olarak bulunan yeteneklerini kullanabilir hale gelmektedir. Böylece özgürleşme sürecinin ilk adımını da atmış olmaktadır. İnsan eğitim aldıkça özünde meydana getirdiği değişiklikler sayesinde, yeteneklerini serbestçe kullanabildiği için özgür bir varlık haline gelmektedir (Keleş, 2013: 3).

Eğitimin toplumsal işlevleri arasında çoğunlukla toplumun yapısı gereksinimleri ve amaçları bulunmaktadır. Eğitimin işlevleri makro ve mikro açıdan incelenmelidir. Mikro

yönde aile, okul, sınıf, bir toplumsal kurum olmasından dolayı din, siyaset, ekonomi gibi diğer toplumsal kurumlarla etkileşim içinde olduğundan makro açıdan incelenmeyi gerektirmektedir. Eğitimin belli bağlı işlevleri arasında şunlar bulunmaktadır: Kültür birikimi aktarımı; eğitim sistemleri kendi toplumlarının değerlerini bir araya getirmeli biriktirip korumalı ve genç nesillere aktararak yaşatmalıdır. Kültürel aktarımın doğal bir sonucu olan toplumsallaşma planlı ve amaçlı bir şekilde toplumsal yaptırımların değerlerin genç nesillere aktarılması onlara aşılmasıdır. Eğitimin toplumsal işlevlerinin yanında ekonomik ve siyasal işlevleri de bulunmaktadır. Eğitim sayesinde analitik düşünebilen kendini geliştirebilen ve bunları etrafına aktararak toplumunda gelişmesine katkı sağlayabilen bireylerin yetişmektedir. Bu durumda ülke ekonomisine gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Aynı zamanda fikri hür düşünebilen bireyler sayesinde toplumsal açıdan birçok çatışma ve karmaşa da azalmaktadır. Bunu elde etmenin yolu da okulda verilen eğitimden geçmektedir. Bu işlev, eğitimin toplumsal işlevlerinden kabul edilmektedir (Bucuka, 2009: 31).

Eğitimin temel amacı, kişiyi toplumsal rollere hazırlamak ve bireyin kendisini ve bununla birlikte yaşadığı toplumu geliştirerek, kendisine daha iyi bir gelecek ve sonraki kuşaklara daha iyi bir dünya bırakmaktır.

Eğitim süreci sonucunda birey mesleki ve akademik anlamda bilgi ve beceri kazanmaktadır. Bu bağlamda topluma uyum sağlayan ve kültür düzeyi yükselen bir birey olarak gelişmektedir. Bu tanım bireyin sosyalleşmesini ve bireyin gelecekte dahil olacağı üretim sürecinde kullanılmak üzere kişisel yeteneklerini ve bilgilerini geliştirmesini ifade etmektedir. Eğitim süreci sonunda nitelikli işgücü yetiştirilir, sosyal eşitliğin sağlanmasına katkıda bulunulur, eğitim ve öğretimde kalite ile etkinlik artırılır (Tezel, 2010: 54).

Eğitimin amaçları hiyerarşik bir yapıda ele alındığında şu şekilde sıralanabilir (Hoşgörür, Zengin, 2005: 2 ve Taş, 2007: 4 ve Kale, 2007: 2) :

Yakın Amaçlar: Fikri hür, vicdani hür ve bilimsel düşünce gücüne sahip, disiplinli, çalışkan, kendine güvenen, önsezileri yüksek, analitik düşünebilen, kültürel değerlerine sahip çıkan ve dünyada yaşanan her türlü ilerlemeyi takip ederek kendisine ve ülkesine fayda sağlayacak olan gelişmelere kolayca adapte olabilen bireyler yetiştirmektir.

Uzak Amaçlar: “Gelir seviyesini yükseltme, ilerleme ve refah devleti olmaktır”. Yani ülke ekonomisine katkı sağlamak, verimliliği arttırmak, ülkenin büyümesine ve kalkınmasına destek olmak bu amaçlar arasında yer almaktadır. Ekonomik anlamda eğitim uzak amaçlar arasında yer almasına karşın araştırmalar eğitim düzeyi yüksek olan ülkelerin sosyal ilerleme

yanında ekonomik bakımdan da ilerleme sağladığını göstermektedir. Çok önceleri A.Simith, “Ulusların zenginliği” nde, eğitim çalışma (tecrübe) veya çıraklık sırasında yapılan harcamalarla elde edilen yeteneklerin kişide somutlanan ve gerçekleştirilmiş bir sermaye olduğunu ve bunların toplumun servetini yarattıklarını belirtmiştir.

Genel Amaçlar: Bu amaçlar toplumun eğitim felsefesini ifade etmektedir. Bu da toplumun siyasal ve sosyal ideallerinin eğitim alanına yansıtılmasıdır. Eğitimin yakın, uzak ve genel amaçları kişisel ve toplumsal anlamda pek çok fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda eğitim, sosyal açıdan güçlü bir toplum yaratırken, eğitilmiş insanlardan oluşan üretim gücüyle de ekonomik açıdan güçlü bir ülke yaratmaktadır. Bu da eğitimin nedenli önemli olduğunun bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Asıl olarak bakıldığında eğitimin insana ve topluma hizmet eden ve onları geliştiren dolaylı ya da dolaysız pek çok işlevi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle eğitimi tek bir amaç içerisinde tanımlamak mümkün olamamaktadır. Eric Hoffer “Eğitimin ana görevi öğrenme isteği ve zemini oluşturmaktır; eğitim alan değil öğrenen insan üretmelidir. Gerçek insan topluluğu, büyük anne-büyük babaların, anne-babaların ve çocukların birlikte olduğu, öğrenen bir toplumdur.” der.

II.1.3. Eğitim Politikası

Eğitim toplumların sağlıklı bir yapıya kavuşmasında en etkili işlevlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin en temel görevi, bireylere toplumca istenen nitelikleri kazandırmaktır. Ayrıca eğitim bir ülkenin daha ileri noktalara erişebilmesi için yetiştirdiği beşeri sermayesi yüksek insan gücü ile üretime de oldukça büyük katkılar sağlayabilmektedir. Özetle eğitim bireysel, toplumsal, ekonomik ve siyasal işlevleri de yerine getirmede büyük katkı sağladığı için eğitim politikası da büyük önem taşımaktadır (saylan, 2011: 3).

Eğitimde meydana gelen bir değişme sosyal yapının diğer parçalarını değişme yönünde etkilediği gibi, kendisi de sürekli olarak diğer parçalarda gerçekleşen değişmelerin etkisine açık halde bulunmaktadır. Esasında toplumsal değişme ile eğitim arasında karşılıklı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Yani, eğitim toplumsal değişmenin hem öznesi (etkileyicisi) hem de nesnesi (etkilenen) konumunda bulunmaktadır. Toplumsal değişmeler eğitimi belirli bir yönde değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun istenen ya da planlanan yönde değiştirilmesi de söz konusu olmaktadır. Bir başka ifadeyle, eğitimde başlatılan bir değişme, toplumsal yapının diğer parçalarını değişme yönünden etkilediği gibi, kendisi de sürekli

olarak diğer parçalarda meydana gelen değişmelerin etkisinde kalmaktadır. Bu da genel olarak toplumun eğitim politikasının etkisiyle meydana gelmektedir(Özdemir, 2011: 90).

Bir ülkenin eğitim politikası genel olarak çeşitli ihtiyaçların, eğilimlerin ve beklentilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Geçmişten itibaren bakıldığı zaman her ülkenin kendisine ait bir eğitim politikası olduğu görülmektedir. Çünkü toplumun yapısı, işleyişi ve kuralları bu politik yapıyı oluşturmaktadır. Ancak günümüzde ülkelerin eğitim politikaları genel olarak birbirlerini etkilemeye başlamıştır. Bunun nedeni olarak ise, gelişen haberleşme ağları, siyasal engellerin azalması, yeni fikir ve gelişimlerin serbestçe yayılması gösterilmektedir. Küreselleşen dünyada ülkelerin birbirlerinden etkilenmemeleri mümkün olmamaktadır. Genel olarak bakıldığında ülkeler arasındaki eğitim politikasındaki farklılıklar kısa dönem planlamalarda görülmektedir. Uzun dönemde ise bu farklılıklar ortadan kalkmaktadır. Siyasal ve ekonomik anlamda birlikler oluşturan ülkeler belirli kriterler kapsamında hareket etmektedirler. Bu durumda farklılığın ortadan kalkmasını etkilemektedir. Örneğin Avrupa Birliği'ne üye olmak için görüşmeler yapan ülkeler birliğin belirlemiş olduğu eğitim politika ve süreçlerine göre uyum sağlamaktadırlar (Han, Kaya, 2008:118).

Bir yandan politik kurumlar üzerinde de etkisi bulunurken, diğer yandan eğitim kurumlarındaki değişim ve gelişmeler üzerinde politik kurumların etkisi bulunmaktadır. Politik kurumlarda bulunanlar ülke kalkınması ve ekonomik gelişmede ihtiyaç duydukları insan sermayesinin yetiştirilmesi için eğitim ve eğitim kurumlarından yararlanmaktadır. Bu eğitim kurumlarının gelişmesi için gerekli politikaları geliştirmektedir (Oktay, 2007: 53).

II.1.4. Eğitim Planlaması

Planlamanın genel olarak kelime anlamı gelecekle ilgili olarak istenilen hedeflere ulaşmak için gerçekleştirilen bir karar verme süreci olarak belirtilmektedir. Planlama sayesinde kaynakları daha etkili ve verimli kullanmak, kaynakların nasıl dağıtılacağına karar vermek ve bu kararda en uygun seçenekleri kullanmak amaçlanmaktadır. Yönetim süreci olarak belirtilen planlamanın etkililiği alınan karara büyük oranda bağlı olmaktadır.

Eğitim planlaması, eğitim örgütünün rasyonel bir sistem şeklinde incelenmesi, eğitim sürecinin nitelik ve niceliklerinin belirlenmesi ve toplumsal, ekonomik ve siyasi amaçlar doğrultusunda gelecekteki gelişim süreçlerinin kısa ve orta vadeli tahmini olarak açıklanmaktadır (Saylan, 2011: 160).

Geniş anlamda eğitim planlaması ise, ileride ortaya çıkabilecek pek çok alternatifi araştırmak, eğitim sisteminin hedefleri ve değişen koşullarını belirlemek bazı sorunlara işaret

etmek ve ortaya çıkabilecek sorunlar için gerekli çözümleri öngörmektir. Bununla birlikte sistemdeki sorunları duymak, tanımak ve çözüm önerileri bulmak, planlamak ve uygulamak olarak bir bütünü içermektedir. Geleceğe ilişkin verilen bir çaba olarak düşünülen eğitim planlaması, toplumlar açısından hem sosyal hem de ekonomik olarak büyük önem taşımaktadır. Gelecekte neler olabileceğinin en iyi şekilde ön görülmesi iyi bir bilimsel araştırmanın ve çalışmanın sonucu gerçekleşmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi ile eğitime ayrılan kıt kaynakların ülke açısından en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak mümkün olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerdeki sınırlı kaynakların başarılı bir şekilde planlanıp değerlendirilmesi ülkenin kalkınmasına da olumlu katkılar sağlamaktadır (Kurul, Tural, 1994: 797).

1950 ve 1960'lı yıllarda hem endüstrileşmiş hem de gelişmekte olan ülkeler eğitilmiş insan gücü sermayesinin artırılması gerekliliği ve ülkelerin gelişiminde büyük önem taşıdığı gerekçesiyle eğitim planlamaları gerçekleştirmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler 1960 yılının başlarında UNESCO kapsamında yapılan toplantılarda kendi bölgelerinde (ASYA, AFRİKA ve LATİN AMERİKA) 1980'e kadar bölgesel eğitim genişlemesi hedefleri saptayarak planlama gerçekleştirdiler. Bu hedefler bölgelerdeki uluslarca büyük oranda benimsendi. Söz konusu dönemin bitimine kadar ilköğretimde yüzde yüz bir katılma, orta ve yüksek öğrenimde de büyük oranda artışlar bekleniyordu. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi içinde milli hâsıladan eğitime ayrılan payın artırılması ve dış yardımlardan da yararlanılması öngörüldü. Gelişmekte olan ülkeler bu planı hızla uygulamaya başladılar. Bu ülkelerin kalkınmaları ve nitelikli iş gücü oranına ulaşmaları için eğitim planlamasının önemi büyük bir önem taşımaktadır. Bu ülkeler bu yaklaşımla aslında doğru bir düşüncede toplanmaktadır. Fakat bu ülkeler durumun gerektirdiği eğitim ve insan gücü planlamalarını bilmemelerinden dolayı güçlükler yaşanmıştır. Ayrı dış yardım yapabilecek ülkeler çok sınırlı ve o dönemde yeterli sayıda uzman kişi bulunmamaktaydı. Bu ülkeler ve UNESCO bu planı gerçekleştirmek için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Ancak bu durum pek de umdukları gibi sonuçlanmadı. Ayrıca ülkelerin yeni sorunlarla da karşılaşmasına sebebiyet verdi (Coombs, 1974: 12-13).

Bu durumdan yola çıkarak pek çok yorum yapılmaktadır. Eğitim planlaması ülkeler ve bu ülkelerin gelecekleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bir ülkenin verimliliği, gelişimi ve kalkınması büyük oranda eğitimle yakından ilgili olmaktadır. Ancak eğitim planlaması yapan ülkelerin pek çok şeyi göz önüne alarak iyi bir analiz yaparak gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Ülkenin o dönemdeki ekonomik ve sosyal yapısı, çevre ülkelerin dışsallıkları açısından pek çok konuyu göz önünde bulundurmalıdırlar. Eğer aksi bir durum olursa olumlu

sonuçlar vereceğine inanılarak yapılan bir plan çok daha olumsuz ve yıkıcı sonuçlara neden olmaktadır.

II.1.5. Eğitim ve Ekonomi

Gelişmekte olan pek çok ülke, hem ekonomik hem de sosyal anlamda ülkelerinin belirli bir kalkınma aşamasına ulaşması için eğitime büyük önem vermektedirler. Bunun nedeni ülkelerin ekonomik düzeyde dünya piyasasına ve rekabetine ayak uydurmak için yeni teknoloji ve gelişimlere ihtiyaç duymalarıdır. Günümüzde artık ülkelerin verimliliği nitelikli iş gücü oranından büyük lde etkilenmektedir. Bu nedenle de nitelikli iş gücünü elde edebilmek amacıyla eğitime verilen önem ve yatırımlar arttırılmaktadır. Bu bağlamda eğitim aslında ekonomi alanıyla yakından ilgili olmaktadır.

Eğitimi bireyler yetişmesine olanak sağlayan bir ülkede karşılıklı etkileşim mümkün olmaktadır. Yani belirli bir eğitim seviyesine ulaşmış olan birey daha iyi bir gelire sahip olduğundan dolayı daha iyi yaşam standardına ulaşmaktadır. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olan bir birey ise topluma katkıda bulunarak ülkesinin kalkınmasına etki etmektedir. Bireyler ekonomik etkinlikte bulunabilir, verimliliği arttırabilir, üretim olanaklarına katkı sağlayabilir ve toplumsal sorumluluklara yakından ilgili olabilir. Bu bağlamda hem bireyler hem de bir bütün olarak toplum bu durumdan karşılıklı olarak ekonomik anlamda etkileşime sahip olmaktadır.

II.1.5.1. Eğitimin yatırım ve tüketim özelliği

Mal ve hizmetlerin faydalarından gereksinmelerin dolaysız tatmini için yararlanmaya tüketim adı verilmektedir. Yatırım ise satın alma anında değil ilerleyen zamanlarda elde edilen süreklilik gösteren fayda ile tanımlanmaktadır. Yani bir harcama gelecekte bireylere fayda sağlayacaksa bu yatırım olarak belirtilmektedir. Örneğin, bir fabrikaya satın alınan bir üretim makinesi yatırım malı olarak nitelendirilirken, bir otelde bir hafta tatil yapılması tüketim olarak değerlendirilmektedir. Çünkü fabrikaya alınan bir makine sürekli olarak üretime dahil edildiği için fabrikanın kazancına sürekli olarak katkıda bulunmaktadır. Yani yatırım sermaye stokuna yapılan net ilavelerdir. Eğitim de beşeri sermayeye ilave olduğu için yatırım olarak nitelendirilebilir.

Eğitimi bu durum için değerlendirdiğimizde karşımıza ikisi içinde geçerli olduğunu göstermektedir. Yani eğitim hem bir tüketim hem de bir yatırım olarak değerlendirilmektedir. Bu iki durumunda bazı göstergeleri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar eğitimin tüketim tarafının olduğunu bazıları ise yatırım tarafının olduğunu belirtmektedir.

Eğitim anlık faydalar sağladığı için tüketim özelliği göstermektedir. Eğitimin tüketim faydası, özellikle eğitim sırasında söz konusu olmaktadır. Birey eğitim gördüğü sırada fayda sağlamaktadır. Eğer eğitim normal bir tüketim malı olarak görülürse, o zaman diğer bütün normal mallarda olduğu gibi bireyler için salt yükseköğretim almış olmasından kaynaklanan fayda karşımıza çıkmaktadır. Bu fayda, daha eğitimi bireylerin, daha yüksek gelirleri varmışçasına, daha fazla tüketme eğiliminde olması şeklinde yansıyabilmektedir.

Eğitim, gelecekte verimlilik ve kazanma kapasitesini arttırma, daha fazla gelir, daha fazla mal ve hizmetten yararlanma biçiminde faydalar sağladığı için yatırım özelliği göstermektedir. Eğitimin başladığı dönemden, eğitim tamamlanıncaya kadar yapılan tüm harcamalar, uzun dönemde kişisel kazanç ve milli gelir üzerindeki etkileri nedeniyle bir yatırım unsuru olmaktadır. Dolayısıyla, eğitime yapılan yatırımlar arttıka hem ulusal gelirden hem de bireylerin kazançlarında artış olmaktadır. Eğitim yatırımı, işgücünün niteliğini yükselterek sosyal hâsilaya katkısını arttırmakta, özellikle de genel eğitim alanlara, yeni işlere adapte olmakta daha esnek olmalarını sağlayan faydalar yaratmaktadır. Bireylerin gelecekteki üretim ve kazanma kapasitelerini belirleyecek şekilde ortaya çıkan bu faydalar, işgücünün eğitim kademelerine göre bulacakları işlerden elde edecekleri gelir artışı ve daha fazla mal ve hizmetten yararlanma biçiminde ortaya çıkmaktadır (Gölpek, 2012: 45).

II.1.5.2. Eğitim Yatırımları

1960'lara kadar temel bir hak olarak görülen eğitim, bu tarihten itibaren ekonomik gelişme ile doğrudan ilişkili bir kavram olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, eğitim sektörü için yapılan harcamaların ekonomik kalkınmaya olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür. Eğitime yapılan yatırımın, insana yapılan diğer yatırımlarda olduğu gibi ekonomik kalkınmada, yoksul kesimlerin gelirlerinin artırılmasında en az ulaşım, haberleşme, enerji ve sulama yatırımları gibi fiziksel yatırımlar kadar ve hatta daha önemli olduğu düşünölmektedir. Kamu harcamaları yapılırken, en az maliyetle en yüksek verimi sağlayacak hizmetlere öncelik verilerek toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına olumlu etki yapılması hususuna dikkat edilmektedir. Devletin sosyal içerikli en önemli görevlerinden birisi de eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkmen, 2002: 26).

Bireylerin iyi bir eğitim alması ve bunun sonucunda kendilerini geliştirip beşeri sermaye düzeylerini yükseltmeleri her yönden önem taşımaktadır. İyi eğitimi bir birey sosyal ve ekonomik anlamda iyi bir hayat seyri elde edebilmektedir. Aynı zamanda bu durum ölkelerin hem ekonomik hem de sosyal anlamda gelişmelerine ve kalkınmalarına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle ölkelerin eğitim alanında yapmış olduğu verimli yatırımlar

gerekmektedir. Bu durum genel anlamda gelişmiş ülkelerde tamamlanmış durumda bulunmaktadır. Fakat azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin eğitim konusuna daha çok önem vermeleri gerekmektedir. Bu ülkelerin yeterli kalkınma düzeyine ulaşmalarının bir etmeni de eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal anlamda bakıldığı zaman, toplumun bütün kesimlerini öncelikli olarak ilgilendiren eğitim, kamu hizmetleri bağlamında en temel harcama alanları arasında yer almaktadır. Eğitim, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gerek bütçedeki miktarı, gerekse bakiş açısı yönünden yıllarca çok geri planda bırakılmıştır. Toplumların yönetsel, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi önündeki en büyük engel olarak duran olumsuz tabloyu ortadan kaldırmak için, eğitimin tüm alanlarına büyük önem vermek ve bu bağlamda eğitim alanında önemli yatırımlar ve harcamalar yapmak gerekmektedir (Eriçok, Yıllancı, 2013: 87).

Son zamanlarda eğitim ekonomik gelişimin en önemli faktörlerinden biri olarak görülmektedir. Alderman, Behrman, Ross, ve Sabot, gelişmekte olan ülkelerin 100 milyon doların üzerinde eğitimde ve sağlık gibi diğer insan sermayesine yatırımlar yapmakta olduğunu ifade etmektedir. Sonuç olarak, eğitime yapılan yatırımların ülkelerin gelişimine ve kalkınmasına önemli derecede katkıları olduğu dünya çapında da kabul edilmektedir (Petrakis, Stamakis, 2002: 513).

Shindo (2010), iki Çinli bölge olan Jiangsu ve Liaoning, için bölgesel ekonomik büyüme ve bölgesel ekonomik eşitsizliklerin üzerinde eğitim sübvansiyonlarının etkisini incelemiştir. Bu çalışma uzun dönemli büyüme oranlarını yani; sübvansiyonlara dayalı bölgesel ekonomilerin istikrarlı büyüme yollarını hesaplamaktadır. Eğitimde hükümet sübvansiyonları yani kamunun yapmış olduğu harcamalar bireylerin beşeri sermayesine yatırım yapılmasına neden olmaktadır. Beşeri sermaye birikimi ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki uzun vadede 6 dönemde analiz edilmektedir. Bu analiz sonucuna göre 2 temel sonuç bulunmuştur. Jiangsu ve Liaoning ekonomileri için yapılan analiz sonucunda, eğitimde hükümet sübvansiyonlarının bölgelerin ikisinde de ekonomik büyüme sağladığı görülmektedir (Shindo, 2010:1061).

Eğitimin hem sosyal, hem de iktisadi boyutunun olması nedeniyle bu tür faaliyetler çoğunlukla devlet kesimi tarafından üretilmekte veya kontrol edilmektedir. Bilginin temel bir güç, eğitilmiş insanın yüksek beşeri sermaye olarak kabul edildiği bu dönemde eğitimin önemi daha da artmaktadır. Bilgi üretiminin temel prensip sayıldığı günümüzde özellikle eğitim alanına yatırım yapılması gerekmektedir. Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde eğitim için ayrılan kaynaklar kamu tarafından sağlanması gerekmektedir. Eğitim harcamaları

devlet, birey ve özel kesim tarafından yapılabilmektedir. Genel olarak devlet kesiminin yaptığı harcamalar büyük kesimi oluşturmaktadır. Devletin eğitime yapmış olduğu harcamalar ilerleyen dönemde devlet için olumlu olarak geri dönen bir yatırım olarak görülmektedir (Günel, 2006: 14).

II.1.5.3. Eğitimde Maliyet

Eğitim ekonomisi, eğitim kısmına ayrılan parasal kaynakların en uygun dağılımı ve etkili biçimde kullanılmasını da göz önünde bulundurarak, eğitim maliyetini, bireyin eğitimi için yapılan dolaylı ve dolaysız, bireysel ve toplumsal harcamalar, vazgeçme maliyeti, gelir kaybı vs.nin toplamı ile bu örgenimden dolayı bireyin sağlayacağı fazla ücret ve emekli aylıklarında alacağı fazlalıklar gibi ilerideki toplam kazançların ve üretime yapılacak fazla katkıları karşılaştırılarak verimliliği tahmin etmek için uygulanan klasik bir çözümleme olarak tanımlamaktadırlar (Adem, 1977: 87).

Her mal ve hizmetin bir maliyeti olduğu gibi, eğitim hizmetinin de maliyeti olmaktadır. Eğitim, belli bir maliyet gerektirebilir fakat kişi için genellikle kısa dönemde, toplum için ise genellikle uzun dönemde getirileri söz konusu olmaktadır. Maliyet olarak bahsedilen kavram, birey için söz konusu olabileceği gibi, toplum ve ülke için de söz konusu olabilmektedir. Eğitime olan talep gün geçtikçe dünya ülkeleri gelişme gösterdikçe artmakta, bu durumda da gösterge olarak eğitimin maliyetini etkilemektedir. Eğitim hizmetine ait Maliyetlerin belirlenmesindeki bir diğer husus da, nüfus ve kaynak sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler yüksek oranda genç nüfusa sahip olmalarına rağmen, gelişmiş ülkelere kıyasla yüksek miktartlı olmayan bir GSMH ve kamu bütçesine sahip olmaktadır. Bu zıt durum karşısında, eğitim ve eğitim maliyetleri konusunda en uygun noktanın bulunup bulunamadığı tartışma konusu olmaktadır (Tezel, 2010: 71).

Eğitimin maliyeti kavramı çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar ikiye ayrılmakta Eğitimin dolaylı ve dolaysız maliyeti olarak ifade edilmektedir.

II.1.5.3.1. Eğitimin Dolaylı Maliyeti

Eğitimin dolaylı maliyeti, bir faaliyette ne kadar harcandığı doğrudan doğruya saptanamayan, birçok faaliyette ortak olarak kullanılan kaynakların maliyeti olarak tanımlanmaktadır. Dolaylı maliyetler içerisinde fırsat maliyeti büyük önem taşımaktadır. Fırsat maliyeti bir ürünü üretmek için diğer üründen vazgeçtiğimiz bedel olarak tanımlanmaktadır (Tezel, 2010: 72)

Eğitimin girdileri para ya da eğitim sürecinde kullanılan öğretmen ve öğrencilerin zamanı, diğer görevliler ve kitaplar, ders araç gereçleri ve binalar gibi kaynaklarla ölçülebilmektedir. Ayrıca bütün bu kaynakların alternatif kullanımları söz konusu olmaktadır. Örneğin, başka bir hizmet için binalar veya görevliler kullanılabilir. Yani bu kaynaklar eğitim için kullanılmamış olsaydı diğer etkinlikler için kullanılmış olacaktı. Bu da kaynakların sınırlı olduğunu ve diğer bir hizmet için başka bir hizmetin feda edileceği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda da ortaya fırsat maliyeti olarak adlandırdığımız kavram ortaya çıkmaktadır. Örneğin, eğitim hizmeti için ayrılmış olan kaynaklar tarımsal bir etkinlik ya da bir sağlık hizmeti için kullanılmış olabilirdi. Fırsat maliyeti parasal anlamda bir maliyet den çok daha geniş bir tanımlamaya sahip olmaktadır. Genel olarak maliyet kavramı para anlamında kullanılmaktadır. Ancak fırsat maliyeti kavramı harcanan parayla temsil edilmeyip, gerçek kaynaklar anlamında kullanılmaktadır (Woodhall, 1999: 259).

II.1.5.3.2. Eğitimin Dolaysız Maliyeti

Eğitimin dolaysız maliyeti, yani parasal maliyet, devletin ve kişilerin eğitim hizmetine doğrudan yaptıkları harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Bu tür harcamaları hesaplamak dolaylı maliyeti hesaplamaktan daha kolay olmaktadır. Çünkü bu konuyla ilgili resmi istatistiklere ulaşmak mümkün olmaktadır. Eğitim hizmeti kamu ekonomisine yerine getirilecekse, bunun maliyetine de kamu ekonomisinin katlanacağı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim hizmetine en büyük katkı kamu ekonomisi tarafından sağlanmaktadır. Eğitim hizmetine devlet bütçesinin toplam olarak yapılan bütün bu harcamalar, doğrudan sosyal harcamaları oluşturmaktadır (Taş, 2007: 10).

Eğitimin dolaysız maliyeti ile ilişkili iki maliyet kavramı bulunmaktadır. Bunlar toplam maliyet ile ortalama maliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam maliyet, eğitimin sağlanması ve devamı için gereken tüm girdilerin toplam maliyetini; ortalama maliyet ise öğrenci başına düşen maliyeti ifade etmektedir. Toplam maliyet kavramının içinde, eğitim için yapılan cari harcamalar ile eğitim sürecinde kullanılan sermaye için yapılan maliyetler yer almaktadır.

Toplam maliyetin öğrenci sayısına bölümü ile ortalama maliyet kavramına ulaşılmaktadır. Dolayısıyla bir ekonomideki öğrenci sayısı arttıkça, toplam maliyet de artacaktır; ikisi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Eğitimin dolaysız maliyeti; eğitim hizmetinin yarattığı çeşitli pozitif dışsallıkların yanında, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi amacıyla, kamu kesimi tarafından yerine getirilmesi uygun olan devletin ve kişilerin eğitime yaptıkları harcamalar olarak tanımlanabilmektedir (Tezel, 2006: 74).

II.1.5.4. Eğitim Harcamaları

Eğitimin hem sosyal, hem de iktisadi boyutunun olması nedeniyle bu tür faaliyetler çoğunlukla kamu tarafından üretilmekte veya kontrol edilmektedir. Bilginin temel güç, eğitilmiş insanın beşeri sermaye olarak kabul edildiği günümüzde eğitimin önemi daha da artmaktadır. Bilgi üretiminin temel prensip sayıldığı günümüzde özellikle eğitim alanına yatırım yapılması gerekmektedir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde eğitim için kaynaklar kamu tarafından sağlanması gerekmektedir. Aynı zamanda eğitimin yaratmış olduğu pozitif dışsallık da devletin bu harcamaları yapmasının gerekliliği olarak görülmektedir.

Eğitim harcamaları asıl itibariyle yarı kamusal mal olarak nitelendirilmektedir. Yarı kamusal mallar devletin temel hizmet alanı oluşturmaktadır. Örneğin, sağlıkta özel hastaneler gibi veya eğitimde özel okullar örneğinde olduğu gibi devletin gücünün yetmediği durumda tek bir merkezden hizmet verilmesi yerine yarı-rekabete açık bir sektörde bu hizmetleri halkın almasına imkân tanınan mallar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerden fayda elde edenler, yararlanma karşılığında belli bedel ödemektedirler. Ancak bu bedel piyasada oluşan fiyat değil siyasi otoritelerin belirleyeceği bir değer olmaktadır. Bu değer her ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir (Günel, 2006: 14).

Kamunun yapmış olduğu eğitim harcamaları cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olarak üç gruba ayrılmaktadır (Taş,2007: 6 ve Tezel, 2006: 77).

Cari harcamalar: devlet düzenini isleyişini sağlamak için, devletin mal ve hizmet satın alması ve tüketimi ile ilgili harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Devletin, personeline ödediği maaş, ödediği kiralar, elektrik, su faturaları cari harcamalar sınıfına girmektedir

Yatırım Harcamaları: Yatırım harcamaları ise ekonomide sermaye birikimini sağlama, üretim kapasitesini artırma ile ilgili harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu harcamaların faydaları genellikle uzun vadeli ve ekonomide milli geliri ve istihdam hacmini önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin eğitim yatırımları devletin gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Eğitime yapılan yatırımlar uzun vadede geri dönüş yaratmaktadır. Ancak ülkende eğitime verilen önem, gelecekte beşeri sermayesi yüksek üretebilen, rekabet edebilen işgücüne sahip olabileceği anlamına gelmektedir.

Transfer Harcamaları: Devletin herhangi bir mal, hizmet veya üretim faktörü karşılığı olmaksızın yapmış olduğu harcama türü olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda

devlet aslında satın alma gücünü bireyler ve sosyal gruplar arasında dağıtma amacı taşımaktadır. Çağdaş devletin en önemli görevleri arasında olan gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi ve refah düzeyinin artırılması amacı ile eğitime ayrılan transfer harcamaları, eğitim hizmetlerinden düşük gelirlilerin yararlandırılması için yapılan iktisadi amaçlı yardımlar olarak gösterilmektedir.

Genel olarak gelişmiş ya da gelişmekte olan bütün ülkeler için devlet harcamaları geçerli olmaktadır. Özellikle eğitim konusunda devletin bütçedeki payının büyük olması gerekmektedir. Çünkü devlet ülkedeki vatandaşları için fırsat eşitliği yaratmak durumundadır. Bu bağlamda özellikle gelişmiş ülkelerin eğitim harcamalarına ayırdıkları pay oldukça yüksek olmaktadır. Ayrıca eğitim harcamaları oransal olarak en büyük sorumluluk devlete ait olmaktadır. Ancak azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler de bu durum gelişmiş ülkelere göre daha düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Ancak devlet hem sosyal anlayış gereği hem de kalkınmış olma gereği ile eğitim harcamalarına büyük önem vermelidir.

II.2. Eğitim ve Kalkınma İlişkisi

Kalkınma kavramına bir bütün olarak bakıldığı zaman aslında eğitimin bir ülkenin kalkınmasına ne kadar büyük katkılar sağladığı açık bir şekilde görülmektedir. Kalkınmada eğitim ve eğitim politikası büyük ölçüde düzenli bir toplumsal değişimin stratejik aracı konumunda görülmektedir.

Bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini belirlemede kullanılan en önemli ölçütlerden biri, o ülkenin sahip olduğu insan kaynaklarının niteliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünü yeterli sayı ve nitelikte yetiştirmiş olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Buna karşılık geri kalmış ülkelerin çoğu, ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü yetiştirme konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar (Altınışık, Peker, 2008: 113).

II.2.1. Eğitimin Kalkınma Üzerine Doğrudan Etkileri

Ülkelerin gelişmesi ve kalkınması açısından önem verilen unsurlardan biri de her yönden yetişmiş insan gücü olmaktadır. Yetişmiş ve nitelikli insan gücünün artmasını sağlayacak en önemli araç ise eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır (Han, Kaya, 2008: 114).

Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri, kişi başına düşen milli gelir yanında, ülkelerin sahip olduğu eğitilmiş insan gücü oranıyla anlatılmaya başlanmıştır. Eğitilmiş insan gücünün varlığı ülkelere önemli derecede katkı sağlamaktadır. Bu yüzden, bir ülkenin kalkınmasında temel olan ekonomi ve sağlık etmenlerinin yanı sıra başında, bunlar kadar önem kazanan, hatta bunların kaynağı olan eğitim etmeni de ülkelere kabul edilmektedir. Son yıllarda ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri açıklanırken sahip olunan nitelikli iş gücü oranları da kullanılmaktadır (Çolak, 2010: 110).

Eğitim insanlar ve ekonomi üzerinde çok boyutlu bir etkiye sahip olmaktadır. İnsan kabiliyeti ve ekonomik gelişim üzerinde pozitif etkilerinin yanında, ülkenin yerli ve yabancı yatırımları için politik, ekonomik ve sosyal çevreyi de sağlamaktadır (Afzal, Rehman, Farooq, Sarwar, 2011: 322).

Toplumlar geçmişten günümüze pek çok evrelerden geçmektedir. İlk zamanlarda tarım toplumu önemli hale gelmişken zamanla bu durum yerini bilgi toplumu olarak değiştirmiştir. Günümüzde fiziksel sermayeden ziyade insan sermayesine, yani bilgi ve bilginin geliştirilerek ülke üretimine katkıda bulunması önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda bilginin kaynağı ve gelişimi büyük oranda eğitime bağlı olmaktadır. Yeni bilgilerin yaratılması ve bilginin aktarılması eğitim sayesinde olmaktadır. Tüm insanlık tarihi boyunca var olmuş bilim adamlarının sayısından daha fazla bilim adamı şu anda yaşamakta ve bilgi üretmektedir. Ülkeler rekabet üstünlüğü sağlamak için eğitime daha çok önem vermektedir. Bilgi, hızlı bir iletişimle tüm nüfusa yayıldıkça üretkenlik artmaktadır. Bilgi paylaşımı ve bilgi teknolojilerini kullanmayı cesaretlendiren bir kurumsal kültürün yaratılmasıyla rakiplere üstünlük sağlanmaktadır. Geçmişten günümüze, her zaman, ekonomik ve sosyal anlamda bakıldığında, dünyanın çarkını döndüren ve bunun devamlılığını sağlayan “eğitimin” dünya tarihinde ne denli önemli olduğu ortadadır. Bugün “gelişmiş” olarak tanımlanan ülkelerin ve “az gelişmiş” ya da “gelişmekte olan ülkeler” olarak anılan ülkelerin tamamının bulunduğu durumun kökeninde eğitimin bulunduğunu söylemek genel olarak yanlış bir gözlem sayılmamaktadır. (Taş, 2007: 11).

Bir ülkenin gelişmişliği; o ülke insanların iyi ve sürekli bir eğitim almaları ve bununla kazandıkları bilgi, beceriyle ekonomik büyümeye yapabilecekleri katkıya bağlı olmaktadır. Kalkınmanın temeli olan bireyin bilinçlenmesi, arama, çalışma, öğrenme ve düşünme isteği ile donatılması gerekmektedir. Bunun için, sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücü ve verimlilik artışının en önemli unsuru, toplumun ve işgücünün eğitim düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitelikli insan gücü ihtiyacının karşılanması, dışa

açılma ve uluslar arası rekabet gücü kazanma çabası içinde olan ekonomiler için hayati önem taşımaktadır. Ekonomi ile eğitim arasındaki ilişki kalkınma kavramı üzerinde odaklanmaktadır. İşgücünün verim düzeyinin yükseltilmesi, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi ve hızlandırılması, değişimin ve gelişimin anahtarı olan eğitimin görevi olduğu bilinmektedir (Çakmak, 2008: 39).

Eğitimin, insan kaynaklarının beceri ve üretkenlik kapasitesini geliştirme yoluyla işgücü verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırdığı, ekonomik büyümenin de gelir artışı yoluyla sağlık, eğitim, sosyal harcamaları artırarak insani kalkınmayı yüksek düzeylere taşıdığı görüşü önem kazanmıştır. Özet olarak, eğitim ve beşeri sermaye ikilisi bireyin geliştirilmesi noktasında kendini göstermektedir. Ayrıca bu ilişki, beşeri boyuttan sosyal, kültürel ve ekonomik boyuta ulaşarak güçlü bir gelişme dinamiğini meydana getirmektedir (Çolak, 2010: 115).

Ülkelerin kalkınmasında eğitimin çok büyük önemi vardır. Ekonomik kazançlar kültürel kazançların yerine geçmiş, kültürlü aydın kişi, gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan nitelikleri sunmak için önemli bir araç olmuştur. Gelişmiş ülkeler için amaç, fiziki sermayeden daha önemlisi olan insan sermayesi ve onu geliştirmek olmuştur. Çünkü sanayi ve bilgi toplumu haline gelebilmek için en azından fiziki sermaye kadar beşeri sermayeye de önem verilmesinin zorunlu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda insan sermayesinin kalkınma açısından araştırılması beşeri sermayenin de açıklanmasını gerektirmektedir. (Taban, Kar, 2004: 281).

II.2.1.1. Beşeri Sermaye Kavramı

Nitelikli emeği temsil eden bir kavram olarak karşımıza çıkan beşeri sermaye çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu kavram ilk kez iktisat literatürüne Smith, Mill ve Marshall'ın çalışmaları ile girmiştir. Daha sonra bu görüşlerin ışığında günümüzde kullanılan beşeri sermaye tanımlamaları çıkmıştır.

Ekonomistler genel olarak üç üretim faktörü üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bunlar, toprak, iş gücü ve fiziksel sermayedir. Zamanla bu faktörlerden işgücü giderek önemli hale gelmiştir. Kaliteli emeğe karşı ödenen yüksek ücretler insan becerilerinin ve bireysel katkıların artmasına sebep olmuştur. Bu durumda beşeri sermaye kavramını ortaya çıkarmıştır. Beşeri sermaye, kişisel ve sosyal gelişimi sağlayan ve ekonomik refahın artırılmasına olanak veren insan gücü tarafından sahip olunan bilgi ve hüner anlamına gelmektedir. (OECD, 2001: 17- 18).

Beşeri sermaye (human capital), işgücü tarafından içerilen bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile üretimi gerçekleştiren bireyin sahip olduğu ve genel anlamda insanın niteliğini vurgulayan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerler beşeri sermaye olarak kabul görmektedir. Bu değerler hem yeni teknolojilerin geliştirilmesine hem de mevcut üretim faktörlerinin daha verimli bir şekilde kullanılmasına olanak sağlamaktadır (Atik, 2006: 6).

Yakın geçmişte Lucas (1988) ve Rebelo (1991) modellerinde beşeri sermayeyi de fiziksel sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak saymışlardır. Ülke ekonomileri fiziksel sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyduğu kadar beşeri sermaye yatırımlarına da ihtiyaç duymaktadır. Beşeri sermaye olarak vurgulanan kavram genelde eğitim yoluyla ortaya çıkmakla birlikte çalışma sürecinde yaparak öğrenme yoluyla kendiliğinden de oluşabilmektedir. Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar eğitimde harcanan zamanın fırsat maliyeti olarak tanımlanmaktadır (Taş, Yenilmez, 2007: 160).

Beşeri sermaye genel olarak eğitim ve öğretimde geçen toplam sürenin bir birikimidir. Böylece sınırlı bir yaşam süresince birey beşeri sermayesini sınırsız şekilde artırabilmektedir. Bununla beraber bireyin bu sermaye ile elde edeceği uzmanlık, daha önce yapılmadık ve beşeri sermaye düzeyini zaman içerisinde sürekli şekilde artıracak bir dizi üretim teknolojisinin gelişimini açıklamada da kullanılabilir (Grossman ve Helpman, 1993: 19).

Beşeri sermayenin fiziksel sermayeden ayrılan bazı özellikleri bulunmaktadır. Genel olarak ekonomide uzun yıllar sermaye denilince akla ilk olarak fiziksel sermaye gelmiştir. Ancak zamanla bu durum değişmiş beşeri sermayede giderek daha önemli hale gelmiştir. Beşeri sermaye artık fiziksel sermaye ile bir işbirliği içerisine girmektedir. Yani günümüzde gelişen ve gelişmiş toplum için fiziki sermaye tek başına yeterli olmamaktadır. Fiziki sermayenin yanında beşeri sermayenin de varlığı büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda beşeri sermayeyi fiziksel sermayeden ayıran özellikler şunlardır (Atik, 2006: 7-9);

- Beşeri sermaye yatırımları fertlerin yaşam kalitesini iyileştirir (yani beşeri sermaye fiziksel sermaye gibi yalnızca üretim ile ilgili değildir. Üretimin yanı sıra bireyin yaşam kalitesine de katkı sağlamaktadır).
- Beşeri sermaye dinamikdir (beşeri sermayeyi temsil eden insan unsurunun niteliğinde sürekli bir değişimin meydana gelmesi yani değişken bir yapıya sahip olmasıdır).
- Beşeri sermaye aktiftir (beşeri sermaye nerede nasıl kullanılacağına ve hangi şartlarda çalışacağına kendisi karar vermektedir).

Özet olarak beşeri sermayenin özelliklerine bakıldığı zaman, bir ülkedeki beşeri sermaye stoku o ülkede ikamet eden bireylerin toplamından oluşmaktadır. Beşeri sermaye aynı zamanda bireyin gelecekte bu sermayenin kullanımı yoluyla elde edeceği faydalara bağlı olmaktadır.

Son yirmi yıldır gelişen ekonomilerde üretim faktörlerinin GSYİH' ya yapmış olduğu katkılar önemli derecede değişim eğilimi göstermiştir. Bugün bu üretim faktörlerinden üretici sınıfı da, sektör aktivitesi ya da ekonominin bir bütünü olarak en önemli unsurun insan faktörü olduğunu düşünmektedir. Beşeri sermayenin kalitesi, iş gücünün eğitim ve öğretim sürekliliği ile bilgi, beceri ve yetkinliğinin artması bir ülkenin gelişimine daha çok katkıda bulunmaktadır (Burja, Burja, 2013: 148).

II.2.1.2. Beşeri Sermayenin Kalkınma Açısından Önemi

Kalkınma iktisadının temel konusu, ülkelerin gelişmesi için gerekli olan üretim faktörlerini tespit etmek ve bunların nasıl kullanılacağını ifade etmektir. Ülkelerin kalkınmalarını sağlayacak en önemli etkenlerin başında insan faktörü gelmektedir. Bu faktör, iktisat literatüründe “beşeri sermaye” deyiimiyle yerini almaktadır. Günümüzde beşeri sermaye, hızla değişen, gelişen ve küreselleşen dünyanın en önemli üretim faktörü haline gelmiştir. Kümülatif bir şekilde artan teknolojik ilerlemeler ve buna bağlı olarak gün geçtikçe çağdaşlaşan, refah seviyesi artan toplumların hemen hemen tamamı, geldikleri bu durumu, beşeri sermayenin artması için yaptıkları yatırımlara borçludurlar. Fiziki sermayeye yapılan yatırımlar ne kadar önem taşıyorsa beşeri sermayeye yapılan yatırımlar da ülkelerin kalkınmaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Tüm bu bilgilerin ışığında eğitim ve iktisadi kalkınma arasında çok güçlü bir ilişkinin olduğu açıkça görülebilmektedir. Beşeri sermaye ve kalkınma arasındaki ilişki netleştikçe, eğitim ve eğitime yapılan yatırımların önemi tüm dünyada iyice artmaya başlamıştır. Dolayısıyla eğitime yapılan yatırımlar aslında beşeri sermaye adını verdiğimiz ve artık ülkeler açısından daha büyük önem taşıyan sermayeye yapılan katkılar anlamına gelmektedir. (Taş, Yenilmez, 2007: 157).

Eğitim ve beşeri sermaye ekonomik kalkınmanın en temel konularından birisini oluşturmaktadır. Literatürde beşeri sermayenin ve onun başlangıcı eğitim ekonomik gelişimin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır (Abdullah, 2013: 65). Beşeri sermaye dolaylı ya da dolaysız olarak ekonomik gelişimin belirlenmesine hizmet etmektedir. Beşeri sermayenin bir

bileşeni olan eğitim sosyo-ekonomik faktörleri de geliştirmektedir (Afzal, Rehman, Farooq, Sarwar, 2011: 322).

Bir üretim için geleneksel üretim faktörleri yanında beşeri sermayeye de sahip olmak gerekmektedir. Bu nedenle, yeterli beşeri sermayeye sahip olamayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, yeterli vasıfsız emek ve fiziki sermayeleri olsa bile bazı malları üretememektedirler. Oysa beşeri sermayeleri nispi olarak daha güçlü olan gelişmiş ülkeler, ileri teknoloji gerektiren bu malları rahatlıkla üretebilmektedir. Bu nedenle bir ekonomi tıpkı fiziki sermaye yatırımları gibi, beşeri sermaye yatırımına da ihtiyaç duymaktadır (Özyakışır, 2011: 54).

İktisadi ve sosyal kalkınmanın temel kaynağı olan beşeri sermaye işgücünün verimliliğinin artırılması, yeni buluşların icadı ve uygulanması, bireyin bilgi birikiminin yükseltilmesi ve ekonomik sürece katkıda bulunması açısından önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu katkı ise insanın bir sermaye unsuru olmasından kaynaklanmaktadır (Karaman, 2007: 9).

Beşeri sermayenin ekonomik gelişim (büyüme ve kalkınma) üzerindeki etkileri üzerinde pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan bir tanesi Hirsch ve Sulis'in çalışmalarıdır. Hirsch ve Sulis, İtalya için beşeri sermayenin büyüme üzerindeki etkisini 1971-2003 yılları arasında 20 İtalyan bölgesinde imalat sanayinin 6 makro sektörleri için kullandıkları verilerle analiz etmişlerdir. Bu analize göre ekonomik büyüme üzerinde beşeri sermaye düzeyinin önemli ve pozitif etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Katma değer in büyüme ve verimlilik üzerine beşeri sermaye düzeyi ve birikimin ortak bir etkisi olduğunu göstermektedir (Hirsch ve Sulis, 2009: 23).

Kıyası bir ülkenin kalkınması için sermaye ve teknoloji transferi yanında, yeterli sayıda iyi yetişmiş işgücüne de ihtiyaç olmaktadır. Bu nedenle, ekonomistler, eğitime daha fazla kaynak ayrılmasının zorunluluğuna dikkat çekmişler ve bu konudaki girişimleri desteklemişlerdir. Eğitimle sağlanan birçok bilgi ve beceriler, toplumun kalkınmasına etki edeceği gibi, bireyin eğitim düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanan bazı olumsuzlukları da azaltacağından kuşku duyulmamaktadır. Aynı zamanda beşeri sermayesi yükselen bir ülke konumuna dönüşebileceğinden, ülkede teknolojinin gelişimine ve kalkınmasına büyük anlamda katkı sağlamaktadır (Çakmak, 2008: 39).

Beşeri sermaye ile iktisadi kalkınmanın teorik düzeyde tartışılmaya başlandığı yıllarda Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP), ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçmek için

Beşeri Kalkınma İndeksi (HDI Human Development İndeks) adı altında çalışmalara başlamıştır. Bu araştırmalarda iktisadi gelişmişlik düzeyi sadece büyüme hızı ile değil refah seviyesini ve kalkınmışlığı gösteren diğer göstergelerle birlikte ifade edilmektedir. Teorik anlamdaki çalışmalarda da bir ülkenin gelişmişliği, o ülkede yaşayan bireylerin sahip olduğu olanak ve niteliklere bağlanmakta ve bunu da ampirik bulgular desteklemektedir. Beşeri kalkınma ile iktisadi gelişme arasında her zaman ve her koşulda birebir ilişki kurmak mümkün olmamaktadır. Bazı gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin iktisadi büyüme konusunda sağladıkları başarıyı, ülkede elde edilen refah seviyesinde gerçekleştiremedikleri gözlenmektedir. Ancak bazı durumlar göz ardı edildiğinde, genel olarak iktisadi gelişme ve beşeri kalkınma arasında ilişki olduğu doğrulanmaktadır (Tuna, Yumuşak, 2000: 8).

Beşeri kalkınma endeksi olarak adlandırılan kavram her yıl birleşmiş milletler kalkınma programı tarafından yayınlanmaktadır. Aslında beşeri kalkınmanın sonsuz sayıda göstergesi bulunmaktadır. Ancak ölçmedeki zorluklar nedeniyle bu göstergeler sınırlı sayıda tutulmaktadır. Beşeri kalkınma endeksi üç boyutu kapsayan değişiklikler içermektedir.

Kalkınma endeksinin birinci boyutunu oluşturan uzun ve sağlıklı yaşam kavramı ortalama yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. İkinci boyutunu oluşturan bilgi ve eğitim, okuryazarlık ve okullaşma oranları ile ölçülmektedir. Son olarak kalkınma endeksinin üçüncü boyutu ise satın alma gücü paritesine göre belirlenmiş olan gayri safi yurt içi hasılaya göre belirlenmektedir (Atik, 2006: 18).

Tablo 2. Beşeri Kalkınma Endeksi (2012)

Ülkeler	Beşeri Kalkınma Endeksi	Ortalama Yaşam Beklentisi	Beklenen Eğitim Yılı	Gerçekleşen Eğitim Yılı	Kişi Başına Düşen Milli Gelir	Gelir Dışı Beşeri Kalkınma Endeksi
Norveç (1)	0,955	81,3	17,5	12,6	48,688	0,977
Avustralya (2)	0,938	82,0	19,6	12,0	34,340	0,978
ABD (3)	0,937	78,7	16,8	13,3	43,480	0,958
Hollanda (4)	0,921	80,8	16,9	11,6	37,282	0,945
Almanya (5)	0,920	80,6	16,4	12,2	35,431	0,948
Japonya (10)	0,912	83,6	15,3	11,6	32,545	0,942
Fransa (20)	0,893	81,7	16,1	10,6	30,277	0,919
Karadağ (52)	0,791	74,8	15	10,5	10,471	0,850
Arnavutluk (70)	0,754	77,1	11,4	10,4	7,822	0,807
Bosna Hersek (81)	0,735	75,8	13,4	8,3	7,713	0,787
Türkiye (90)	0,722	74,2	6,5	12,9	13,710	0,720

Kaynak: UNDP, 2013.

Beşeri kalkınma indeksine göre değerleri 0,800 ün üstünde olan ülkeler yüksek beşeri kalkınma grubuna giren ülkeleri temsil etmektedir. Değerleri 0,500-0,800 arasında olan ülkeler orta beşeri kalkınma grubuna dâhil olurken, değerleri 0,500 ün altında olan ülkeler ise düşük beşeri kalkınma grubuna girmektedirler.

2012 yılı itibariyle yüksek beşeri kalkınma grubunda yer alan 47 adet ülke bulunmaktadır. Tabloya göre bu grupta ilk beş ülke olarak Norveç, Avustralya, ABD, Hollanda ve Almanya yer almaktadır. Bu gruplara bakıldığı zaman hepsinin beşeri kalkınma endeksi 0,800 ün üstünde bir seyir izlemektedir. Listedeki ilk sırayı 0,955 lik bir oranla Norveç almaktadır.

Orta beşeri kalkınma endeksine sahip ülkelerde toplamda 101 adet olarak gözlenmektedir. Tabloya bakıldığı zaman Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ ve Türkiye gibi pek çok ülke bu grubun içinde yer almaktadır. Bu bağlamda ülkelerin beşeri kalkınma düzeyleri ülkelerin gelişmeleri ve kalkınmaları açısından büyük önem taşımaktadır.

II.2.2. Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Dolaylı Etkileri

Eğitim, yalnızca iktisadi kalkınma için değil aynı zamanda bu kalkınmayı destekleyen daha uzun bir süreç için de hayati derecede önem taşımaktadır. Daha yüksek kazançlar, daha iyi birey ve toplum sağlığı, refah seviyesinde yükselme, demokratikleşme, siyasi istikrar, yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması, daha düşük suç oranları ve çevre bilincinin oluşması aynı zamanda teknolojiye ve istihdama olan katkıları gibi birçok net çıktısı oluşmaktadır.

II.2.2.1. Eğitimin Gelir ve Refah Seviyesinde Artış Yaratması

Eğitim hem kişisel kazanca hem de sosyal kazanca etki etmekte ve bu sayede iktisadi kalkınmaya da büyük oranda katkı sağlamaktadır. İyi eğitim almış bir kişinin işe girmesi, bir yandan onun kişisel kazancını artırırken diğer yanda da bu tür nitelikli iş gücünün değerlendirilmesi, hem kişiye hem de o ülkeye sosyal yönden de kazançlar sağlamaktadır. Örneğin, ülkede okuryazar oranının artması, kültür seviyesinin yükselmesi, bilinçli toplum yaratılması gibi olumlu sosyal kazançlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda kişinin yaşam standardında da olumlu bir etki yaratmaktadır (Ataç, 2006: 81).

Eğitim seviyesinde gerçekleşen yükselme ile verimlilik artışı arasında sıkı bir bağ olması ve bu verimlilik artışının da gelire yansıma eğilimi taşıması sebebiyle, istihdamda bir azalma olmaması varsayımı altında, eğitim seviyesi yükselen çalışan kesimin gelirinin de yükselmesi beklenmektedir. Daha önce düşük gelir elde eden bu kesimdeki gelir yükselmesi ise, toplumdaki gelir dağılımını düzeltici etkide bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile devletin eğitimi yaygınlaştırıcı politikalar uygulaması bir taraftan milli geliri artırırken, diğer taraftan gelir dağılımının düzelmesine de katkıda bulunmaktadır. Bilindiği üzere, hemen hemen bütün ülkelerde bir sosyal sınıftan diğerine geçişi sağlayan en önemli faktör eğitimidir, çünkü eğitim, yoksul kesimlerin vasıf ve becerilerini artırarak onların hem moral yönünden tatmin olmalarını hem de rekabetçi bir ortamda nitelikli iş bulabilme imkanını sağlamaktadır.

Eğitim sayesinde kendisini geliştirmiş bir birey daha yüksek bir gelirle işe başlama olanağı elde etmektedir. Bu aynı zamanda gelir seviyesinin tecrübeye ve gelişime bağlı olarak artacağını da göstermektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan bir bireyin eğitim seviyesi düşük olan bireye göre yaşam standardı daha üst seviyelerde seyir etmektedir. Bunun da temel sebebi ilave eğitimin bireye işgücü piyasasında katma değeri daha yüksek bir iş bulmasına sağladığı katkıdır. Aradaki bu ilişkiyi en güzel sunan örnekler ise Hane Halkı Gelir Anketlerinde yer almaktadır (Türkmen, 2005: 47- 50).

Eğitim uzun bir s¼reç gerektiren fakat bireylerin ve ¼lkelerin refahı açısından uzun d¼nemli ve getirisi y¼ksek bir yatırım olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda T¼rkiye’de eğitim yatırımları arttırılarak ve eğitimin kalitesi arttırılarak ¼lkenin kalkınmasına b¼y¼k katkı sağlanması gerekmektedir. Bu tablo g¼steriyor ki eğitime yapılan her t¼rl¼ katkı ¼lkeye hem ekonomik hem de sosyal açıdan yapılan bir katkı anlamına gelmektedir.

II.2.2.2. Eğitimin İstihdam ¼zerindeki Etkisi

Eğitim ve istihdam arasında doğrudan bir bağ kurulmaktadır. S¼rekli olarak gelişen d¼nyada bireyler iş g¼vencesinin olduğu, yeterli bir gelir elde edebildiği alanlarda çalışmak için b¼y¼k çabalar g¼stermektedir. Bunun içinde eğitimin nitelikli olması herkes için önemli hale gelmektedir. G¼n¼m¼zde en önemli rekabet unsurunu insan kaynağının etkin ve verimli kullanımı oluşturmaktadır (G¼m¼ř, Şişman, 2012: 26).

İnsan kaynaklarının yani beşeri sermayenin niteliği, ¼lkelerin gelişmişlik d¼zeylerinin belirlenmesinde kullanılan en önemli ölç¼tlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kriter çerçevesinde bakıldığında gelişmiş ¼lkelerin t¼m¼, insan kaynaklarının geliştirilmesi, iş g¼c¼n¼n gerekli nitelik ve nicelik d¼zeyine ulaştırılması, bu alanda s¼rekli ve uygulanabilir politikaların oluşturulması ve uygulamasında başarı sağlamaktadırlar. Gelişmekte olan ¼lkeler ise, insan kaynaklarının etkili bir şekilde geliştirilmesi ve değerlendirilmesi konularında başarılı politika oluşturamamakta veya uygulayamamaktadırlar (DPT, 2001-b: 32).

Eğitim, nitelikli beyin g¼c¼ oluşturma ve bu beyin g¼c¼n¼ ekonomiye kazandırma özelliklerinden dolayı, emek piyasalarını ve bu bağlamda istihdamı etkilemektedir. ¼zellikle, eğitim seviyesi ve işsizlik oranı arasında y¼ksek bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Eğitim seviyesi arttıķa, işsiz kalma riski d¼řmektedir (¼zg¼ Ataç, 2006: 83).

N¼fusun eğitim d¼zeyi y¼kseldike işsizlik oranları d¼řme, iřg¼c¼ne katılma oranları ise y¼kselme eğilimi g¼stermektedir. D¼ř¼k d¼zeyde eğitim g¼rm¼ř olanların y¼ksek d¼zeyde eğitim g¼rm¼ř olanlardan daha b¼y¼k oranda işsiz kaldıkları bilinmektedir. ¼zellikle, ilk ve ortaöğretim mezunlarının y¼kseköęretim mezunlarından daha fazla işsiz oldukları g¼zlenmektedir. Başka bir deyişle, eğitim d¼zeyinin işsizlik riski konusunda özel bir önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Diğer yandan, eğitim d¼zeylerine g¼re ortalama işsizlik oranları arasındaki farkın, genç yaş gruplarında (25-34 yaş) daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu olgu, uzun vadede mesleki deneyimin işsizlik riskini azalttığını g¼stermektedir (Kavak, 1997: 24).

Eğitim seviyesindeki yükseliş, kadının işgücündeki yükselişiyile doğru orantılı olmaktadır. Yeterli düzeyde eğitim almamış kadınlar ekonomide yerlerini alamamaktadırlar. Çalışmak zorunda kalmadıkça istihdam içinde yer almamakta ve çalışsalar dahi düşük ücretlerde çalışmaktadırlar. Ancak eğitimli kadınlar istihdama katılmakta ve üretime katkıda bulunabilmektedirler. Genel olarak bakıldığı zaman kadınların iş gücüne katılım oranı dünya seviyesinde erkeklerden daha az seviyede olmaktadır. Fakat eğitime verilen önem arttıkça ve nitelikli işgücü seviyesi yükseldikçe kadınlarda da bu oran yükselmektedir (Tezel, 2010: 93).

II.2.2.3. Eğitimin Teknoloji üzerindeki Etkisi

Basit bir tanımlamayla teknoloji, teknik bilim yani kuramsal olan bilgileri uygulamaya koyma yöntemi olarak bilinmektedir. Bu yöntem sayesinde bilimsel ilkeler, insan makine sisteminin tasarlanması, planlanması ve işletilmesi uygulanmakta ve fonksiyonel yapılar geliştirilmektedir.

Genel olarak eğitim ve teknoloji arasında pek çok ilişki söz konusu olmaktadır. Sürekli ilerleyen ve gelişen teknoloji ortamında yaşamına devam etmek durumunda olan insana, bu gelişen ortama uyum göstermesi için, gerekli olan öğrenme ve beceriyi sağlama yönünden eğitim büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan belirli bir teknolojinin gerektirdiği insan gücünün yani emeğin yetiştirilmesi açısından da eğitim ve teknoloji arasındaki ilişkiye ihtiyaç duyulmaktadır. Endüstrileşmenin gelişmesi, yeni koşulların sürekli ortaya çıkması ve bunların düzenlenmesi ve ilerletilmesi açısından eğitim kaynağına büyük oranda ihtiyaç duyulmaktadır (Alkan, 1974: 340).

Bu duruma insanlar dışında ülkeler açısından baktığımız zaman ülkelerin kalkınması ve gelişmesinde de büyük önem taşımaktadır. Ülkelerin eğitim düzeylerini yükseltmeleri sayesinde, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yeni teknolojilere erişim kolaylaşmaktadır. Ayrıca bu teknoloji transferi sayesinde dışarıdan elde edilebilecek açık bilgilerin algılanması, özümsemesi mümkün olmaktadır. Ayrıca bu gelişimin de ötesinde örtük bilgilerin ortaya konulmasında ve yeni yaratıcı fikirlerle buluşların ortaya çıkmasında da önemli rol oynamaktadır. Özetle, kalkınma aşamasında veya çabasında olan azgelişmiş ülkelerin verimliliklerini arttırabilmeleri ve gelişmişlik seviyesine ulaşabilmeleri için gerekli olan insan sermayelerine de büyük önem vermek zorunda oldukları düşünülmektedir (Kaynak, 2011: 347).

Değişen rekabet koşulları, gelişmiş ülkelerdeki hızlı teknolojik ilerlemeler diğer gelişmekte olan ülkeleri de bu gelişime ayak uydurmak zorunda bırakmaktadır. Teknoloji

günümüzde hızla değişen bir kavram haline gelmektedir. Ülkeler arasında oldukça sert rekabet koşulları mevcuttur. Uluslararası piyasalarda teknolojinin de etkisiyle kaliteli ve nitelikli üretim ve nitelikli iş gücü büyük önem taşımaktadır. Bu rekabet koşullarında ülkeler daha büyük çabalar göstermek durumundadır. Eğitim teknolojide rekabet edilebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır. Bilim ve teknolojiyi geliştirme açısından önemli olan göstergelerden birisi ARGE (Ar-Ge, adından da tam olarak anlaşıldığı gibi önce bir araştırma, henüz bulunmamış bulma ve sonra da bilgiyi veya bir ürünü geliştirme veya yenilemeyi içerir) çalışmalarına yapılan harcamalar olmaktadır.

Tablo 3. AR-GE harcamalarının GSYİH içerisindeki Payı (%)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İsrail	4,29	4,43	4,51	4,86	4,77	4,49	4,34	4,38
İsveç	3,58	3,56	3,68	3,40	3,70	3,60	3,39	3,37
Finlandiya	3,45	3,48	3,48	3,47	3,70	3,94	3,90	3,78
Japonya	3,13	3,31	3,41	3,46	3,47	3,36	3,26	3,30
Avusturya	2,24	2,46	2,44	2,51	2,67	2,71	2,79	2,75
Danimarka	2,48	2,46	2,48	2,58	2,85	3,16	3,07	3,09
Almanya	2,50	2,51	2,54	2,53	2,69	2,82	2,80	2,84
Kanada	2,07	2,04	2,00	1,96	1,92	1,94	1,85	1,74
Norveç	1,57	1,51	1,48	1,59	1,58	1,76	1,68	1,64
İspanya	1,06	1,12	1,20	1,27	1,35	1,39	1,39	1,33
Türkiye	0,52	0,59	0,58	0,72	0,73	0,85	0,84	.....
Polonya	0,56	0,57	0,56	0,57	0,60	0,67	0,74	0,77
ABD	2,55	2,59	2,65	2,72	2,86	2,91	2,83	2,77

Kaynak: OECD

Tablo 3’de bazı ülkelerin AR-GE harcamalarının gayri safi yurt içi hâsıladaki payları 2004-2011 yılları arasında verilmektedir. Tablo incelendiğinde yıllar itibariyle AR-GE harcamalarına en çok payı ayırmış olan ülkenin İsrail olduğu görülmektedir. İsrail’den sonraki sırayı ise İsveç almaktadır. Görülmektedir ki bu ülkeler gelişime büyük önem vermektedirler. En düşük pay ayıran ülkeler ise Türkiye ve Polonya olarak belirtilmektedir.

II.2.2.4. Eğitimin Üretim ve Verimlilik Üzerindeki Etkisi

Genel olarak bakıldığı zaman eğitimin birçok faktöre önemli etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler genel olarak pozitif ve gelişen bir ortam yaratmaktadır. Eğitimin üretim üzerine de pozitif yönde etki yarattığı görülmektedir.

Her düzeyde eğitim olanaklarının geliştirilmesi ve arttırılması aynı zamanda emek faktörü yani işgücünün daha iyi bilgi ve becerilerle donatılması üretkenliği arttıran ve ekonomik kalkınmayı sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu imkânların arttırılması yalnızca bireyin yani işgücünün verimliliğini arttırmaz aynı zamanda birlikte çalıştığı kişilerin verimliliğini de önemli derecede arttırmaktadır. Eğitimin üretime pozitif yansımaların bir başka yolu da eğitilmiş kişilerin mesleki açıdan diğerlerine göre daha hareketli olmalarıdır. Yani eğitilmiş beşeri sermayesi yüksek olan insanlar çevresel faktörleri daha iyi gözlemledikleri için, diğer alternatiflere karşı daha duyarlı davranabilmektedirler. Bu hareketliliğe bağlı olarak da, emek faktörü daha uygun şekilde dağılarak üretimi olumlu yönde etkilemektedir (Taban, Kar, 2004: 285).

Üretim faktörlerinden biri olan işgücünün kalite ve niteliğini arttırmak ve buna uygun olarak kullanmak kalkınma eğitim arasındaki ilişkinin temelini oluşturmaktadır. İşgücünün eğitim seviyesinin arttırılması üretim ve verimliliği doğrudan etkilemektedir. İyi eğitim görmüş ve teknolojik ilerlemeye ayak uydurabilen beşeri sermayesi yüksek işgücünün oluşması ekonomik kalkınmanın en önemli unsuru olmaktadır. Bu bağlamda bu nitelikleri taşıyan işgücüne sahip olmak verimliliği büyük oranda arttırmaktadır. Nitelikli iş gücünün verimliliğinin artması doğrudan üretimin artmasına sebep olmaktadır. Bu durumda gelecekte daha çok nitelikli iş gücüne sahip olacak bir ülkenin uluslar arası rekabet koşullarında var olması anlamına gelmektedir. Yüksek verimlilik ve üretim düzeyine sahip olan ülkelerin eğitim seviyelerinin de yüksek olduğu görülmektedir (Öztürk, 2005: 38).

Eğitimin, tarımsal ve endüstriyel üretkenlik üzerinde yüksek seviyede olumlu etkileri bulunmaktadır. Yapılmış olan çalışmalar ileri teknolojiyi kullanan çiftçilerin üretkenliğinin eğitim ile birlikte önemli ölçüde yükseldiğini göstermektedir. İleri teknolojinin kullanıldığı Güney Kore, Malezya ve Tayland'da çiftçi üretkenliği analizleri, çiftçilerin okulda geçirdiği her bir yıl için, ürünün %3 oranında arttığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, endüstriyel eğitim ile desteklenen resmi eğitimde de endüstriyel üretimi etkileyen faktörlerin başında yer almaktadır. Teknolojinin karmaşıklığının artması, eğitim ve mesleki eğitiminin önemini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü yüksek kalite, toplam kalite, sıfır hata gibi zorunlu unsurları elde

edebilmek için işçinin, “insan faktörünün” makineye nasıl hükmettiğini bilmesi gerekmektedir. Bu da eğitim ile mümkün olmaktadır (Özgü, Ataç, 2006: 86).

II.2.2.5. Düşük Doğurganlık ve Bebek Ölüm Hızı

Eğitim seviyesi yükseldikçe doğum oranının azalması hem aile hem de devlet açısından kişi başına daha fazla beşeri sermaye yatırımı yapılmasını mümkün kılarak gelecek dönemlerde işgücünün niteliğinin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Üstelik düşen nüfus artış hızı, emek piyasasında arzın daha yavaş artmasına neden olarak ücretlerin daha yukarıda kalmasını sağlayacaktır. Benzer şekilde daha eğitilmiş bireylerin aile planlaması konusunda daha bilgili ve duyarlı davranmaları daha küçük ailelerin ortaya çıkması ile sonuçlanmaktadır. Bu da ailelerin hem maddi hem de zaman anlamında çocuklarına daha çok kaynak ayırmaları anlamına gelmektedir. Bu durumda yetişen çocukların eğitime daha çok önem verilmesine sebep olmaktadır (Çalışkan, 2002: 242).

Bir ekonomide yüksek ölüm hızı, yüksek doğum oranı ve düşük beşeri sermaye mevcut ise bu ekonominin gelişimi ve kalkınması düşük olmaktadır. Aksine bir ekonomide düşük ölüm oranı, düşük doğum oranı ve yüksek beşeri sermaye var ise bu ülkenin kalkınması yüksek olmaktadır. Bu bağlamda beşeri sermayesi yüksek gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bebek doğum hızı düşük olmaktadır. Düşük doğum oranları ise insan sermayesine yapılan yatırımların maliyetlerini de azaltmaktadır. Bu nedenle aileler çocuk başına yapmış olduğu eğitim yatırımlarını da arttırabilmektedir (Tamura, 2006: 27).

Genel olarak eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak azalan doğurganlık oranı kadınlarla alakalı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeklerin eğitim durumu çok fazla etkilememektedir. Ancak kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe doğurganlık oranlarında büyük oranda azalma görülmektedir. Bu durumda eğitim seviyesi yüksek bireylerden oluşan ülkeler de sağlık göstergeleri düşük eğitim seviyesine sahip ülkelere göre daha iyi durumdadır. Eğitim seviyesindeki yükselme az gelişmiş ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ülkelerde eğitim seviyesine bağlı olarak iyileşen sağlık koşulları üretim artışı da sağlamaktadır. Hindistan’da yapılmış olan bir çalışmada, bin kız çocuğunun ilköğretim kademesine ilave bir yıllık eğitiminin 32 bin dolara mal olduğu ancak, bu ilave eğitimin doğurganlık oranının azalması nedeniyle 75 bin dolar çocuk ölümlerinin azalması nedeniyle 32 bin dolar, ölümcül hastalıkların azalması nedeniyle de 2 bin 300 dolar fayda yarattığı hesaplanmıştır (Öztürk, 2005: 39).

Eğitimde cinsiyet eşitliği ya da kadınların eğitiminin sağlanması büyüme ve kalkınma açısından farklı iletişimlerle etkilemektedir. Beşeri sermayenin gelişimi ilk olarak kadının eğitim seviyesinin artmasını etkilerken, Aynı zamanda kadınların ekonomik yaşama katılımlarını arttırmaktadır. Bu durum üretim yönünü de etkilemektedir. Diğer bir ifade ile kadınların eğitim seviyesi ve nüfus artışı, doğum ve bebek ölüm oranları arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Düşük eğitilmiş kadınlarda çevresel etkilerden de kaynaklı olarak ülke gelişimine negatif katkıda bulunmaktadırlar (Yumuşak, Bilen, Ateş, 2013: 1095).

Dünyadaki pek çok kadın bir önceki nesile göre daha yüksek eğitim seviyesine sahip olmaktadır. Bu nedendir ki kadınların ilk doğum yapma yaşlarında bir artış ayrıca diğer bir çocuk yapma süresinde de azalma meydana gelmektedir. Aynı zamanda kadınların eğitim seviyesinde meydana gelen artış işgücüne katılım seviyelerini de arttırmaktadır. Ayrıca bu durum onların fikirlerinde değişiklik ve onlara yaşamlarının pek çok alanında özerklik sağlamıştır. Bu bağlamda sağlık konusunda da pek çok farkındalığa neden olmuş ve kadınların doğum kontrolü konusunda korunmaya yönelik teknolojileri kullanmasına olanak sağlamıştır (OECD: 2005: 27).

II.2.2.6. Demokratikleşme

Dünyadaki ülkelerin demokratikleşme süreçlerine bakıldığında demokratik yapı ile eğitim düzeyi arasında sıkı bir bağ olduğu görülmektedir. Çünkü toplumların eğitim düzeyi arttıkça, sahip oldukları yönetimin demokratikliği de aynı oranda artmaktadır. Ayrıca eğitim düzeyi artan bir toplum daha bilinçli ve mantıklı kararlar alma yönünde hareket etmektedir. Demokrasi anlamını taşıyan bir toplumda bu durum büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla eğitim bireyin kendine olan güvenini arttırarak kişisel haklar konusunda daha bilinçli davranmasını sağlamaktadır. Demokratiklik insanların haklarını kullanabilme özgürlüklerine göre belirlenmektedir. Yasalar önünde eşitlik, dini inanış özgürlükleri, bağımsız ticaret odalarının varlığı gibi hakların bir toplumda bulunması, o toplumun demokratiklik açısından geliştiğinin bir göstergesi olmaktadır. (Özgü, Ataç, 2006: 90).

Toplumun dinamizminin, yurttaşların tercihlerinin ve bu tercihlerdeki değişimin siyasal kararları sürekli bir biçimde etkileyebilmesi, her şeyden önce bir eğitim sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi kavramı genel olarak halkın yönetime katılması, yönetimde hak sahibi olabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Fakat bireyin neyin iyi kötü olduğu kararına varabilmesi için belirli bir eğitim seviyesine ulaşmış olması gerekmektedir (Öztürk, 2005: 40).

Eğitim-demokratikleşme arasındaki ilişkiyi belirleyen önemli başka bir unsurda, kişilerin eğitim seviyesi ile oy kullanma arasındaki ilişki olmaktadır. ABD’de yapılan bir araştırmanın sonuçları, lise seviyesinden daha düşük seviyede eğitime sahip vatandaşlar arasında oy kullanma yüzdesinin sadece yüzde 23 olduğunu ve bu kişilerin de oylarını kullanırken en fazla reklam kampanyalarından etkilendiğini göstermektedir. (Türkmen, 2002: 57)

II.2.2.7. Suç İşleme Oranlarında Azalma

Bireylerin toplumsal beklentilere uygun davranış sergilemelerinde veya toplumsal düzenin paralelinde istenilen davranış değişikliği gerçekleştirmelerinde, eğitim gerçeği büyük bir önem ifade etmektedir. Eğitim, bireyin toplumsallaşmasında güçlü bir sosyalleştirme aracı olmasının yanı sıra, ilişki ve davranış biçiminin oluşumunda da önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Özellikle, şiddet unsurlarını büyük ölçüde bünyesinde barındıran geleneksel yapılarda veya gruplarda, eğitim faktörünün bir toplumsal çözelti gibi fonksiyon icra ettiği görülmektedir (Kızmaz, 2004: 292).

Bireylerin suç işleme oranları genel olarak ekonomik yetersizliklerden dolayı meydana gelmektedir. Bu durum bireyi daha içinden çıkılmaz bir hale getirdiğinden önlenmesi de oldukça zor olmaktadır. Ancak eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin gelirlerinde meydana gelen artış bu durumu da etkilemektedir. Gelir seviyesi yükselen bir Birey aynı zamanda hapse girerek geçirdiği zamanda kaybedeceği geliri göze almadığından dolayı da suç işleme oranlarında azalma meydana gelmektedir. Genel olarak eğitim seviyesinde meydana gelen bir artış ters orantılı olarak suç oranlarının azalmasında etkili olmaktadır. Suç işlemenin tek kaynağı ekonomik değildir. Pek çok kaynağı bulunmaktadır. Ancak eğitim, suç oranlarının azalmasında büyük oranda etki eden bir faktör olarak görülmektedir (Öztürk, 2005: 41).

BÖLÜM III. TÜRKİYE’DE EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ İLE KARŞILAŞTIRMA

Kalkınma kavramı özellikle de gelişmekte olan ülkeler açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bir ülkenin gelişimi pek çok olguya bağlı olmaktadır. Sağlık, nüfus, gelir, eğitim ve birçok kıstas ülkelerin kalkınmalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak bütün bu özelliklerin temeli olarak görülen eğitim olgusudur. Çünkü eğitim bütün bu belirleyicilerin temelini oluşturmaktadır. Eğitim seviyesi ve kalitesi yüksek olan bir ülkede, daha iyi sağlık koşulları, yüksek gelir, düşük nüfus gibi pek çok gelişmişlik göstergesi sağlanabilmektedir. Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin özellikleri dikkate alındığı zaman bu ülkelerin eğitime ve dolayısıyla gelişime büyük önem vermeleri gerekmektedir.

Eğitimin kalitesini ölçmek sayısal olarak mümkün olmamaktadır. Bu durum için kastedilen eğitim seviyesinin yüksekliği sadece okur-yazar oranlarının yüksekliği değildir. Eğitim sadece yüksek okur-yazarlık oranıyla bir gelişim ya da kalite göstergesi olarak ifade edilemez. Eğitim bir ülkede geliştirilen teknolojiye ve sahip olunan nitelikli iş gücüne göre kalitesini göstermektedir.

Eğitim sistemi, dünya ekonomisinde rekabet gücünü belirleyen en önemli yapılardan birisi haline gelmektedir. Günümüzde yeni teknolojiler üretebilen, yaratıcı ve beşeri sermayesi yüksek insan yetiştiren ve üretilen yeni teknolojilerin hızla üretip, uygulanmasını sağlayan nitelikli insanların eğitimi özellikle de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaya başlamaktadır (Güngör, Göksu, 2013: 60).

Türkiye Dünya Bankası’nın sınıflandırmasına göre gelir seviyesi bakımından gelişmekte olan yani, orta üst düzey gelir seviyesinde (upper middle income) yer alan ülkeler arasında bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin genel özellikleri açısından eğitim ve eğitimin kalitesinde var olan eksiklikler Türkiye açısından da büyük önem taşımaktadır. Eğitim seviyesinde meydana gelen artışlar ile ülke kalkınması doğru orantılı olduğundan eğitime verilen önemin de yüksek olması gerekmektedir. Aynı zaman da Dünya Bankası’nın üst gelir (high income) grubunda yani gelişmiş ülke olarak değerlendirilen ülkeler yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerin eğitim ile ilgili göstergeleri gelişmiş ülkelere göre daha iyi bir performans sergilemektedir.

Eğitimin kalkınmaya olan olumlu etkileri değerlendirilirken genel olarak okur-yazar oranları, okullaşma oranları, okul başına düşen öğrenci sayıları, öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına bakılmaktadır. Ancak bunlar tek başına yeterli olmamaktadır. Bunlarla

birlikte eğitime yapılan özel ve kamu yatırımları, ARGE çalışmalarına ayrılan ödenekler gibi pek çok gösterge değerlendirilmektedir. Bu bölümde, diğer bölümlerde açıklanan eğitim ve iktisadi kalkınma ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de süregelen eğitim durumu Dünya Bankası tarafından yapılan sınıflandırmalara göre Türkiye’nin de içinde yer aldığı orta üst düzey gelir grubunda yer alan bazı gelişmiş ülkeler ve üst düzey gelir grubunda yer alan belirli gelişmiş ülkelerin göstergeleriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Gelişmekte olan yani orta üst düzey gelir grubunda içinde Türkiye’nin de bulunduğu dokuz ülke (Macaristan, Bulgaristan, Kazakistan, Meksika, Kolombiya, Romanya, Malezya, Peru ve Güney Afrika), gelişmiş olan yani üst düzey gelir grubunda yer alan dokuz ülke (Fransa, Hollanda, İspanya, Yeni Zelanda, Portekiz, Polonya, İtalya, Japonya ve Rusya) den oluşan iki grup halinde oluşan bir sınıflandırmada Türkiye’nin eğitim durumu değerlendirilecektir.

Araştırmanın amacı, Türkiye’yi üst düzey gelir grubunda yer alan ülkeler arasından seçilen dokuz ülke ve orta üst düzey gelir grubundan seçilen dokuz ülke ile birlikte toplam on sekiz ülke ile eğitim istatistikleri açısından Karşılaştırmalı çözümlemesini yapmaktır.

Karşılaştırmalı olarak çözümlemesi yapılacak olan eğitim istatistikleri altı alt parçaya ayrılmaktadır. Bunlar:

- ✓ Okullaşma oranları (İlköğretim, ortaöğretim)
- ✓ Öğretmen başına düşen öğrenci sayıları
- ✓ Toplam eğitim bütçesinin genel bütçe içerisindeki payı
- ✓ Eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı
- ✓ AR-GE harcamalarının GSYİH içerisindeki payı
- ✓ PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı)

Araştırma 2000-2012 yıllarını kapsamaktadır. Veriler değerlendirilirken aynı zamanda seçilen on sekiz ülkenin ortalaması alınmış ve Türkiye ile karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmıştır.

III.1. Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Okullaşma Oranları

Okullaşma oranı, okul çağındaki bireylerin arasında okula gidenlerin oranı olarak belirtilmektedir. Bu durumda okullaşma oranları ülkelerin okul çağındaki olan bireylerin ne kadarının okula kayıt olduğunun ve devam ettiğinin bir göstergesidir.

Tablo 4 ve 5’de seçilmiş ülkeler ve Türkiye’de 2000-2012 yılları arasındaki ilköğretim düzeyinde okullaşma oranları gösterilmektedir.

Tablo 4. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Okullaşma Oranı (İlköğretim) %

	Bulgaristan	Kolombiya	Kazakistan	Malezya	Meksika	Peru	Romanya	Güney Afrika	Macaristan	Ortalama	Türkiye
2000	96	93,5	88,6	97,8	96	97,5	85,2	90,1	87,8	92,5	93,5
2001	96,7	91,8	89,1	97	96,3	97,9	91,3	90,1	88,6	93,2	95,2
2002	95,4	92,6	91,3	95,8	96,5	97,9	92,7	89,9	89,1	93,4	92,4
2003	95,4	92,6	91,8	96,7	95,8	99,8	96,2	90,7	88,6	94,1	90,9
2004	95,4	92,7	92,4	97,6	94,7	97	95,5	90,2	88,6	93,7	90,2
2005	92,2	92,7	90,9	97	93,7	96,9	95,1	89,5	89,2	93	89,6
2006	90,8	91,3	90,2	97	92,9	96,9	92,4	89,7	90,4	92,4	89,7
2007	93,9	90	90	97,1	93	96,7	91,8	91,1	90,1	92,6	90,1
2008	96	89,8	89,8	97,5	93,1	94,8	87,7	90,4	92	92,3	97,3
2009	97,5	89,3	88,2	97,7	94,8	93,8	88,3	89,1	92,9	92,4	96,4
2010	97,8	87,7	87,4	97,8	94,7	94,7	88,3	88,1	93,1	92,1	98,1
2011	96,5	86,7	87	98	93,7	93,7	87,9	85,4	92,5	91,2	98,4
2012	94,9	83,8	85,9	98,1	93,7	93,9	85,7	84,9	91,2	90,2	98,6

Kaynak: Worldbank , TÜİK 2014.

Tablo 4’de orta üst düzey gelir grupları ve Türkiye arasında ilköğretim düzeyi okullaşma oranları açısından bir karşılaştırma yapılmıştır. Burada yer alan ülkeler Dünya Bankası’nın açıklamasına göre gelişmekte olan ülke konumunda bulunmaktadır. Türkiye’de gelişmekte olan ülkeler statüsünde yer almaktadır. Türkiye’nin kendi grubu içinde yapılan değerlendirmede bütün ülkelerde 2012 yılına kadar süregelen son on iki yıllık dönemde hem artışlar hem de azalışlar meydana gelmiştir. 2012 yılına gelindiğinde ise bir önceki yıla göre artış gösteren ülkeler Malezya, Peru ve Türkiye olmuştur.

Türkiye’nin kendi ülke grubunda yapılan karşılaştırmada bu ülkelere göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir. 2012 yılında seçilmiş ülkelerin yıllık ortalama okullaşma oranları %90,2 iken Türkiye %98,6’lık bir oranla bu ortalamanın oldukça üstünde bir seviyede yer almaktadır. Türkiye ile birlikte ortalamanın üstünde bir sıralamada Bulgaristan, Malezya, Meksika, Peru ve Macaristan gibi yer almaktadır. Diğer ülkeler bu ortalamanın altında kalmaktadır. Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç, Türkiye ‘nin kendi gelir grubu

içinde yer aldığı ülkelere göre ilköğretim eğitim düzeyinde daha fazla ilerlemeler gösterdiği'dir.

Türkiye aynı zaman ilköğretim düzeyinde okullaşma oranı bakımından üst düzey gelir grupları içinden seçilmiş ülkelerle birlikte değerlendirilmiştir. Tablo 5 üst düzey gelir grubundan seçilmiş ülkeler ve Türkiye'de 2000-2012 yılları arası ilköğretim düzeyinde okullaşma oranları ile bir karşılaştırmayı göstermektedir.

Tablo 5. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye'de Okullaşma oranı (İlköğretim) %

	İtalya	Japonya	Polonya	Portekiz	Fransa	Hollanda	İspanya	Yeni Zelanda	Rusya	Ortalama	Türkiye
2000	98,5	99,9	97,1	97	99	99,2	99,9	98,8	83,2	96,9	93,5
2001	98,7	99,9	97,1	97,5	98,5	99,2	99,8	97,1	83,3	96,7	95,2
2002	98,6	99,9	96,6	98,5	98,1	99,2	99,8	96,7	84,6	87,2	92,4
2003	98,5	99,9	96,1	98,5	97,8	98,3	99,7	97,8	94,2	97,8	90,9
2004	98,3	99,9	95,7	97,8	97,3	97,7	99,7	98,1	92,4	97,4	90,2
2005	98,5	99,9	95,2	97,8	98,5	97,7	99,6	98,9	91,5	97,5	89,6
2006	98,6	99,9	95,3	97,7	98,5	98,4	99,6	98,9	91,5	97,6	89,7
2007	98,6	99,9	95,2	97,7	98,6	99,2	99,7	99,2	92,4	97,8	90,1
2008	98,4	99,9	95,3	97,7	98,5	99,3	99,7	99,4	92,4	97,8	97,3
2009	97,7	99,9	95,9	98,5	98,5	99,5	99,8	99,3	93,4	98	96,4
2010	97,7	99,9	96,3	99,1	98,5	99,6	99,7	99,3	93,8	98,2	98,1
2011	97,2	99,9	96,3	98,6	98,2	99,6	99,6	99,1	95,3	98,2	98,4
2012	97,7	99,9	96,6	98,6	98,2	98,4	99,7	98,4	96,2	98,1	98,6

Kaynak: Worldbank, TÜİK, (2014).

Tablo 4'e göre ülkelerin okullaşma oranları yıllar itibariyle belirli dönemlerde artışlar ve azalışlar göstermiştir. Ancak azalışlar göstermiş olmasına rağmen bu ülkelerin ortalamaları %95'in altına düşmemektedir. Okullaşma oranları 2000 yılında ortalama %96,9 iken 2012 yılı itibari ile %98,1 oranında olup yaklaşık olarak %2 ye yakın bir artış göstermiştir.

Türkiye ile üst düzey gelir grubundaki seçilmiş ülkeler karşılaştırıldığı zaman, Japonya Türkiye'den daha iyi durumdadır. Ancak Türkiye Japonya hariç diğer ülkelerle ya aynı düzeyde ya da daha üst düzeyde bir seyir izlemektedir. 2012 yılı itibari ile Türkiye üst düzey gelir grubu ortalamasının üstünde bir orana sahiptir.

Genel itibariyle hem orta üst düzey gelir grubunda yer alan ülkeler hem de üst düzey gelir grubunda yer alan ülkelerin ilköğretim düzeyinde okullaşma oranları yaklaşık olarak %90 ile %99 arasında bir seviyede yer almaktadır. Bu oranlar gelişmiş ülke olarak belirtilen üst düzey gelire sahip ülkeler ile geliştirmekte olan orta üst düzey gelir grubunda yer alan ülkeler arasında çok yüksek bir farkın olmadığını göstermektedir. Bunun nedeni olarak günümüzde bütün ülkelerin ilköğretim düzeyinde eğitim sistemlerinde bulunan zorunlu eğitim süresi gösterilebilir.

Türkiye’de de ilköğretim düzeyinde okullaşma oranı geliştirmekte olan ülke grupları içinde yüksek, gelişmiş ülke grupları içinde de aynı orana sahiptir. Bu Türkiye için olumlu bir durum teşkil etmektedir. Ancak Türkiye’de zorunlu eğitimin sona erme yaşı 14 olarak belirtilmektedir. Ülkedeki bireyler yasal olarak 14 yaşına kadar eğitimine devam etmek zorundadır. Bu durumda ilköğretimde okullaşma oranının yüksek olması olası bir durumu ifade etmektedir. (OECD, 2013: 269). Aynı zamanda ülkelerin gelişmişlikleri açısından okullaşma oranlarında cinsiyet eşitliği de önemlidir. Genel bir ifade ile gelişmiş ülkelerde cinsiyet eşitsizliğinin düşük olduğu belirtilmektedir. Cinsiyet eşitsizliği de az gelişmiş ülkelerin sosyal yapı içinde sık rastlanan bir özelliklerinden birisidir. Ancak ilköğretim düzeyinde okullaşma oranlarında genellikle hem gelişmiş hem de geliştirmekte olan ülkelerde büyük oranlarda cinsiyet eşitsizliği görülmemektedir. Çünkü seçilmiş ülke gruplarının hemen hepsinde yasal olarak okula devam etme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu ülkelerde sorunlu eğitimin sona erme yaşı yaklaşık olarak 14 ile 18 arasında değişmektedir (OECD, 2013: 269).

Türkiye’de ki okullaşma oranlarını değerlendirebilmek için ilköğretim okullaşma oranları tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranlarını da incelemek daha faydalı olacaktır. Tablo 6 ve 7 orta üst düzey gelir grubu, üst düzey gelir grubu ülkelerinin ve Türkiye’nin 2000-2012 yılları arasında ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranlarını göstermektedir.

Tablo 6. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Okullaşma Oranı (Ortaöğretim) %

	Bulgaristan	Kolombiya	Kazakistan	Malezya	Meksika	Peru	Romanya	Güney Afrika	Macaristan	Ortalama	Türkiye
2000	86,2	55,2	90	65,9	54,7	65,1	76,5	61,2	85	71	40,3
2001	87	55,8	90,1	65,6	55,4	68	77,7	62,3	87,4	72,1	43,9
2002	87,6	56,4	89,5	65,7	58,6	68,5	76,9	62,4	89	72,7	48,1
2003	85	57,5	91,2	70,9	61,1	68,3	76,3	63,7	90,5	73,8	50,5
2004	86,4	57,5	91,7	71,7	62,6	68,1	75,9	65,8	89,7	74,3	53,3
2005	87	63,1	89,8	68,3	63,8	69,3	76,4	68,7	89,9	75,1	54,8
2006	86,6	67,3	88,8	67,7	64,8	71,3	77,2	----	89,9	76,7	56,6
2007	86,3	70	87,2	65,8	66,2	74,4	78,2	----	89,9	77,2	56,5
2008	85,3	70,8	85,8	65,7	67	75,6	79	----	90,1	77,4	58,5
2009	84,1	73,3	86,2	65,1	67,2	78	80	----	90,7	78	58,5
2010	84,1	74	87,3	66,4	67,3	77,2	80,1	----	91,7	78,5	64,9
2011	85,2	75,6	87,2	66,3	67,3	77,1	80	----	92	78,8	66
2012	85,2	73,6	86,3	66,3	67,8	77,3	80,2	----	92,1	78,6	67,3

Kaynak: Worldbank, TÜİK, (2014).

Tablo 6 orta üst düzey gelir grubundaki ülkelerin okullaşma oranını göstermektedir. Genel bir ifadeyle ülkelerin son on yıllık dönemde okullaşma oranları artış ve azalışlar göstermiştir. Yani sürekli artan bir seyir izlememiştir. Güncel olarak 2011-2012 arası bir yıllık dönem ele alındığında Kazakistan, Meksika, Peru, Romanya, Macaristan ve Türkiye küçük oranlarla da olsa bir artış göstermiştir.

Ülke ortalamalarına bakıldığı zaman 2012 yılında orta üst düzey gelir grubu ülkelerinin okullaşma ortalaması yaklaşık olarak %79 olarak görülmektedir. Türkiye son on yıllık dönemde genelde bir artış göstermiş olsa da seçilmiş ülke ortalamalarının altında bir seviyede yer almaktadır. Yani Türkiye kendi gelir ve gelişmişlik bakımından aynı grupta yer aldığı ülkeler arasında Malezya ve Meksika dışındaki ülkelere göre daha düşük bir okullaşma oranına sahiptir. Yani ortaöğretim düzeyinde okullara kayıt yaptıran ve devam eden öğrencilerin oranının düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında bu oranın düşük olması ülkenin gelişimi açısından negatif bir etkiye sahip olmaktadır. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi eğitimin bir ülkenin kalkınmasında olumlu katkısı düşünüldüğünde ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrenci sayısının az olması Türkiye'nin nitelikli iş gücünün artışına büyük oranda katkıda

bulunamayacağını göstermektedir. Nitelikli işgücünün az olması da Türkiye'nin kalkınmasında ve gelişmesinde yarattığı pozitif etkinin azalmasına neden olmaktadır.

Tablo 6'ya ek olarak güncel yıl (2012) temel alınarak okullaşma oranlarında cinsiyet ayrımı açısından bir değerlendirme yapıldığı zaman şu sonuçlar ortaya çıkmıştır, orta üst düzey gelir grubunda yer alan seçilmiş ülkelerin kız ve erkek okullaşma oranları:

Macaristan'da kız çocuklarının okullaşma oranı ile erkek çocuklarının okullaşma oranları yaklaşık %90'larda ve birbirine çok yakın ortalamalarda bulunmaktadır.

Meksika'da yaklaşık %69'luk oranla kız çocukları erkek çocuklarından %2'lik bir farkla daha fazla okullaşma oranına sahiptir. Aynı şekilde Kolombiya'da da kız çocuklarının okullaşma oranları erkek çocuklarıkinden daha fazla %76'lık bir orana sahiptir.

Bulgaristan ve Kazakistan'da kız ve erkek çocukların okullaşma oranı hemen hemen aynı yaklaşık %85 oranında gerçekleşmektedir.

Malezya'da %65'lik oran kız ve %67 'lik oran ile erkek çocukların okula katılım oranları arasında çok az bir fark bulunmaktadır.

Peru'da da cinsiyet bakımından okullaşma oranında bir fark bulunmamaktadır (Worldbank, 2014).

Son olarak Türkiye'de kız ve erkek çocukların okullaşma oranlarına bakıldığı zaman seçilmiş ülkeler arasında kız ve erkek çocuklarının okullaşma oranlarıyla hemen hemen aynı seviyede yer almaktadır. Ancak Türkiye'de bu fark seçilmiş ülkeler göre biraz daha fazladır. Kız çocuk okullaşma oranı %62,2 iken, erkek çocuk okullaşma oranı %67,5'tir. Yaklaşık olarak %5 oranında bir fark bulunmaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Türkiye'de okullaşma oranında cinsiyet farklılığı açısından daha fazla fark bulunmaktadır.

Tablo 7. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Okullaşma oranı (Ortaöğretim) %

	İtalya	Japonya	Polonya	Portekiz	Fransa	Hollanda	İspanya	Yeni Zelanda	Rusya	Ortalama	Türkiye
2000	86,9	99	90,2	81,8	90,6	89,2	89,6	89,2	71	87,5	40,3
2001	88,3	100	91,1	79,5	90,6	89,8	91,2	89,8	71	87,9	43,9
2002	90,6	100	91,8	79,2	91,5	90,3	91,6	91,4	74	88,9	48,1
2003	91,2	99,7	92,1	80,4	92,1	89	91,9	92,2	74	89,1	50,5
2004	92,2	99	90,3	80,7	92,2	89,5	93,2	93,5	73	89,2	53,3
2005	91,9	98,9	92,5	81,6	95,7	87,4	94,3	93,5	74	89,9	54,8
2006	92,4	98,2	92,5	81,8	95,5	88,7	94,1	94	75	90,2	56,6
2007	91,5	97,7	92,3	77	95,6	88,5	93,8	94,2	76	89,6	56,5
2008	93,2	98	91,8	81	95,7	88	93,7	94,5	77	90,3	58,5
2009	92,7	98,3	91,2	85	95,7	87,4	94,1	94,6	77	90,6	58,5
2010	93,8	98,9	90,8	86	95,6	87,8	95	94,7	77	91	64,9
2011	91,8	99	90,3	87	95,7	89,1	95	96,7	78	91,4	66
2012	92	99,1	90,4	87	96,6	90,2	95,6	96,9	78	91,7	67,3

Kaynak: Worldbank, TÜİK, (2014).

Tablo 7 üst düzey gelir grubu ülkeleri ve Türkiye’deki okullaşma oranlarını göstermektedir. Üst düzey gelir grubu ülkelerinin okullaşma oranlarına bakıldığı zaman bu ülkelerin okula katılım oranları genel olarak artışlar göstermektedir. 2012 yılı itibariyle üst düzey gelir grubunda yer alan ülkelerin ortalama okullaşma oranları % 91,7 olarak görülmektedir. Gelişmiş ülke kategorisine ait ülkelerin, hem ilköğretim hem de ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranlarının yüksek olması bu ülkelerde eğitime devam edildiğine dikkat çekmektedir.

Türkiye’nin okullaşma oranları yıllar itibariyle incelendiği zaman sürekli olarak artışlar göstermektedir. Bu durum Türkiye açısından olumlu bir durumu ifade etmektedir. Ancak üst gelir grubu ülkelerin okullaşma oranları ile birlikte değerlendirildiği zaman, Türkiye’nin okullaşma oranı oldukça düşük seviyede yer almaktadır. Üst gelir grubunda yer alan gelişmiş ülkelerin ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranları yaklaşık olarak %80 ile %90 oranları arasında yer alırken, Türkiye’de okullaşma oranı %67 ‘dir. Türkiye gelişmiş ülke ortalamalarının da oldukça altında bir seviyede yer almaktadır. Ülkelerin okullaşma oranlarının ortalamaları 2012 yılında yaklaşık olarak %92 iken Türkiye’de bu oran %25 oranında düşük bir seviyede bulunmaktadır.

Bunlara ek olarak ülkelerin okullaşma oranlarındaki cinsiyet farklılığına bakıldığı zaman da Türkiye cinsiyet eşitsizliği bakımından birinci sırada yer almaktadır. Ortaöğretime geçişte kız/erkek geçiş oranı arasında oluşan farklılıkların belirlenmesi eğitime katılım noktasında cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önem taşımaktadır (Özoğlu, Yıldız, Canbolat, 2013: 10). Üst düzey gelir grubunda yer alan Japonya, Yeni Zelanda'nın kız ve erkek çocuk okullaşma oranı (2012) hemen hemen aynı seviyede olup %98-99 oranındadır. Hollanda, Portekiz, Polonya ve İtalya'da kız ve erkek öğrencilerin okullaşma oranlarında (2012) yaklaşık %1'lik bir fark bulunmakta ve okullaşma oranları yaklaşık %90 civarındadır. Romanya'da kız çocuklarının okullaşma oranı (2009) %80, erkek çocukların okullaşma oranı %79 oranında, cinsiyet farklılığı açısından önemli farklar bulunmamaktadır (Worldbank, 2014). Türkiye gelişmiş ülke grupları arasında yapılan cinsiyet eşitsizliği sıralamasında başı çekmektedir. Okullaşma oranları açısından Türkiye'de ortaöğretime geçiş oranı az olduğu gibi, kız öğrenci ve erkek öğrenci geçişleri arasındaki farkın fazla olması da cinsiyete bağlı farklılaşmanın görece fazla olduğunu ifade etmektedir. Ekonomik gelişmişlik düzeyinin orta üst seviyesinde yer alan ülkelerde cinsiyet eşitsizliğinin genel olarak en aza indiği görülmektedir. Ancak Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği daha yüksek ortalamalarda gerçekleşmektedir. Bu bakımdan Türkiye'de, gerek fırsat eşitliğinin gerekse toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması kapsamında yapılacak iyileştirmelerin toplam ortaöğretime geçiş oranının artmasında ve cinsiyet eşitsizliğinin azalmasında etkili olacağı söylenilebilir.

Türkiye ortaöğretimde okullaşma oranı açısından üst gelir grubu ve içinde bulunduğu orta üst düzey gelir grubu içinde yapılan değerlendirme bakımından bu ülkelere daha kötü durumda yer almaktadır. Yani hem kendi gelir grubunda hem de kendin daha üst gelir grubunda yer alan ülkeler Türkiye'den daha iyi bir okullaşma oranına sahiptir. Kalkınma ve eğitim ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde Türkiye'nin eğitim sistemine politikalarına daha çok önem vermesi gerekmektedir.

III.2. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları

Çağımızda öğrencilerin eğitimi, ülkelerin nitelikli iş gücüne sahip olabilmeleri ve bu bakımdan gelişmeye devam edebilmeleri için önemli bir konuma sahiptir. Genel bir ifadeyle, öğrencilerin nitelikli bir eğitim hizmeti alabilmesinin temel şartlarından biri de öğretmenin her öğrenciye yeteri kadar vakit ayırabilmesi, öğrenmenin katma değer yaratması açısından yetiştirmek görevini etkin bir şekilde sürdürebilmesidir. Bu koşulların gerçekleşmesi ise ancak öğretmenin ideal sayıda öğrenciye öğretim hizmeti sunması ile mümkündür. Söz konusu etkinin belirlenmesinde temel bir gösterge olarak kullanılan öğretmen başına öğrenci

sayısının ideal oranı 15 olarak belirtilmektedir. Yani bir öğretmenin öğrencilere maksimum fayda sağlayabilmesi için yaklaşık olarak 15 tane öğrenciyle ilgilenmesi ideal bir ortalamadır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı toplam öğrencilerin toplam öğretmenlere bölünmesi yoluyla elde edilmektedir (Özoğlu, Yıldız, Canbolat, 2013: 126).

Ülkelerin gelişmişliği açısından öğrenci/öğretmen oranı düşünüldüğünde önemli bir faktör olarak belirtilmektedir. Çünkü günümüzde özellikle de gelişmiş ülkeler açısından daha da önem taşıyan nitelikli işgücü kavramı, bir öğretmenin öğrencinin eğitimine ve öğrenimine olan katkısıyla şekillenmektedir. Bu bakımdan ülkelerin kalkınmaları arasında yer alan ana etmenlerden bir tanesi de nitelikli iş gücünün yetiştirilmesine olanak sağlayan öğretmenlerdir. Bir öğretmen ne kadar az öğrenciyle ilgilenirse o kadar verim sağlamış demektir. Yani her gün 25 öğrenciyle ilgilenen bir öğretmenle her gün on öğrenciyle ilgilenen bir öğretmenin veriminin aynı olması beklenemez. Bilgiye erişme sürecinde öğrencilere rehberlik edecek olan öğretmenlerinde verimliliği açısından bu değerlendirme önemlidir.

Tablo 8. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (İlköğretim)

	Bulgaristan	Kolombiya	Kazakistan	Malezya	Meksika	Peru	Romanya	Güney Afrika	Macaristan	Ortalama	Türkiye
2000	16,8	26,4	18,6	19,5	27,1	28,7	18,5	33,4	10,7	22,18	30
2001	17,6	26,0	18,7	19,6	26,9	29,2	18,0	37,0	10,5	22,61	30
2002	16,8	26,8	18,8	18,9	26,8	25,0	17,4	33,8	10,2	21,61	28
2003	17,1	27,1	18,5	17,5	26,6	23,9	17,4	33,8	9,58	21,27	28
2004	16,7	27,9	17,9	17,4	28,4	23,3	17,4	33,7	10,4	21,45	27
2005	16,2	28,3	17,2	16,8	28,3	23,0	16,9	29,6	10,4	20,74	26
2006	15,7	28,1	16,7	15,7	28,0	21,8	16,8	31,0	10,2	20,44	27
2007	15,9	29,5	16,5	15,0	27,9	21,7	16,5	30,9	10,0	20,43	26
2008	16,0	29,3	16,6	14,5	28,0	20,8	15,8	30,2	10,4	20,17	24
2009	17,3	29,3	16,4	13,2	28,1	20,1	15,8	30,7	10,4	20,14	23
2010	17,4	28,1	16,2	12,7	28,1	19,6	16,1	31,2	10,5	19,98	22
2011	17,4	27,5	16,3	12,4	28,1	19,5	17,3	30,3	10,5	19,92	21
2012	17,4	25,0	16,1	12,8	28,0	19,1	17,5	29,5	10,4	19,53	20

Kaynak: Worldbank, TÜİK (2014).

Tablo 8 orta üst düzey gelir grubundan seçilmiş ülkelerin 2000-2012 yılları arası ilköğretimde öğrenci/öğretmen yani, öğretmen başına düşen öğrenci sayısını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin öğrenci/öğretmen oranlarına bakıldığı zaman çoğu ülkede bu

oranlar yüksek çıkmaktadır. Yani ülkeler ideal öğrenci/öğretmen oranından daha üst seviyede bir orana sahiptirler. Ülkelere yıllar itibariyle bakıldığı zaman 2000 yılından 2012 yılına kadar genel olarak öğrenci/öğretmen oranlarında bir düşüş olmuştur. Bu ülkeler açısından olumlu bir durumu ifade etmektedir. Ancak bu rakamlar öğretmenlerin verimliliği açısından yeterli olmamaktadır.

İdeal ortalamanın üstünde olan ülkeler 12 oranıyla Malezya ve 10 oranıyla Macaristan olarak görülmektedir. Bu ülkelerde öğretmen istihdamının okullaşma oranlarından daha fazla gerçekleştiğinin bir göstergesi sayılabilir. Ülkelerin genel olarak ortalamalarına bakıldığı zaman 2012 yılında bu oran 19 olarak görülmektedir. Türkiye’de gelişmekte olan ülkeler grubuna mensup bir ülke olarak bu ortalamanın yaklaşık olarak 0,5 puan altında bir seviyede yer almaktadır.

Bu durumda Türkiye’de de okullaşma oranıyla paralel bir öğretmen istihdamının olmadığı görülmektedir. Ancak yıllar itibariyle değerlendirildiğinde Türkiye’de olumlu ilerlemelerin olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye kendi içinde olumlu ilerlemeler kaydetmiş olsa da orta üst düzey gelir grupları arasında olumsuz bir konumda yer almaktadır.

Tablo 9. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de Öğretmen Başına düşen Öğrenci Sayısı (İlköğretim)

	İtalya	Japonya	Polonya	Portekiz	Fransa	Hollanda	İspanya	Yeni Zelanda	Rusya	Ortalama	Türkiye
2000	10,9	20,6	10,8	13,2	18,7	16,9	14,5	18,4	17,0	15,66	30
2001	10,6	20,3	11,1	12,9	18,7	17,2	14,3	17,4	17,0	15,50	30
2002	10,5	20,0	11,7	11,0	18,6	17,0	14,0	17,4	17,0	15,24	28
2003	10,8	19,5	12,6	11,1	18,6	16,0	13,8	17,7	16,0	15,12	28
2004	10,6	19,1	11,9	11,5	18,6	15,9	13,9	16,3	17,0	14,97	27
2005	10,4	18,8	11,5	10,5	18,5	15,9	13,7	16,2	17,0	14,72	26
2006	10,5	18,7	11,2	10,6	18,6	15,3	13,5	15,8	17,0	15,17	27
2007	10,3	18,4	10,6	11,7	18,9	15,6	12,8	15,6	18,0	14,65	26
2008	10,6	18,2	9,94	11,2	19,0	15,8	12,4	15,3	18,0	14,49	24
2009	10,7	18,0	9,61	11,2	18,7	15,8	12,6	14,6	19,0	14,46	23
2010	10,1	17,7	9,31	10,8	17,7	15,8	12,4	14,4	20,0	14,24	22
2011	10,6	17,4	10,1	11,1	17,5	20,6	12,3	14,5	20,0	14,77	21
2012	10,3	17,0	10,1	11,7	17,8	20,8	12,6	14,5	20,0	14,96	20

Kaynak: Worlbank, TÜİK (2014).

Tablo 9 ise üst gelir grubundan seçilmiş ülkeler ve Türkiye’de 2000-2012 yılları arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısını göstermektedir. Ülkeler yıllar itibari ile bakıldığı zaman 2012 yılına gelene kadar belirli dönemlerde artış belirli dönemlerde azalış göstermiştir. Ancak gelişmiş ülkelerin öğretmen başına düşen öğrenci sayısı gelişmekte olan ülkelerin öğretmen başına düşen öğrenci sayısından daha olumlu bir durumu sergilemektedir.

İdeal ortalamanın üstünde bir seyir izleyen Türkiye ile birlikte beş ülke bulunmaktadır. Bunlar 17 ile Japonya, 18 ile Fransa, 21 ile Hollanda, 20 ile Rusya ve son olarak da 20 ile Türkiye’dir. Gelişmiş ülke statüsünde olmalarına rağmen öğrenci/öğretmen ortalamalarında olumsuz bir durum sergilemektedir. Ancak kalkınma kavramında da belirtildiği gibi gelişmekte olan ülkelerinde eksik yönleri bulunabilmektedir. Ancak yine de bir kıyaslama yapılacak olursa gelişmekte olan ülke gruplarına göre daha iyi ortalamalara sahiplerdir.

Türkiye ile ilgili yapılan değerlendirmede Türkiye gelişmiş ülkelerin ortalama öğretmen başına düşen öğrenci sayı ortalamalarından daha olumsuz bir durumdadır. Örneğin, 2012 yılında gelişmiş ülkelerin öğrenci/öğretmen ortalamaları 15 iken, Türkiye’de bu oran 20’dir. Yani gelişmiş ülkelerde ilköğretim düzeyinde her öğretmen 15 öğrenciyle ilgilenirken, Türkiye’de ilköğretim düzeyindeki her bir öğretmen 20 öğrenciyle ilgilenmek durumundadır. Buda eğitimin niteliğini olumsuz olarak etkilemektedir.

Genel anlamda hem tablo 8 hem de tablo 9’da Türkiye ile yapılan karşılaştırmada Türkiye’nin ilköğretim düzeyinde yıllar itibariyle ilerlemeler gösterdiğini, ancak yine de hem gelişmekte olan hem de gelişmiş olan ülkelerin öğretmen/öğrenci oranlarının ortalamalarından daha düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de Öğretmen Başına düşen Öğrenci Sayısı (Ortaöğretim)

	Bulgaristan	Kolombiya	Kazakistan	Malezya	Meksika	Peru	Romanya	Güney Afrika	Macaristan	Ortalama	Türkiye
2000	11,8	19,1	10,9	18,3	16,9	20,3	12,8	28,0	9,84	16,43	14
2001	12,1	20,2	11,5	17,8	16,8	20,3	13,1	27,4	10,6	16,64	15
2002	12,0	20,9	11,8	17,7	16,9	18,9	12,7	29,6	10,8	16,81	18
2003	12,3	22,3	11,7	17,7	17,1	16,1	13,4	29,8	10,9	16,81	18
2004	12,2	24,6	11,3	17,3	17,9	16,6	13,6	30,7	9,85	17,11	18
2005	11,9	26,1	10,9	16,2	17,8	16,7	12,9	32,9	9,94	17,26	16
2006	11,7	27,3	10,8	16,2	17,8	16,2	12,8	30,2	9,85	16,98	16
2007	11,5	25,2	10,3	14,9	17,9	16,3	12,7	29,1	9,83	16,41	16
2008	11,4	25,6	10,0	14,2	18,0	16,2	12,7	27,7	10,2	16,20	15
2009	11,9	26,6	9,71	13,6	17,6	16,5	12,3	25,0	10,3	15,97	17
2010	12,0	27,1	9,34	13,7	17,9	15,8	12,4	24,6	10,1	15,88	18
2011	12,2	25,5	8,86	13,5	17,6	16,4	12,9	24,7	10,0	15,74	18
2012	12,3	25,3	8,60	13,8	17,7	16,7	12,7	23,8	10,0	15,65	16

Kaynak: Worldbank, TÜİK (2014).

Tablo 10’da orta üst düzey gelir grubundan seçilen ülkeler ve Türkiye’de ortaöğretim düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayıları 2000-2012 yılları arasında gösterilmektedir.

Yıllar itibariyle gelişmekte olan ülkelerde öğretmen başına düşen öğrenci sayılarında artışlar ve azalışlar meydana gelmektedir. İdeal öğretmen başına düşen öğrenci sayısının 15 olduğu düşünüldüğünde Kolombiya, Meksika, Peru, güney Afrika ve Türkiye bu ortalamanın altında kalmaktadır.

Özellikle Kolombiya ve Güney Afrika’da 2012 yılında öğretmen başına düşen öğrenci sayılarının yaklaşık olarak 25’e kadar çıktığı görülmektedir. Bu ülkeler açısından Türkiye ile yapılan bir kıyaslamada, Türkiye ideal öğrenci başına öğretmen sayısına daha 16 ile yakın bir seviyede yer almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ortalama öğrenci/öğretmen oranına bakıldığı zaman yaklaşık 16 olarak görülmektedir. Ülkelerin tümü açısından bir değerlendirme yapıldığı zaman bu oran olumlu bir durumu ifade etmektedir. İdeal öğrenci/ öğretmen oranından

yaklaşık bir puan yukarıdadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler açısından da olumlu ilerlemelerin olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye hem kendi grubuyla yapılan kıyaslamada hem de kendi içinde yapılan değerlendirmede ortaöğretim düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ideal orana yakın bir değerde bulunmaktadır. Bu Türkiye açısından olumlu bir durumu ifade etmektedir.

Tablo 11. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de Öğretmen Başına düşen Öğrenci Sayısı (Ortaöğretim)

	İtalya	Japonya	Polonya	Portekiz	Fransa	Hollanda	İspanya	Yeni Zelanda	Rusya	Ortalama	Türkiye
2000	10,4	13,9	12,6	9,79	11,7	12,9	11,3	15,5	10,0	12,01	14
2001	10,1	13,8	13,2	9,72	11,6	13,2	10,8	15,0	11,0	12,04	15
2002	10,2	13,5	13,8	8,89	11,4	13,4	11,0	14,6	11,0	11,97	18
2003	10,5	13,2	14,1	8,77	11,4	13,0	11,1,	14,1	10,0	11,79	18
2004	10,8	12,8	12,3	7,74	11,3	12,7	11,0	13,1	10,0	11,30	18
2005	10,5	12,6	11,6	7,13	11,4	13,1	11,0	14,7	9,0	11,22	16
2006	10,6	12,4	11,4	7,06	12,0	13,3	10,9	14,7	10,0	11,37	16
2007	10,1	12,2	11,1	7,31	12,0	13,3	10,8	14,6	9,0	11,15	16
2008	10	12,1	11,0	7,25	12,2	13,1	10,8	14,4	9,0	11,23	15
2009	10	11,9	10,6	7,27	12,4	13,3	10,5	14,3	9,0	11,15	17
2010	11	11,8	10,3	7,34	12,6	13,7	10,8	14,5	9,0	11,25	18
2011	11	11,7	8,90	7,56	12,6	13,5	11,0	14,3	8,0	10,94	18
2012	12	11,6	8,66	8,16	12,8	13,8	11,3	14,3	9,0	11,20	16

Kaynak: Worldbank, TÜİK (2014).

Tablo 11’de üst düzey gelir grubu seçilmiş ülkeler ve Türkiye’de ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayıları 2000-2012 yılları arasında gösterilmektedir. Tablo 13’ yapılan değerlendirme Türkiye ve gelişmiş ülkeler arasındadır. Tablo 10’da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kıyaslaması yapılmıştı. Sonuç olarak Türkiye’nin kendi gelir grubu içindeki ülkelere göre daha olumlu bir duruma sahip olduğu söylenebilir. Ancak gelişmiş ülkelerle yapılan karşılaştırmada durum pek de olumlu görünmemektedir.

Gelişmiş ülkelerin öğrenci/öğretmen oranlarına dikkat edildiği zaman 2000 yılından beri ideal ortalamada oldukları görülmektedir. 2012 yılına gelince de bu ortalamalar ideal ortalama olan 15’in daha üstünde yer aldığı söylenebilir. Bu ülkelerde nüfus artış hızının düşük olması da öğrenci/öğretmen oranını olumlu etkilemektedir. Örneğin 2012 yılında,

Rusya, Polonya, Portekiz’de öğrenci/öğretmen oranı 10’un altına düşmüştür. Yani Polonya’daki bir öğretmen sadece 9 öğrenci ile ilgilenmektedir. Bu durumda eğitimde kalitenin artmasını sağlayan etmenlerden birisidir. Diğer ülkelerde de öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yaklaşık olarak 12’dir. Bu rakamlarda ülkeler açısından olumlu bir durumu temsil etmektedir.

Türkiye ile gelişmiş ülkelerin öğretmen başına düşen öğrenci sayıları karşılaştırıldığında gelişmiş ülkelerin Türkiye’ye göre daha iyi durumda oldukları görülmektedir. Yani Türkiye’de herhangi bir ortaöğretim kurumunda çalışan öğretmen 16 tane öğrencinin eğitiminden sorumlu iken, Rusya’daki bir öğretmen sadece 9 öğrenciden sorumludur. Bu da öğretmenlerin nitelikli eğitim vermesi açısından büyük öneme sahiptir. Ayrıca Türkiye gelişmiş ülkelerin ortalamasından da yaklaşık 5 puan geridedir. Gelişmiş ülkelerin 2012 yılında öğrenci/öğretmen oranı 11 iken, Türkiye’de öğrenci/öğretmen oranı 16’dır. Bu durum Türkiye açısından olumsuz bir durumu ifade etmektedir. Ancak yine de Türkiye ideal öğrenci/öğretmen oranının çok da gerisinde değildir.

Genel bir değerlendirme ile Türkiye’de ilköğretim düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayıları, gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi ve gelişmiş ülkelere göre daha kötü durumdadır. Yani Türkiye kendi grubunda yer alan ülkelere göre öğrenci/öğretmen oranıyla daha büyük ilerlemeler göstermiştir. Ancak gelişmiş ülkelerin göstermiş olduğu ilerlemeleri de gerçekleştirememiştir. Bir diğer değerlendirme ise, Türkiye’de öğretmen başına düşen öğrenci oranının ortaöğretimde ilköğretimden daha ideal düzeyde olmasıdır. Bu durum okullaşma oranları ile bağdaştırılabilir. Yani ilköğretim düzeyinde okullaşma oranının daha yüksek olması öğretmen başına düşen öğrenci sayısını artırırken, ortaöğretim düzeyindeki okullaşma oranının düşük olması öğretmen başına düşen öğrenci sayısını azaltmakta ve daha ideal bir noktaya getirmektedir. Bu durumda aslında bir ilerlemeyi değil, birbiriyle bağlantılı olumsuz göstergeleri ortaya koymaktadır. Yani Türkiye’de ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranlarının azalması bir olumsuz durumu buna bağlı olarak da öğretmen başına düşen öğrenci sayısının azalması diğer bir olumsuz durumu ifade etmektedir. Yani öğretmen başına düşen öğrenci sayısı öğretmen sayılarının artırılmasıyla değil, öğrenci sayılarının azalmasıyla meydana gelmiştir.

III.3. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Eğitim Harcamaları

Gelişmiş ülkeler eğitime yapılan harcamaları bir yatırım harcaması olarak görmektedirler. Çünkü eğitim uzun vadede etkisini göstermekte ancak ekonomik olarak ülkelerin rekabet etme gücüne katkı sağlamaktadır. Genel olarak gelişmiş olan ülkeler eğitime

yapılan harcamalarda bütçelerinden büyük paylar ayırmaktadır. Bu payların kaynağı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bazı ülkeler yalnızca merkezi bütçeden bu kaynakları sağlarken bazıları yerel bütçelerden de kaynak tahsisi yapmaktadırlar. Genel olarak AB ülkelerine bakıldığı zaman eğitime ayrılan kaynakların dağılımı göz önüne alındığında %55'i merkezi bütçeden, %25'i bölgesel ve %20'si yerel kaynaklardan oluşmaktadır. (Tuzcu, 2006: 162). Türkiye'de ise eğitimin finansman kaynağı Milli eğitim Bakanlığı, YÖK ve YURTKURDAN oluşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı hariç diğer kuruluşlar özel bütçeli kuruluşlardan oluşmaktadır. Ayrıca bu kuruluşlardan genel bütçe için en çok payı alan kuruluş Milli Eğitim Bakanlığıdır (Güngör, Göksu, 2013: 66).

İlerleyen dönemlerde beşeri sermayelerinin artışını sağlamak, yeni teknolojilerle ilerlemek ve gelişimlerine katkı sağlayabilmek için eğitim harcamalarını da gerçekleştirmektedirler. Genel olarak gelişmiş ülkeler bunun bilincine daha kısa sürede varmışlardır. Bu bağlamda genel olarak eğitim harcamaları devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Kalkınmışlık göstergeleri olarak genelde uluslararası düzeyde eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payına ve genel devlet bütçesi içerisinde eğitim harcamalarına ayrılan pay değerlendirilmektedir.

Tablo 12. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülke ve Türkiye'de Toplam eğitim Bütçesinin Genel Bütçe İçerisindeki Payı %

	Bulgaristan	Kolombiya	Kazakistan	Malezya	Meksika	Peru	Romanya	Güney Afrika	Macaristan	Ortalama	Türkiye
2000	9,01	13,2	12,01	21,3	19,7	13,5	8,18	20,3	10	14,1	11
2001	9,27	13,4	13,7	24,3	20,8	14,7	9,84	20,4	10,5	15,2	11,9
2002	9,65	15,2	14,7	25,9	20,9	15,9	10,9	20	10,2	15,9	9,6
2003	11,1	15,5	11,2	24,5	23	14,6	11,1	19,5	11,9	15,8	10,3
2004	6,7	15,4	10,2	21,10	23,6	15,2	9,84	19,9	11	14,7	11,1
2005	12,0	15,5	10,2	20,3	22,6	14,2	10,8	19,9	10,9	15,1	12,9
2006	12,0	13,7	13,2	16,7	21	14	11,1	19,7	10,4	14	12,5
2007	11,1	14,4	11,9	16,1	20,7	14,1	12	18,5	10,4	14,3	12,6
2008	12,6	14,6	9,56	14	18,9	14,5	11	17,8	10,3	13,6	13,4
2009	12,6	16	13	18,4	19,1	14,5	11	18,2	9,94	14,7	13,3
2010	11,1	16,4	13,2	18,4	19,4	13,5	9,12	18,1	9,80	14,3	14,1
2011	12,0	15,5	12,1	20,8	19,6	13,4	8,33	18,9	9,41	14,4	15,5
2012	12,5	15,7	13	20,8	19,7	14,3	8,12	20,5	9,41	14,8	15,7

Kaynak: Worldbank, Maliye Bakanlığı (2014).

Tablo 12’de gelişmekte olan ülkelerin 2000-2012 yılları arasında genel bütçelerinden eğitim bütçelerine ayırmış olduğu paylar gösterilmektedir. Yıllar itibariyle bir değerlendirme yapıldığında genel olarak ülkelerin çoğunda sürekli bir artış görülmemektedir. Bazı dönemlerde artış gösterirken, bazı dönemlerde ise azalma meydana gelmektedir.

2012 yılından önceki son on yıllık dönemde, ülkelerin genel bütçeden ayırmış oldukları paylar genel olarak %10 ile %20 arasında sürekli bir değişiklik göstermektedir. 2012 yılına gelindiğinde bütçeden en fazla payı ayıran ülkeler sıralamasında birinci sırada %20 ile Malezya yer almaktadır. en düşük payı ayırarak son sıralarda yer alan ülke ise %8 ile Romanya’dır.

Türkiye’de genel bütçeden eğitime ayrılan paylar 2000 yılında %11 iken 2012 yılına gelindiğine yaklaşık olarak %16’ ya kadar yükselmiştir. Kendi grubu içinde yer alan ülkelerle kıyaslandığında Türkiye bazı ülkelere iyi bazı ülkelere kötü durumdadır. Örneğin, Güney Afrika, Meksika ve Malezya 2012 yılı itibariyle bütçelerinden oran olarak Türkiye’den daha fazla pay ayırmışlardır. Tam tersi olarak Bulgaristan, Kazakistan, Peru, Romanya ve Macaristan gibi ülkeler oransal olarak Türkiye’den daha az pay ayırmışlardır.

Türkiye ülkelerin genel ortalaması bakımından değerlendirildiğinde, ya ülke ortalamalarıyla aynı seviyede ya da ülke ortalamalarının üstünde bir seyir izlemektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye kendi ülke grubuyla yapılan karşılaştırılmada iyi bir durumda görülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin yıllar itibariyle eğitime ayırmış olduğu kaynakların artmış olduğu da Türkiye açısından olumlu bir durumu ifade etmektedir.

Tablo 13. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülke ve Türkiye’de Toplam Eğitim Bütçesinin Genel Bütçe İçerisindeki Payı %

	İtalya	Japonya	Polonya	Portekiz	Fransa	Hollanda	İspanya	Yeni Zelanda	Rusya	Ortalama	Türkiye
2000	9,69	9,85	12,1	12,5	11	11,2	10,9	19,1	9	11,7	11
2001	10,1	9,58	12,1	12,4	10,8	11,1	10,9	19,2	9,2	11,7	11,9
2002	9,75	9,85	12,2	12,3	10,5	11,2	10,9	19,4	10,6	11,8	9,6
2003	9,81	9,94	11,9	12	11	11,5	11,1	19,6	10,5	11,9	10,3
2004	9,58	9,93	12,6	11,3	10,9	11,8	10,9	20,1	11,2	12	11,1
2005	9,19	10,2	12,5	11,1	10,5	12,2	10,9	19,4	11,5	11,9	12,9
2006	9,71	10,1	11,9	11,4	10,5	11,9	11,1	18	12,4	11,8	12,5
2007	8,95	10	11,6	11,4	10,6	11,6	11	17,5	12,2	11,6	12,6
2008	9,38	10,3	11,7	10,9	10,5	11,8	11,1	16,7	12	11,5	13,4
2009	9,05	10,1	11,4	11,6	10,3	11,6	10,8	18,1	12,1	11,6	13,3
2010	8,93	9,45	11,3	10,9	10,3	11,7	10,7	19,4	12,5	11,6	14,1
2011	8,62	9,70	11,3	11,6	10,1	11,9	10,6	17,8	12	11,5	15,5
2012	8,94	9,46	11,4	10,9	10,1	11,8	10,7	18,6	12	11,5	15,7

Kaynak: Worldbank, Maliye Bakanlığı (2014).

Tablo 13’de gelişmiş ülkeler ve Türkiye’de 2000-2012 yılları arasında genel bütçeden eğitime ayrılan paylar gösterilmiştir. Gelişmiş ülkelerde 2000 yılından itibaren genel bütçeden eğitime ayrılan paylar düzenli olarak bir artış göstermemektedir. Bu dönemlerde hem artışlar hem de azalışlar meydana gelmiştir. Ancak 2012 yılından önceki son on yıl değerlendirildiğinde ülkelerde genel bütçeden eğitime ayrılan paylar %9 ile %18 oranında değişmektedir. Ayrıca 2000 yılından 2012 yılında gelindiğinde bütün ülkelerin genel bütçeden ayırdıkları payların düştüğü görülmektedir. Bu durum, ülkelerin yıllar itibari ile bütçelerinde bir genişlemenin meydana geldiğinin fakat eğitime ayrılan kaynaklarında aynı paralelde artış göstermediğinin bir açıklaması olabilir. Bu nedenle, bütçe genişledikçe eğitime ayrılan payın oransal olarak yüzdesi azalmaktadır.

Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olarak gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, eğitime ayrılan paylar bakımından bu ülkelerle hemen hemen aynı seviyededir. Ayrıca ülke ortalamalarının da üstünde bir noktada yer almaktadır. 2012 yılında gelişmiş ülkelerin bütçeden eğitim harcamalarına ayırmış oldukları pay %11,5 iken Türkiye’de bu oran %15,7’dir. Bu durum gelişmişlik açısından Türkiye’de olumlu bir durumu ifade edebilir. Ancak bu ülkelerin gelir seviyesi bakımından yüksek olması eğitim harcamalarının bütçe

içerisinde daha küçük bir paya sahip olmasına neden olabilir. Bu durumda Türkiye'nin gelir bakımından daha düşük olması da bütçeden eğitime ayrılan payın yüksek olmasına sebep olur ki, bu durumda Türkiye'nin eğitim harcamaları bakımından gelişmiş ülkelerle aynı seviyede olduğu savını çürütür.

Aynı şekilde eğitime ayrılan bu payların eğitim yatırımları için kullanılması da büyük önem taşımaktadır. Eğer genel bütçeden eğitime ayrılan kaynaklar yatırım harcaması olarak değil de cari harcamalarda kullanılıyorsa bu durum ülkenin gelişimi açısından olumsuz bir durumu ifade etmektedir. Örneğin, Türkiye'de genel bütçeden MEB'e ayrılan pay 2010 yılında %14,1 iken 2011 yılında bu pay %15,5'e yükselmiş, ancak MEB bu kaynaktan yatırıma 2010 yılında %6,32 pay ayırırken, 2011 yılında %5,85 pay ayırarak artan bütçeye karşılık yatırım harcamalarını azaltmıştır. Bu 2010-2011 yılı arasındaki bir yıllık dönem için olumsuz bir durumu ifade etmektedir. Ancak 2011 yılında genel bütçeden MEB'e %15,5 iken 2012 yılında bu pay %15,7'ye yükselmiş aynı şekilde MEB'in yatırıma ayırdığı pay da %5,85'den %6,64'e yükselmiştir. Bu da 2011-2012 yılları arasındaki bir yıllık dönemde olumlu bir ilerlemeyi göstermektedir.

Genel olarak Türkiye genel bütçeden eğitime ayrılan payların değerlendirilmesi bakımından, kendi gelir grubundaki ülkelerin çoğundan daha olumlu bir durum sergilemektedir. Aynı şekilde gelişmiş ülkeler grubuyla yapılan karşılaştırmada da, Türkiye eğitime kaynak ayırma konusunda gelişmiş ülkeleri takip etmektedir.

Tablo 14. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülke ve Türkiye’de Eğitim Harcamalarının GSYİH içerisindeki Payı %

	Bulgaristan	Kolombiya	Kazakistan	Malezya	Meksika	Peru	Romanya	Güney Afrika	Macaristan	Ortalama	Türkiye
2000	3,43	3,51	3,25	5,97	4,08	2,75	2,86	5,58	4,95	4,04	2,6
2001	3,46	3,70	3,12	7,48	4,37	2,92	3,25	5,29	5,02	4,29	2,7
2002	3,47	4,26	3,02	7,65	4,58	2,97	3,50	5,19	5,27	4,43	2,8
2003	4,09	4,32	2,85	7,50	5,12	2,81	3,44	5,05	5,91	4,56	3,0
2004	2,40	4,07	2,25	5,92	4,77	2,83	3,27	5,28	5,44	4,02	3,1
2005	4,24	3,99	2,26	5,35	4,88	2,72	3,47	5,28	5,45	4,18	3,1
2006	4,04	3,89	2,62	4,48	4,74	2,54	3,81	5,29	5,43	4,09	2,9
2007	3,88	4,05	2,83	4,37	4,73	2,49	4,24	5,17	5,28	4,1	3,1
2008	4,43	3,90	2,58	3,95	4,85	2,67	4,23	5,09	5,09	4,08	3,2
2009	4,57	4,74	3,06	5,97	5,21	2,91	4,23	5,51	5,11	4,5	3,8
2010	4,09	4,82	3,12	5,11	5,21	2,68	3,52	5,96	4,89	4,37	3,8
2011	4,10	4,44	3,05	5,94	5,19	2,53	3,07	6,16	4,71	4,35	3,7
2012	4,12	4,38	3,10	5,97	5,21	2,76	3,34	6,60	4,72	4,46	4,0

Kaynak: Worldbank, Maliye Bakanlığı (2014).

Tablo 14’de ise 2000-2012 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerin eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payları gösterilmektedir. Yıllar itibariyle yapılan değerlendirmede 2000 yılından beri tablo 14’de yer ülkelerde eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı dalgalı bir seyir izlemektedir. Yani bazı dönemlerde artış meydana gelirken bazı dönemlerde ise bir azalış söz konusudur. Ancak 2000 yılından 2012 yılına gelindiğinde Kazakistan ve Macaristan hariç tüm ülkelerde bir artış meydana geldiği görülmektedir. Bu hem Türkiye hem de kendi grubunda yer alan diğer dokuz ülke açısından olumlu bir durumu ifade etmektedir.

2012 yılı baz alındığında eğitim harcamalarına GSYİH içinden en çok payı ayıran ülke %6,60 ile Güney Afrika’dır. Aynı şekilde %5,97 ile Malezya ve %5,21 ile Meksika’da yüksek oranlara sahiptir. Seçilen gelişmekte olan dokuz tane ülkenin ortalamalarına bakıldığı zaman 2012 yılı itibariyle %4,46 oranında olduğu görülmektedir.

Türkiye kendi grubundaki ülkeler ile kıyaslandığı zaman, Kazakistan, Peru ve Romanya hariç diğer altı ülkeden ayırdığı kaynak bakımından yüzdesel olarak daha düşük bir orana sahiptir. 2012 yılında Türkiye’nin eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı %4’dür. 2000 yılından bu yana Türkiye’de eğitime ayrılan paylar GSYİH içerisinde bir

büyüme göstermiştir. Ancak kendi gibi gelişmiş ülke grubunun ortalamasının da altında yer almaktadır. Yıllar itibariyle bu oranların artış göstermesi Türkiye açısından olumlu bir durumu ifade ederken, kendi grubunda yer alan bazı seçilmiş ülkelerin ortalamasının gerisinde kalması ise Türkiye açısından olumsuz bir durumu ifade etmektedir.

Aynı şekilde Türkiye ile üst düzey gelir grubunda yer alan ülkelerle yapılan bir karşılaştırma tablo 15’de gösterilmektedir. Tablo 15’e bakıldığı zaman üst düzey gelir grubu yani gelişmiş ülkelerin eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payları 2000 yılından itibaren son on iki yıllık dönemde bir artış göstermektedir. Bu ülkelerin eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı %4 ile %7 arasında değişmektedir.

Güncel dönem olarak 2012 yılı esas alındığında eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı en yüksek olan ülke %7,38’lik bir oran ile Yeni Zelanda’dır. Hollanda, Fransa ve Portekiz yaklaşık %6’lık bir oranla Yeni Zelanda’dan sonra yüzdesel olarak en oranlara sahip ülkeler olarak görülmektedir.

Tablo 15. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülke ve Türkiye’de Eğitim Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı %

	İtalya	Japonya	Polonya	Portekiz	Fransa	Hollanda	İspanya	Yeni Zelanda	Rusya	Ortalama	Türkiye
2000	4,44	3,61	5,01	5,20	5,69	4,95	4,28	6,14	2,90	4,69	2,6
2001	4,82	3,57	5,33	5,38	5,59	5,05	4,23	6,64	3,10	4,85	2,7
2002	4,59	3,58	5,41	5,33	5,58	5,17	4,24	6,47	3,80	4,90	2,8
2003	4,72	3,64	5,34	5,37	5,90	5,41	4,27	6,49	3,70	4,98	3,0
2004	4,55	3,59	5,40	5,14	5,82	5,45	4,24	6,57	3,50	4,91	3,1
2005	4,40	3,48	5,46	5,21	5,67	5,48	4,22	6,33	3,80	4,89	3,1
2006	4,70	3,46	5,25	5,07	5,60	5,45	4,26	6,00	3,90	4,85	2,9
2007	4,26	3,46	4,91	5,10	5,61	5,29	4,34	5,99	4,0	4,77	3,1
2008	4,56	3,44	5,08	4,89	5,62	5,47	4,61	5,99	4,10	4,86	3,2
2009	4,69	3,47	5,09	4,79	5,90	5,92	5,01	6,41	4,25	5,05	3,8
2010	4,49	3,78	5,17	5,62	5,86	5,97	4,98	7,16	4,32	5,26	3,8
2011	4,29	3,77	5,27	5,81	5,67	5,93	5,01	7,08	4,80	5,29	3,7
2012	4,34	3,85	5,32	5,78	5,72	5,92	5,32	7,38	4,81	5,38	4,0

Kaynak: Worldbank, Maliye Bakanlığı (2014).

Tablo 15’e bakıldığı zaman Türkiye Japonya hariç diğer bütün gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Yani gelişmiş ülkeler eğitime ayırdıkları kaynaklar bakımından

Türkiye'den daha iyi durumdadır. Türkiye'nin eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı 2012 yılında %4 iken gelişmiş ülkelerin ortalamaları %5,38'dir. Türkiye gelişmiş ülkelerin ortalamalarından yaklaşık %1,5 oranında düşük bir orana sahiptir. Genel olarak gelişmiş ülkelerde eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı üç ülke hariç (İtalya, Japonya, Rusya) %5'in altında değildir.

Bir ülkede nitelikli bir şekilde eğitimin var olabilmesi ve bu eğitimin toplumun sadece bir kesimine değil, toplumun tamamına yayılabilmesi için eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payının %5'in altına düşmemesi olumlu bir durumu ifade etmektedir. Türkiye açısından da bu oranın düşük olduğu görülmektedir. Bu Türkiye'nin gelişmişliği açısından olumsuz bir durumu ifade etmektedir.

Türkiye eğitime ayırmış olduğu finansal kaynaklar bakımından yıllar itibari ile artışlar göstermiştir. Ancak bu durum yine de Türkiye'yi hem kendi gelir grubundaki ülkelere hem de kendinden daha üst gelire sahip ülkelere geri kalmasına en değerlidir. Bir toplumda eğitimin gereksinimlerinin karşılanması o toplumda eğitime ayrılan kaynaklar ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin eğitime yapmış olduğu harcamalar da büyük önem taşımaktadır. Çağımızda bir ülkenin gelişmesinde ve kalkınmasında fiziksel sermaye olduğu kadar beşeri sermayenin de büyük önemi vardır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin eğitim harcamalarına ne kadar önem verdiği tablo 13 ve 15'de görülmektedir. Gelişmiş ülkeler bu durumun Türkiye geliştirmekte olan ülkelere daha önce farkına varıp eğitime ve eğitim harcamalarına gereken önemi vermesi bu ülkelerin daha önce ilerlemelerine sebep olmuştur. Belirtilen tablolardan Türkiye'de dahil olmak üzere geliştirmekte olan ülkelerinde bu durumun farkına vardıkları görülmektedir. Ancak geliştirmekte olan ülkelerin, geçmiş zamanda gelişmiş ülkelerin kat ettikleri yollardan yeni geçmeye başlamaları bu ülkeler açısından olumsuz bir durumu ifade etmektedir.

III. 4. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye'de AR-GE

Dünya ekonomisinde son yıllarda ekonomik büyüme ve kalkınmaya farklı bir bakış açısı kazandıran bilgi ekonomisi oluşmakta ve ilerlemektedir. İnsan gücü yerine düşünce ve bilgi gücünün kullanılmasıyla daha fazla verim ve gelişme kazandırmaya başlamaktadır. Genel olarak yüksek gelirli, kalkınmış olan gelişmiş ülkeler bilginin erken farkına varıp sanayilerini bilgi yoğun teknoloji biçimine dönüştürmektedirler. Yeni fikirlerin oluşması, oluşan fikirlerin geliştirilip yeni teknolojilere ve geliştirmelere dönüştürülmesi için gereken altyapı çalışmaları sağlanmaktadır. Bilginin günümüzde hammadde olarak kullanılması ve daha hızlı gelişme ve büyüme sağlanması, bilgi ekonomisinin temel

dinamikleri sayesinde karşımıza çıkmaktadır. Bilgi ve inovasyon (yenilik) ekonomik büyüme ve kalınmaya yeni bir boyut kazandırması, bilgi ekonomisinin doğmasını ve temellerinin atılmasını sağlamaktadır (Çelik, 2012: 1).

Ülkeler bilgi ekonomisine geçişi sağlarken eğitimin bu duruma katkısının oldukça büyük olduğunun farkına varmaktadırlar. Günümüzde eğitime yapılan yatırımlar ve çabaların geleceğe rekabet edebilirliğe ve teknolojik gelişmelerin sağlanmasına yapılan büyük bir yatırım olduğu düşünülmektedir. Araştırma ve deneysel geliştirme (AR-GE), insan toplum ve kültür ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının arttırılması ve bu dağarcığın yeni uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik temelde yürütülen yaratıcı çalışmalar olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda AR-GE (araştırma geliştirme) konusuna da verilen önem gün geçtikçe artmaktadır.

AR-GE çalışmaları ülkeler açısından büyük önem taşımaya başlamaktadır. Yeni bir ürün üretme var olan bir teknolojiyi geliştirme veya yeni teknolojik ilerlemelerin hepsi AR-Ge çalışmaları kapsamında gerçekleşmektedir. Bu durumda eğitimin önemini karşımıza çıkarmaktadır. Genel olarak gelişmiş ülkelerde eğitimle beraber AR-GE ye büyük önem vermekte ve kaynak ayırmaktadırlar. Çünkü bu durumda ülke araştırarak ve bunları geliştirerek daha ileri teknoloji ve yeni ürünlerle uluslar arası rekabette gücünü arttırabilmekte ve geliştirebilmektedir. Ancak azgelişmiş ya da geliştirmekte olan sınıflandırmasına giren ülkeler bu durumu daha yeni yeni kavrayabilmiş ve genel olarak bu ülkelerin gerisinde bir ilerleme izlemiştir. Günümüzde bir ülkenin gelişmişliğinin ölçüsü olarak bilim ve teknolojiye verilen önem göz önüne alınmaktadır. Ülkelerin AR-GE için yapmış oldukları harcamalar da bu bağlamda bir gösterge olarak değerlendirilmektedir.

Ekonomik kalkınma ile AR-GE harcamaları arasında bir ilişkinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda eğitimin de önemi ortaya çıkmaktadır. İleri teknolojik ürünler üreten ülkeler, rekabette üstünlüğü yakalayıp, üretim düzeyi ve kalitesinde de daha başarılı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle ülkelerdeki eğitime verilen önemi ülkede yapılan AR-GE harcamaları da ortaya koymaktadır. Çünkü AR-GE' nin temelinde yatan kavram eğitimidir. Sonuç olarak ülkelerde gelişen AR-GE faaliyetleri dolayısıyla rekabet üstünlüğü sağlayabilen ve gelişebilen ülkelerin ön plan çıkması eğitim sürecinde elde edilen bilgi ve becerilerin kullanılması ile mümkündür.

Tablo 16 ve 17'de orta üst düzey gelir grubu seçilmiş ülkeler (gelişmekte olan) ve üst düzey gelir grubu seçilmiş ülkeler ile Türkiye'de 2000-2012 yılları arasındaki yapılan AR-GE

harcamalarının GSYİH' ya oranları ve gelir gruplarına göre seçilen ülkelerin ortalamaları gösterilmektedir.

Tablo 16. Orta Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de AR-GE Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı %

	Bulgaristan	Kolombiya	Kazakistan	Malezya	Meksika	Peru	Romanya	Güney Afrika	Macaristan	Ortalama	Türkiye
2000	0,50	0,10	0,18	0,46	0,31	0,10	0,36	0,69	0,80	0,38	0,53
2001	0,45	0,10	0,22	0,53	0,33	0,10	0,38	0,73	0,93	0,41	0,54
2002	0,47	0,11	0,25	0,65	0,37	0,10	0,37	0,75	1,00	0,45	0,59
2003	0,48	0,14	0,25	0,60	0,38	0,10	0,38	0,79	0,93	0,45	0,48
2004	0,48	0,14	0,24	0,59	0,39	0,14	0,38	0,84	0,87	0,45	0,52
2005	0,45	0,14	0,28	0,59	0,40	-	0,40	0,90	0,94	0,51	0,59
2006	0,45	0,14	0,24	0,61	0,37	-	0,45	0,93	1,00	0,52	0,58
2007	0,45	0,17	0,20	0,70	0,36	-	0,52	0,92	0,98	0,53	0,72
2008	0,47	0,18	0,21	0,78	0,40	-	0,57	0,93	1,00	0,56	0,73
2009	0,52	0,17	0,22	1,01	0,43	-	0,47	0,87	1,16	0,60	0,85
2010	0,59	0,18	0,15	1,06	0,45	-	0,46	0,76	1,17	0,60	0,84
2011	0,57	0,18	0,15	1,06	0,42	-	0,50	0,80	1,21	0,61	0,86
2012	0,63	0,17	0,15	1,06	0,42	-	0,48	0,85	1,29	0,63	0,92

Kaynak: Worldbank, TÜBİTAK, (2014).

Tablo 16'da gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye için AR-GE harcamalarının GSYİH içerisindeki oranları gösterilmektedir. Tablo 16'ya göre 2000 yılından 2012 yılına kadar geçen on iki yıllık sürede genel olarak ülkelerin AR-GE harcamalarının GSYİH' ya oranları artışlar göstermektedir. Ancak bu ülkelerde son on iki yıllık dönemde her ne kadar artış göstermiş olsa da 2012 yılı itibariyle bu oranlar %1 bile olamamıştır. Ülkeler arasından sadece Macaristan %1,29'luk oranla yüzdesel olarak en yüksek orana sahiptir.

Gelişmekte olan ülkelerin AR-GE harcamalarının GSYİH içerisindeki payları dikkate alındığında bu ülkelerin AR-GE' ye gereken önemi vermedikleri söylenebilir. Türkiye ile kendi grubunda yer alan gelişmekte olan ülkeler karşılaştırıldığında pek çok ülkeye göre Türkiye oransal olarak daha iyi durumdadır. Aynı zamanda 2012 yılında seçilmiş ülkeler grubunun ortalamasından daha yüksek bir ortalama sahip olduğu görülmektedir. Yani Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak seçilmiş ülkeler arasında AR-GE harcamalarına daha yüksek paylar ayırmaktadır.

Ancak gelişmekte olan ülkeler içinde AR-GE' ye çok daha fazla kaynak ayıran Malezya ve Macaristan gibi ülkeler de bulunmaktadır. Bu kıyaslama gelişmekte olan ülkeler arasında değerlendirildiğinde Türkiye genel bir ifade ile seçilmiş ülke gruplarından daha fazla kaynak ayırdığı görülmektedir. Ancak ülkenin gelişmişliği açısından bu oran ne kadar yeterli bu durumu da gelişmiş ülkelerin değerlendirmesi ile anlamak mümkündür.

Tablo 17. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye de AR-GE Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı

	İtalya	Japonya	Polonya	Portekiz	Fransa	Hollanda	İspanya	Yeni Zelanda	Rusya	Ortalama	Türkiye
2000	1,03	3,00	0,64	0,72	2,15	1,93	0,90	-	1,05	1,42	0,53
2001	1,08	3,07	0,62	0,77	2,19	1,93	0,91	1,11	1,18	1,42	0,54
2002	1,12	3,11	0,55	0,73	2,23	1,88	0,98	-	1,25	1,48	0,59
2003	1,10	3,14	0,54	0,71	2,17	1,91	1,04	1,15	1,29	1,45	0,48
2004	1,09	3,13	0,55	0,74	2,15	1,92	1,06	-	1,15	1,47	0,52
2005	1,08	3,30	0,56	0,77	2,10	1,90	1,12	1,12	1,07	1,48	0,59
2006	1,12	3,40	0,55	0,98	2,10	1,88	1,19	-	1,07	1,53	0,58
2007	1,17	3,46	0,56	1,16	2,08	1,80	1,26	1,17	1,12	1,53	0,72
2008	1,20	3,46	0,60	1,50	2,12	1,76	1,35	-	1,04	1,62	0,73
2009	1,26	3,35	0,67	1,64	2,27	1,81	1,39	1,28	1,25	1,65	0,85
2010	1,26	3,25	0,73	1,59	2,24	1,85	1,39	-	1,16	1,69	0,84
2011	1,25	3,38	0,76	1,52	2,24	2,02	1,35	1,27	1,12	1,65	0,86
2012	1,26	3,42	0,89	1,49	2,26	2,15	1,30	-	1,18	1,74	0,92

Kaynak: Worlbank, TÜBİTAK, (2014).

Tablo 17'de üst düzey gelir grubu ve Türkiye'de AR-GE harcamalarının GSYİH' ya oranı gösterilmektedir. Genel olarak bu ülkelerin AR-GE harcamalarına ayırdıkları paylar %1 ile %3 arasında değişmektedir. 2012 yılına gelene kadar on iki yıllık dönemde ülkelerin oranlarında bir artış meydana geldiği görülmektedir.

Genel olarak Türkiye ile bir kıyaslama yapıldığı zaman Türkiye Polonya hariç diğer gelişmiş ülkelerin hepsinden AR-GE harcamalarına daha az kaynak ayırmaktadır. Ayrıca genel olarak gelişmiş ülkelerin AR-GE harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ortalama olarak da Türkiye'den daha yüksek bir paya sahiptir. Türkiye'de 2012 yılında bu oran %0,92 iken gelişmiş ülkelerin ortalaması %1,74 olarak görülmektedir.

Türkiye gelişmekte olan ÷lkelerle yapılan karşılaştırmada bu ÷lkelerden daha iyi bir orana sahip iken, gelişmiş ÷lkelerle yapılan kıyaslamada bu ÷lkelere göre daha dūřuk oranlara sahiptir. Bu bağlamda Türkiye gelişmekte olan ÷lkeler arasında gelişme gōsterirken, gelişmiş ÷lkeler içinde yapılan kıyaslamada çok da gelişme gōsterememektedir.

Bütün bu tablolarda gōsterilen oransal Türkiye'yi nicel anlamda bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Yani sayısal olarak verilere bakıldığı zaman Türkiye eğitim konusunda belirlenen bazı kriterlerde gelişmekte olan ve gelişmiş ÷lkelerle yapılan kıyaslamada bazı noktalarda iyi bazı noktalarda ise kōtū durumdadır. Örneęin okullaşma oranlarına bakılırsa Türkiye ilköğretim düzeyinde okullaşma oranlarında gelişmekte olan ÷lkelerden daha iyi, gelişmiş ÷lkelerle ise hemen hemen aynı durumdadır. Ancak bu durumun zorunlu eğitimden kaynaklandığı ilgili tablolarda açıklanmıştır. Ortaöęretim okullaşma oranlarında ise Türkiye hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ÷lkelerden daha vasat bir durumdadır. Aynı şekilde eğitim ve kalkınma açısından bir gōsterge olarak kabul edilen öğretmen başına dūřen öğrenci sayılarında Türkiye hem ilköğretim düzeyinde hem de ortaöğretim düzeyinde her iki grup seçilmiş ÷lkelerden daha kōtū durumdadır. Finansal açıdan Türkiye seçilen iki grup ÷lkeden de daha fazla kaynaklar ayırmaktadır. Ya da gelişmiş ÷lkelerle aynı düzey olduğu sōylenebilir. Fakat Türkiye'nin gelişmekte olan ÷lkelerden daha yüksek oranlarda, gelişmiş olan ÷lkelerle hemen hemen aynı düzeyde kaynak ayırmasına rağmen okullaşma oranlarında bu ÷lkelerden daha dūřuk olması bu kaynakların doğru bir şekilde kullanılmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

III.5. Seçilmiş ÷lkeler ve Türkiye'de Eğitimin Kalitesi (PISA)

Türkiye nicel veriler açısından değerlendirildiğinde kendi ÷lke grupları (gelişmekte olan) içerisinde finansal kaynaklar dışında iyi bir durumda değildir. Aynı şekilde gelişmiş ÷lke grupları ile yapılan karşılaştırılmada da yalnızca finansal açıdan gelişmiş ÷lkeleri yakalamıştır. Bu durumda Türkiye'de eğitimin kalkınma açısından yapılan değerlendirmede çok da olumlu ilerlemeler kaydettiğini sōylemek mümkün değildir. Sayısal veriler dışında özellikle kalkınma açısından önemli olan bir diğer mesele eğitimin kalitesidir. Burada gōsterilen sayısal gōstergeler eğitim ve kalkınma ilişkisinin bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer kısmını ise eğitimin kalitesi belirlemektedir. Sayısal verilerin yüksek olması o ÷lkenin kalkınmasına doğrudan etkili olması anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda bir ÷lkenin gelişimi ve kalkınması açısından eğitimin kalitesi de önem taşımaktadır. Çünkü kalkınma sürecine dahil olan eğitimde ki amaç yalnız ÷lkelerin okuma yazma oranlarındaki yükseliş

veya okullaşma oranlarının artması değil, aynı zamanda eğitim sayesinde elde edilen bilginin kullanılması ülkenin gelişimine çanak tutmasıdır.

Bilginin sürekli bir hızla değiştiği ve bilgiye duyulan ihtiyacın daha da arttığı 21. yüzyılda genel olarak dünya ülkeleri bireysellikten dünya vatandaşlığı kavramına yönelmiş ve öğrencilerin dünya vatandaşı olma yolunda çağın gerektirdiği şekilde yetiştirilmesi ülkelerin en temel hedeflerinden biri hâline gelmiştir. bu nedenle de eğitimin kalitesi ülkelerin hem rekabet edebilirlikleri hem de kalkınmaları açısından önemli hale gelmiştir. bu bağlamda, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) 2000 yılından itibaren eğitimin kalitesini ölçmek amacıyla bir proje geliştirmiştir. Bu proje dünyanın en kapsamlı eğitim araştırması niteliğinde olan Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) uygulamasıdır.

PISA projesi 2000 yılından beri her üç yılda bir OECD tarafından uygulanmaktadır. Projenin amacı, zorunlu eğitimin sonunda örgün eğitime devam eden 15 yaş grubu öğrencilerin öğretim programlarında ele alınan konuları (matematik, fen bilimleri ve okuma becerileri) ne dereceye kadar öğrendikleri değil, günümüz bilgi toplumunda karşılaşılabilecekleri durumlar karşısında sahip oldukları bilgi ve becerileri kullanabilme yeteneğini ölçmektir (MEB Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı 2013).

Eğitim ve kalkınma ilişkisinden bahsedilirken beşeri sermaye kavramına yer verilmiştir. Beşeri sermayeden kasıt, sadece okuma yazma bilen bir birey değil aynı zamanda analitik düşünebilen ve edindiği bilgi becerileri hem ekonomik hem de sosyal anlamda kullanabilen bir bireydir. Bu nedenle de ülkelerin kalkınması açısından beşeri sermaye ve eğitimin kalitesi önemlidir. PISA projesinin uygulanması da bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

PISA'nın esas olarak hedefi eğitim sistemlerinin, ülkelerin iktisadi açıdan gelişmek için ihtiyaç duyduğu beşeri sermayesini yetiştirmedeki başarısını tespit etmektir. Diğer bir ifade ile PISA'nın genel olarak açılımında öğrenci değerlendirme programı geçmesine rağmen, aslında değerlendirilen son tahlilde ülkelerin eğitim sistemidir (Yıldırım, Yıldırım, Yetişir, Ceylan, 2013: 10).

2000 yılından itibaren her üç yılda bir yapılan uygulamada her dönemde matematik, fen bilimleri ve okuma becerileri alanından birine ağırlık verilmektedir. 2000 yılında yapılan uygulamada okuma becerilerine, 2003 yılında matematik alanına, 2006 yılında fen bilgisi alanına, 2009 yılında tekrar okuma becerileri alanına son olarak 2012 yılında ise matematik alanına ağırlık verilmiştir (MEB, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2013).

PISA projesine 34 tane OECD'ye üye ülkeler ve 31 tane de diğer ülkeler olmak üzere toplam 65 ülke katılmaktadır. Bu da dünya ekonomisinin %80'ini temsil etmektedir (OECD, 2014: 3).

Güncel dönem PISA uygulaması 2012 yılında yapılmıştır. 2012 yılında konulardan matematik alanına ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda bazı ülkeler ülkelerin alt ve üst seviyesi puan belirlemede etkili olmuşlardır. 2012 yılı PISA uygulaması da matematik alanında olduğu için 2003 yılı ile karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır. 2012 yılında matematik alanında en yüksek puan 613, okuma alanında ek yüksek puan 570 ve fen bilimleri alanında 580 ile Çin'e aittir. Çin PISA uygulamasına katılan 65 ülke arasından her alanda birinci sırada yer almaktadır. Eğitimle ilgili tüm verilerde Türkiye ile karşılaştırma yapılan Güney Afrika PISA uygulamasında yer almamaktadır. Bu nedenle PISA 2012 seçilmiş ülkeler ve Türkiye'de eğitimin durumuyla ilgili karşılaştırılmada Güney Afrika yer almamaktadır.

OECD'nin 2012 yılında yayınlamış olduğu PISA sonuçları tablo 18 ve 19'da gösterilmektedir.

Tablo 18. Orta düzey gelir grubu seçilmiş ülkeler ve Türkiye'de PISA sonuçları (2012)

	Matematik	Okuma	Fen
Bulgaristan	439 (47)	436 (51)	446 (45)
Kolombiya	376 (63)	403 (57)	399 (60)
Kazakistan	432 (49)	393 (63)	425 (52)
Malezya	421 (52)	398 (59)	420 (53)
Meksika	413 (53)	424 (52)	415 (55)
Peru	368 (65)	384 (65)	373 (65)
Romanya	445 (45)	438 (50)	439 (49)
Macaristan	477 (39)	488 (33)	494 (33)
Türkiye	448 (44)	475 (42)	463 (43)

Kaynak: OECD, (2014).

Tablo 18'de gelişmekte olan ülkelerin 2012 yılı PISA değerlendirmeleri gösterilmektedir. Ülkelerin matematik, okuma becerileri ve fen bilimleri alanında aldıkları puanlar ve yer aldıkları sıralamalar belirtilmektedir.

2012 yılında matematik alanında Türkiye'nin de dahil olduğu ve seçilmiş olan gelişmekte olan ülkeler arasında en iyi puana sahip olan ülke matematik de 477, okumada 488

ve fen bilimlerinde 494 puanla Macaristan'dır Macaristan bu puanla PISA projesi içinde yer alan 65 ülkeden 39. Sırada yer almaktadır. Genel sıralama bakımından Macaristan dahil olmak üzere bütün ülkelerin sıralaması gerilerde kalmaktadır. Türkiye'de 65 ülke içerisinde matematik de 44.sıra, okuma becerilerinde 42.sıra ve fen bilimlerinde 43. Sırada yer almaktadır.

Tüm alanlarda 65 ülke içinden 65. Sırada yer alan ülke Peru'dur. Peru matematik, okuma becerileri ve fen bilimleri alanında sırasıyla, 368,384 ve 373 puanla en düşük puana sahip ülke olarak gösterilmektedir.

Gelişmiş ülkeler ve Türkiye'de 2012 PISA sonuçları tablo 19'da gösterilmektedir. Bu durumda seçilmiş ülkeler arasında matematik alanında 436 puanla 7.sırada, okuma alanında 538 puanla 4.sırada ve fen bilimleri alanında 547 puanla 4. Sırada yer alan ve en iyi ortalamalara sahip olan ülke Japonya'dır. Yine bu ülkeler arasında Japonya'yı ikinci iyi ortalama ile Polonya takip etmektedir. Japonya, Hollanda, Polonya ve Yeni Zelanda sıralamaları bakımından PISA projesine dahil olan 65 ülke içerisinde ilk yirminin içinde yer almaktadır.

Tablo 19. Üst Düzey Gelir Grubu Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye'de PISA Sonuçları (2012)

	Matematik	Okuma	Fen
İtalya	485 (32)	490 (28)	494 (32)
Japonya	536 (7)	538 (4)	547 (4)
Polonya	518 (13)	518 (10)	526 (9)
Portekiz	487 (31)	488 (31)	489 (36)
Fransa	495 (25)	505 (21)	499 (26)
Hollanda	523 (10)	511 (15)	522 (15)
İspanya	484 (33)	488 (32)	496 (29)
Yeni Zelanda	500 (22)	512 (14)	516 (18)
Rusya	482 (35)	475 (41)	486 (37)
Türkiye	448 (44)	475 (42)	463 (43)

Kaynak: OECD, (2014).

Gelişmiş ülkeler ile Türkiye'nin her alandaki puan sıralamasına bakıldığında Türkiye bu ülkelerin oldukça altında kalmaktadır. Her alanda Türkiye bu ülkeler göre düşük bir puana sahiptir.

Türkiye tablo 19’da yer alan ülkeler arasından en alt sıralamaya sahip ülkelerden biridir. Bu bağlamda gelişmişlik açısından ele alındığı zaman Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

Dünya çapında, politika belirleyicileri kendi ülkelerindeki öğrencilerin bilgi ve beceri düzeylerini, projeye katılan diğer ülkelerdeki öğrencilerin bilgi ve beceri düzeyleriyle karşılaştırmak, eğitim düzeyinin yükseltilmesi amacıyla standartlar oluşturmak (örneğin ülkeler tarafından elde edilen ortalama puanlar, ülkelerin eğitim çıktıları ve eğitim fırsatlarında eşitliği en yüksek düzeyde sağlama kapasiteleri) ve eğitim sistemlerinin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek için PISA sonuçlarını kullanmaktadırlar (Yıldırım, Yıldırım, Yetişir, Ceylan, 2013: 9).

Bu bakımdan ülkeler uluslararası rekabet koşulları içerisinde hem ekonomik hem de sosyal anlamda gelişmek için eğitime daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bu bakımdan eğitimin sadece görsel olarak değil içerik olarak da iyi olması durumu ön plana çıkmıştır. Ülkedeki bireylerin belirlenen alanlardaki bilgiyi kullanma becerileri eğitimin kalitesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, PISA projesi kapsamına giren Türkiye eğitim açısından sıralama olarak çok iyi bir konumda değildir. Bu durumda Türkiye’nin kalkınmışlık açısından yaşadığı problemlerin eğitim sorunsalı açısından da önem taşıdığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel olarak çağımızda dünya ülkeleri arasında azgelişmişlik kavramı temel konulardan birini temsil etmektedir. Azgelişmişliğin tam anlamıyla tanımlanması pek de mümkün olmamakla birlikte pek çok kriter ele alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Kişi başına düşük gelir, adaletsiz gelir dağılımı, kalitesi düşük yaşam koşulları ve yetersiz sağlık koşulları, yoksulluk, işsizlik, eğitimde yetersizlik, kısıtlı temel hak ve özgürlükler, gelişmeyen sosyo-kültürel yapı gibi pek çok özellik azgelişmişliğin bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır. Yani genel olarak tanımlamaların hemen hepsinde bu kriterler yer almaktadır. Bu da kalkınma iktisadında önemli bir yer kaplamaktadır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşından itibaren ülkeler sürekli olarak azgelişmişlikten kurtulma çabası içerisine girmişleridir. Bu süreç günümüzde de devam etmektedir. Bazı uluslararası kuruluşların belirlediği gelişmişlik kriterleri doğrultusunda ülkeler azgelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülke olarak sınıflandırılmaktadır. Genel olarak azgelişmiş ülkeler bu durumdan kurtulmanın ve gelişmenin yollarını aramakta ve politikalarını bu duruma göre gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerde bu durumları geliştirmek ve mahfaza etmek için gerekli politikaları yürütmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda kalkınma yıllardır güncelliğini koruyan ve korumaya devam eden bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalkınma bakımından bir ülkeye gelişmiş diyebilmek için yalnızca yukarıda belirtilen bir kriterin değil hemen hemen bütün kriterlerin uygun hale gelmesi gerekmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde de bazı eksikler söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler kalkınmışlık açısından daha ileri seviyede olabilen ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki farklar oldukça belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler gün geçtikçe daha da gelişmekte iken azgelişmiş ülkeler hızlı ilerleme kaydedememektedir.

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında farkların olmasının yanında aynı ülkenin farklı bölgelerinde bile bu farklılıklar kendini göstermektedir. Özellikle de azgelişmiş ülkelerde bu farklılık daha yoğun bir şekilde meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkeler hem ekonomik hem de sosyal açıdan vatandaşlarına daha fazla olanak sağlayabilmekte ve bu da kendini geliştiren bireylerin yetişmesine olanak sağlamaktadır. bu durumda eğitim olgusu da ön plana çıkmaktadır.

Eğitim olgusu ülkelerin gelişmişlikleri açısından özellikle de son dönemlerde büyük önem taşımaktadır. Artık lkeler için yalnızca fiziki sermaye değil, beşeri sermaye de ön plana çıkmaktadır. Yeni rnlerin ve teknolojilerin üretilmesi ve ülkelerin dünya rekabeti içerisindeki yerlerini koruyabilmeleri açısından eğitim çok önemli hale gelmiştir. Hatta beşeri sermaye fiziki sermayeden daha ön planda gösterilmeye başlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak da gelişmiş ülkeler eğitime daha fazla önem vermeye ve gelişimlerine devam etmeye çalışmaktadır.

Eğitim kavramı ile kalkınmışlık açısından yalnızca okuma yazma bilmek ve bilgi edinmek kastedilmekte, okuma yazma bilen anlayabilen ve analitik düşünerek gelişime katkıda bulunabilen bireylerden bahsedilmektedir. Bu da iktisatta beşeri sermaye olarak adlandırılmakta ve ülkelerin kalkınmışlıkları açısından büyük önem taşımaktadır. Bireylerin mesleki ve teknik açısından gelişmeleri eğitim sayesinde gerçekleşmektedir. Mesleki ve teknik açıdan yetişen bireyler hem kendisine hem de içinde yaşadığı toplumun gelişmesi adına büyük katkılar sağlamaktadır.

Eğitim ve kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu genel olarak iktisatçılar tarafından kabul görmektedir. Çünkü eğitime verilen önem ve yapılan yatırımlar gelecekte ülkenin kalkınmasına büyük katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda özellikle gelişmiş ülkeler eğitime büyük önem vermektedirler.

Bireyi biçimlendirme ve gelişimine katkıda bulunan eğitim süreci ülkeler arasındaki gelişmişlik seviyesini belirleyen en temel unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda uluslararası gelişmişlik kriterlerine bakıldığında eğitim olgusu ön plana çıkmakta ve bazı kriterlere göre ülkeler değerlendirilmektedir. Bu kriterler okuma yazma oranı, okullaşma oranı, eğitme yapılan harcamalar ve GSYİH içerisindeki payı ile AR-GE harcamalarıdır.

Bu alışmada Türkiye'nin son on yıldıki eğitimle ilgili gelişmeleri değerlendirilmiş ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülke örnekleri gösterilerek kalkınmışlık açısından bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu değerlendirmede orta st düzey gelir grubundan bazı ülkeler ve st düzey gelir grubundan bazı ülkeler seçilmiştir. Bununla birlikte Türkiye bu ülkelerle kıyaslanırken okullaşma oranları, eğitime yapılan harcamalar ve ayrılan kaynaklar, AR-GE'ye ayrılan kaynaklar ve son olarak da PISA verilerinden yararlanılmıştır.

Türkiye'nin içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerin ve gelişmiş ülkelerin okullaşma oranları dikkate alındığı zaman ilköğretim düzeyinde okullaşma oranları

Türkiye’de dahil olmak üzere %90’ın üzerinde bir orana sahiptir. Bu durumun temel nedeni bu ülkelerde zorunlu eğitimin sona erme süreleri yaklaşık olarak 14 yaş civarındadır. Bu durumda ülkelerin okullaşma oranlarını kendiliğinden yükselten bir sistemdir. Çoğu ülkede zorunlu eğitimin sona erme süresi yaklaşık olarak ortaöğretim düzeyinde sonlandığı için, ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Türkiye ortaöğretimde okullaşma oranı bakımından gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları içerisinde yapılan değerlendirmede bu ülkelere göre daha kötü durumda görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ortalama okullaşma oranı %78 civarında iken Türkiye’de bu oran %67’dir. Gelişmiş ülkelerle mukayese edildiği zaman aradaki fark daha da artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ortalama okullaşma oranı %91 iken Türkiye’de %67’dir. Yani zorunlu eğitim süresinin sona ermesiyle birlikte Türkiye’de okullaşma oranlarında da ciddi düşüşler olduğu görülmektedir.

Aynı şekilde diğer bir değerlendirmede Türkiye ile hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin öğretmen başına düşen öğrenci sayılarıdır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı eğitimin niteliği bakımından önem taşımaktadır. Öğretmenler ne kadar az öğrenciyle ilgilenirse o kadar çok verim sağlayabilir ve bu sayede eğitimin kalitesini de arttırabilir. Bu bakımdan gelişmekte olan ülkelere göre öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 19 iken gelişmiş ülkelere göre bu oran 14’e kadar düşmektedir. Yani gelişmekte olan ülkelere göre bir öğretmen 19 tane öğrenci ile ilgilenirken, gelişmiş ülkelere göre bir öğretmen 14 öğrenci ile ilgilenmektedir. Bu oranlar ilköğretim seviyesinde yer alan öğretmen ve öğrencileri içermektedir. Birde ortaöğretim düzeyinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı değerlendirmeye alındığında gelişmiş ülkelere göre bu oran 14’e kadar düşmektedir. Türkiye, kendisinin de yer aldığı orta üst düzey gelir grubu (gelişmekte olan) ve gelişmiş ülkelere yapılan mukayesede iki gruptan da daha kötü durumda yer almaktadır. Yani Türkiye’de öğrenci artışına paralel olarak bir öğretmen artışı söz konusu değildir.

Türkiye’de eğitime yapılan harcamalar değerlendirildiğinde ise eğitime devletin ayırdığı bütçe gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere nazaran çok fazla olmamakla birlikte bu harcamadan yatırıma ayrılan paylar oldukça düşüktür. Oysa gelişmiş ülkelere eğitime ayrılan harcamaların büyük bir kısmı eğitim yatırımları için kullanılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı da gelişmiş ülkelere göre daha az olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani bir ülkede ekonomik gelişmişlik seviyesi ne kadar ileride ise eğitim hizmeti için ayırdığı harcama kalemi de o kadar geniş olmaktadır.

Türkiye gibi ekonomisi gelişmekte olan bir ülkede gerçek anlamda eğitim hizmetlerine önem verildiğini söylemek pek mümkün değildir.

Aynı şekilde eğitimin kalkınma açısından ilişkisinde ülkelerin yapmış oldukları AR-GE harcamaları da büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de AR-GE harcamalarının ve GSYİH içerisindeki payının yıllar itibariyle yapılan değerlendirmesinde gelişmiş ülkelerin altında bir noktada olduğumuz görülmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkeler arasında da yüksek bir orana sahiptir. Bu nispeten diğer göstergelere göre olumludur. Fakat yine de uluslararası gelişmişlik açısından da Türkiye’yi geride bırakmaktadır. Türkiye gelecekte bir AR-GE merkezi yani yenilikçi ve üretim merkezi olabilmesi için AR-GE çalışmalarının ve yatırımlarının daha etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin uluslararası düzeyde rekabet edebilmeleri için araştırma geliştirme temelini güçlendirilmesi ve yeni mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda GSYİH içerisindeki pay en azından %1’in üstünde olmalı ve bunu da katma değeri yüksek araştırma kaynaklarına aktarılması gerekmektedir.

Son olarak da 2000 yılından beri OECD tarafından yürütülen ve 65 ülkenin katılımıyla gerçekleşen PISA projesi kapsamında Türkiye ve orta üst düzey gelir grubu seçilmiş ülkeler ve üst düzey gelir grubu arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. PISA projesinin açılımı Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programıdır. Bu proje ile amaçlanan Projenin amacı, zorunlu eğitimin sonunda örgün eğitime devam eden 15 yaş grubu öğrencilerin öğretim programlarında ele alınan konuları (matematik, fen bilimleri ve okuma becerileri) ne dereceye kadar öğrendikleri değil, günümüz bilgi toplumunda karşılaşılabilecekleri durumlar karşısında sahip oldukları bilgi ve becerileri kullanabilme yeteneğini ölçmektir. Yani aslında kısmen de olsa eğitimin kalitesine vurgu yapılmaktadır. Türkiye 2012 yılı ile yapılan değerlendirmede matematik alanında 44, okuma becerileri alanında 42 ve fen bilimleri alanında da 43. Sırada yer almaktadır. bu sıralama Türkiye açısından çok da olumlu bir durum olarak görülmemektedir.

Sonuç olarak; Türkiye kalkınmakta olan bir ülke olarak eğitime ve eğitimin kalitesine çok büyük çabalar harcamamaktadır. Bazı kırtierler yıllar itibari ile düzelme göstermiş olsa da yine de gelişmiş ülkelerin oldukça altında bir seyir izlemektedir. Dolayısıyla Türkiye gelişmişliğin göstergesi olan eğitime gerek önemi ve desteği gösterememektedir.

Bu bağlamda Türkiye’de gelişmişlik açısından hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere göre okullaşma oranları düşüktür. Bu nedenle Türkiye okullaşma oranlarını arttırabilmek için bazı politikalar geliştirmelidir. Öğrencilerin ilköğretim çağından sonra

okullara katılımı için bazı teşvikler veya kampanyalar yaparak ya da zorunlu eğitim süresini arttırarak bu gelişimi sağlayabilir. Ayrıca öğretmenlerin öğrencilere daha nitelikli ve kaliteli eğitim olanağı sağlamaları açısından öğrenci artışlarına paralel olarak öğretmen sayılarının arttırılması gerekmektedir. Nitelikli ve kaliteli eğitim için eğitime daha çok kaynak ayrılmalı ve bu kaynaklar gerekli olan eğitim düzeyinde kullanılarak atıl kalmamalıdır. Ayrıca, Eğitime yapılan harcamaların büyük çoğunluğu cari değil yatırım harcamalarına kaydırılmalıdır. Bununla birlikte, AR-GE harcamalarına ve yatırımlarına büyük önem vermelidir. Bu harcamalara verilen önem ve bunların iyi yönetilip tetkik edilmesi eğitimde kaliteyi ve gelişimi sağlayabilir.

KAYNAKÇA

ABDULLAH, Abdul Jabbar (2013), “ *Education and Economic Growth in Malaysia: The Issues of Education Data*”, Procedia Economics and Finance.

ADEM, Mahmut (1977), “ Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası”, Bilim Matbaası, Ankara.

AFZAL, Muhammad, REHMAN, Hafeez Ur, FAROOQ, Muhammad Shahid, SARWAR, Kafeel (2011), “*Education and Economic Growth in Pakistan: A Cointegration and Casualty Analysis*”, International Journal of Educational Research.

ALKAN, Cevat (1974), “ **Eğitim Teknolojisi**”, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1.

ALTINIŞIK, İsa, PEKER, Hasan Sencer (2008), “ *Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği*”, KMU İİBF Dergisi, Sayı: 15.

ATAÇ ÖZGÜ, Mükerrerem (2006), “ *İktisadi Kalkınma Bakımından Beşeri Sermaye Yatırımları*”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

ATAUZ, Akın (2002), “*Eğitim-Nüfus ve Kalkınma İlişkileri*”, Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Yayını.

ATİK, Hayriye (2006), “ *Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*”, Ekin Kitabevi, Bursa.

AYDIN, Erkan (2006), “*Küreselleşme ve Kalkınma İlişkisi*”, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

AYVAZ, Zerrin (1990), “*Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik sorunları*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

BARAN, Paul (1957), “ *The Political Economy of Growth*” Monthly Review Pres, New York.

BAŞ, Kemal (1994), “ *Eğitim, Kalkınma Gelir ve Doğurganlık İlişkileri: Mersin Örneği*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: 52, S:1.

BAŞKAYA, Fikret (2011), “*Az gelişmişlik*”, İlim Dünyası Dergisi S:2.

BUCUKA, Yunus (2009), *‘Eğitim Sosyologlarının Türk Eğitim sistemi ile İlgili Görüşleri’*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

BERBER, Metin (2006), *‘İktisadi Büyüme ve Kalkınma’*, Derya Kitabevi, Trabzon.

BURJA Jamelia, BURJA, Vasile (2013), *‘Education’s Contribution to Sustainable Economic Growth in Romania’*, Procedia Social and Behavioral Sciences.

CAN Ali, TAŞ Sebahattin, BAL Tufan (2010), *‘Kalkınma ve Sağlık İlişkisi’*, Süleyman Demirel Üniversitesi. idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma42.pdf.

Chan, L. ve S. Costa (2005), *‘Participation in the global knowledge commons : challenges and opportunities for research dissemination in developing countries’* New Library World.

CHOOMBS, H. Philip, MIHÇIOĞLU, Cemal (1973), *‘Eğitim Planlaması Nedir?’*, MEB Yayınları.

ÇAKMAK, Özlem (2008), *‘Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi’*, D.Ü Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, S: 11.

ÇAMURCU, Hayri (2005), *‘Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar’*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:8, S:13.

ÇAKMAK, Özlem (2008), *‘Eğitimin ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi’*, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:11.

ÇALIŞKAN, Şadan (2007), *‘Eğitimin Getirisi Uşak İli Örneği’*, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 2.

ÇELİK, Yusuf (2006), *‘Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık’*, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, C:9, S:1.

ÇOLAK, Murat (2010), *‘Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi’*, Kamu-İş Dergisi, Cilt:11, Sayı:3.

DİNLER, Zeynel (2000), *‘Tarım Ekonomisi’*, Ekin Kitabevi, Bursa.

DİNLER, Zeynel (2003), *‘İktisada Giriş’*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

DOĞANER GÖNEL, Feride (2010), *‘Ekonomik Kalkınma’*, Efil Yayınları, Ankara.

DPT (2001-a), “ *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, Ankara.

DPT (2001-b), “ *Nitelikli İnsan Gücü Meslek Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, Ankara.

EREN, Aslan (2008), “ *Türkiye Ekonomisi*”, Ekin Kitabevi, Bursa.

ERİÇOK, Recep Emre, YILANCI Veli (2013), “ *Eğitim Harcamaları ve Ekonomik büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı*”, Bilgi Ekonomisi ve yönetimi Dergisi, Sayı: 1.

ERGÜN, Mustafa (2005), “ *Eğitim ve Kalkınma*”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi, Sosyal Bilimler Sempozyumu.

ERSÖZ, Filiz (2008), “ *Türkiye ile OECD Ülkelerinin Sağlık Düzeyleri ve sağlık Harcamalarının analizi*”, İstatistikçiler Dergisi, S:2.

GÖLPEK, Filiz (2012), “ *Eğitim Getirilerinin Özel ve sosyal Açıdan İncelenmesi*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 1.

GÜNAL, Derya (2006), “ *Beşeri Sermayenin Türkiye’de Bölgeler arası Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi: Mankiv, Romer, Weil modeli Üzerine Ampirik Bir Çalışma*”, Muğla Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

GÜNGÖR, Gonca, GÖKSU, Alper (2013),” *Türkiye’de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma*”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı:1.

GÜMÜŞ, Erdal, ŞİŞMAN Mehmet (2012), “ *Eğitim Ekonomisi ve Planlaması*”, Pegem Akademi, Ankara.

HAN Ergül, KAYA A. Ayşen (2008), “ *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*”, Nobel Yayıncılık, Ankara.

HAN Ergül, KAYA A. Ayşen (2011), “ *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*”, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.

HOŞGÖRÜR, Vural, GEZGİN, Gamze (2005), “ *Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Eğitim*”, Yüzüncü yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Cilt: 2.

İŞİK, Rıdvan (2006), “ *Az Gelişmişlik Sorunu Demokrasi Krizi ve İnsani Kalkınma Endeksine Göre Az Gelişmiş Demokrasiler*”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

KARAMAN, Elif (2007), ‘*Beşeri Sermaye ve İktisadi Kalkınma Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Analiz*’, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

KARAMAN, Doğan (1998), ‘*Yoksulluk ve Ekonomik Eşitsizlikle Mücadelede Negatif Gelir Vergisi*’, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Teorisi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

KARARSLAN, Erkan (2005), ‘*Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi*’, Maliye Dergisi, Sayı: 149.

KANE, Matt (2004), ‘*Public-sector Economic Development*’, Northeast Midwest Institute, November.

KAVAK, Yüksel, (1997), ‘*Eğitim, İstihdam ve İşsizlik İlişkileri*’, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 13.

KAYNAK, Muhteşem (2011), ‘*Kalkınma İktisadı*’, Gazi Üniversitesi, Ankara.

KELEŞ, Hüseyin (2013), ‘*Temel Eğitim Felsefesi Akımları Bağlamında John Locke’un Liberal Eğitim Anlayışı*’, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

KIZMAZ, Zahir (2004), ‘*Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*’, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 2.

KLASEN, S. (1999), ‘*Does Gender Inequality Reduce Growth and Development? Evidence From Cross- Country Regressions*’, Gender and Development Working Paper Series, No: 7, The World Bank, Washington, D.C.

KÜÇÜKKALAY, A.Mesud (2008), ‘*İktisadi Düşünce Tarihi*’, Beta Yayınları, İstanbul.

NURKSE, Ragnar,(1961), ‘*Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, Basil Blackwell, Oxford.

OECD (2001)

OECD (2005), ‘*Trends and Determinants of Fertility Rates in OECD Countries: The Role of Policies*’, Social, Employment and Migration Working Papers.

OECD (2006), ‘*Education at a glance*’ OECD Indicators, OECD Publishing

OECD (2009), ‘*Education at a glance*’ OECD Indicators, OECD Publishing

OECD (2013), “ *Education at a glance*” *OECD Indicators*, OECD Publishing.

OECD (2014), “ *PISA 2012 Results in Focus*”, OECD Publishing.

OKTAY, Ayla (2010), “ *Eğitim Bilimine Giriş*”, Pegem Akademi, Ankara.

ÖZDEMİR, Mehmet Soner (2011), “ *Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme*”, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1.

ÖZYAKIŞIR, Deniz (2011), “*Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınmadaki Rolü: Teorik Bir Değerlendirme*”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, S:6.

ÖZOĞLU, Meryem, YILDIZ, Rukiye, CANBOLAT, Yusuf (2013), “ *Ortaöğretimde İzleme ve Değerlendirme Raporu*”, *milli Eğitim Bakanlığı, İzleme ve Değerlendirme Grup Başkanlığı, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü*.

ÖZPOLAT, Aslı (2009), “ *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Eğitimi ile Büyüme ve Kalkınma Arasındaki İlişki*”, *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*.

ÖZTÜRK Mustafa, ÇETİN Işıl (2009), “ *Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar*”, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, S:3.

ÖZTÜRK, Nazım (2005), “*İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü*”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, S:1.

ÖZTÜRK Nazım, GÖKTOLGA Z. Gökalp (2010), “*Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünde Kullanılan Ölçütler*”, *Bütçe Dünyası Dergisi*, S: 34.

PALABIYIK, Sena (2009), “ *Geleneksel ve Yeni Kalkınma Kuramlarının Analizi: Türkiye Örneği*”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi*.

PETRAKİS, P.E, STAMAKİS, D (2012), “ *Growth and Educational Levels: a Comparative Analysis*”, *Economics of Educational Review*.

PREBISCH, Raul, (1963), “*Latin Amerika’nın İktisadi Kalkınması ve Belli Başlı Sorunları*”, Çeviren: Bilsay Kuruç, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, Sayı:1.

SAYLAN, Nevin (2011), “ *Eğitim Bilimine Giriş*”, Anı Yayıncılık, Ankara.

SHİNDO, Yuko (2010), “ *The Effect of Education Subsidies on Regional Economic Growth and Disparities in China*”, *Economic Modelling*.

SEYİDOĞLU, Halil (2007), ‘*Uluslararası İktisat: Teori ve Politik Uygulama*’, Güzem Can Yayıncılık, İstanbul.

SINGER, Hans Wolfgang (1971), ‘*Economic Policy for Development*’, Çeviren: Selim Erdoğan

SONDÜL, Emine (2005), ‘*Az gelişmiş Ülkelerin dünya Politikasındaki Rolü: Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasının Karşılaştırmalı Analizi*’ Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümü, Yüksek Lisans Tezi.

TABAN, Sami (2008), ‘*İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller*’, Nobel Yayıncılık, Ankara.

TABAN, Sami, KAR, Muhsin (2004), ‘*Kalkınma Ekonomisi*’, Ekin Kitabevi, Bursa.

TAMURA, Robert (2006), ‘*Human Capital and Economic Development*’, Journal of Development Economics.

TAŞ, Umut (2007), ‘*Türkiye’de Kalkınma Planları Işığında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü*’, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış yüksek Lisans Tezi.

TAŞ, Umut, YENİLMEZ, Füsün (2009), ‘*Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerine Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı*’, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 9.

TATAR, Mehmet (2006), ‘*Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik Çözüm Önerileri: Adıyaman İli Örneği*’, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

TEMPLE, J. (2000). ‘*Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries*’, OECD Working S: 00/36

TEZEL, Tuğçe (2010), ‘*Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmayı Etkileyen Faktörler ve Eğitimin Kalkınma Üzerine Etkileri*’, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Teorisi Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

TOK, Eyüp (2010), ‘*Türkiye Yaklaşımı İle Birlikte Kalkınma Kavramı ve Alt Bileşenleri*’, Mesleki Sunum, İl Planlama Uzmanlığı Derneği, Ankara.

TOKAT, Mehmet (1994), **“Sağlık Ekonomisi”**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

TOLUNAY Ahmet, AKYOL Ayhan (2006), **‘ Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar’**, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, S:2.

TOP, Coşkun (2010), **“ Küresel Krizin Gelir Dağılımı ve İşsizlik Üzerine Etkileri”**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek lisans Tezi.

TUNA, Yusuf, YUMUŞAK, İbrahim Güren (2000), **“ Kalkınmışlık Göstergesi Olarak Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”**, Uluslar arası Ekonomi Kongresi, Ankara.

TURAL KURUL, Nejla (1994), **‘ Eğitim Planlaması: Kavram İlkeler ve Yaklaşımlar’**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 27.

TÜBİTAK (2005), **‘Frascati Kılavuzu Eşliğinde AR-GE ‘** Tübitak Bilim, Teknoloji ve Yenilikçilik Politikaları Daire Başkanlığı.

TÜİK (2008), **‘Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı’**, Ankara.

TÜRKMEN, Fatih (2002), **‘Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması’**, DPT Uzmanlık Tezleri.

TUZCU, Gökhan (2006), **‘Eğitimde Vizyon 2023 ve Avrupa Birliğine Giriş Süreci’**, Ankara.

UZUN A. Meral (2003), **‘ Yoksulluk Olgusu ve dünya Bankası’**, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C:4, S:2.

YAVİLİOĞLU, Cengiz (2002), **‘Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri’**, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C:3, S: 2.

YILDIRIM, Hüsnu Hüseyin, YILDIRIM, Selda, YETİŞİR, Mehmet İkbal, CEYLAN, Eren (2013), **‘ PISA 2012 Ulusal Ön Raporu’**, Ankara

YILDIRIM Kemal, KARAMAN Doğan (2001), **‘Makro Ekonomi’**, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Eskişehir.

YUMUŞAK, Guran İbrahim, BİLEN, Mahmut, ATEŞ Hamza (2013), **‘ The Impacts of Gender Inequality in Education on Economic Growth in turkey’**, Procedia Social and Behavioral Sciences.

YVES, Chapel (1966), ‘ ‘ *Revue Internationale Des Sciences Administratives* ’ ’, S:3,
Çeviren: Visalettin Pekiner.

WHO (2006), *Basic Documents*, Forty-fifth edition, Supplement, October

WOODHALL, Marry (1987), ‘ ‘ *Eğitimde Maliyet Analizi* ’ ’, Çeviren: Şakir Çinkır,
Worldbank.

WORLDBANK (2006), ‘ ‘ *Puplic Expendeture Review* ’ ’.

www.oecd.org

www.worldbank.org

www.maliye.gov.tr

www.tuik.gov.tr

www.meb.gov.tr

www.tubitak.gov.tr

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>